

Drees aan het woord

W. Drees

redactie K. Voskuil

bron

W. Drees, *Drees aan het woord* (red. K. Voskuil). De Arbeiderspers, Amsterdam 1952

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/dree003dree01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Voorwoord

Dit boekje bevat niet de verzamelde werken van dr W. Drees. Het is een keuze uit artikelen en redevoeringen, die hij in de loop van zijn politieke leven heeft geschreven en gehouden: toelichtingen op zijn praktische arbeid, uiteenzettingen van zijn politieke inzichten.

Als hij in plaats van een politieke een wetenschappelijke loopbaan had gekozen, zou hij waarschijnlijk veel gepubliceerd hebben en zijn publicaties zouden het bundelen stellig waard zijn. Want Drees is een oorspronkelijk denker, een man met een uitgesproken wetenschappelijke aanleg en een onvermoeid werker. Het eredoctoraat, dat de Rotterdamse Hoge-school hem verleende, is geen ijdel versiersel.

Maar Drees heeft de loopbaan gekozen van de regent en de politicus. Zijn werk vindt men in verordeningen, wetten en besluiten met hun toelichtingen. Voor het schrijven van boeken en tijdschriftstudies heeft zijn praktische arbeid hem de tijd niet gelaten en Drees is bovendien, hoeveel werk hij ook aan kan, geen man die zijn tijd versnippert.

Wat hij geschreven en gezegd heeft, houdt dan ook nauw verband wat hij als regent en politicus heeft gedaan en wat hij voortzet te doen. Het is beknopt en veelal zakelijk. Het is gericht op het praktisch mogelijke en waar het daarboven uitstijgt en de richting wijst naar toekomstige mogelijkheden, verliest het toch nimmer het contact met de werkelijkheid. Idealen kent hij, zij zijn de stuwende kracht in zijn leven; illusies zijn hem vreemd.

De waarde van de bloemlezing in dit boekje is dan ook, dat de lezer zich daaruit een beeld kan vormen, niet van een schrijvende theoreticus, maar van een man wiens leven be-

heerst wordt door praktische arbeid, verricht in dienst van een politieke overtuiging, die zo stevig gegrondvest is, dat zij geen afdwalingen kent. Er loopt door al zijn werk een rechte lijn.

Toen de anti-revolutionnaire heer Duymaer van Twist in 1926 in de Haagse gemeenteraad betoogde, dat de sociaal-democratische wethouders eigenlijk behoorden heen te gaan, antwoordde wethouder Drees hem: ‘In het algemeen zijn er mensen, die menen, dat sociaal-democratische wethouders zich eigenlijk pas verdienstelijk maken als zij heengaan of in uitzicht stellen heen te zullen gaan. Ik meen echter, dat wij ons nog wel zo verdienstelijk maken als wij rustig blijven doorwerken. Maar dan moeten wij inderdaad kunnen werken onder zulke omstandigheden, dat wij de overtuiging hebben, dat onze arbeid vruchtdragend kan zijn.’

Op het verkiezingscongres van de P.v.d.A. in April 1952 zei hij in wezen precies hetzelfde toen hij verklaarde, dat de actie-Duynstee in de K.V.P. bedoelt de P.v.d.A. uit de Regering te verwijderen of machteloos te maken. De P.v.d.A., zei dr Drees, is de verantwoordelijkheid niet ontlopen. Wij hebben de verantwoordelijkheid gedragen vlak na de bevrijding, tijdens het conflict met Indonesië en de misère van de herbewapening. Wij aanvaardden echter geen beleid, dat bepaald wordt door anderen. Wij achten het in het belang van het land als de P.v.d.A. in de Regering haar invloed kan blijven uitoefenen. Maar als wij in de oppositie moeten gaan zullen wij loyaler zijn dan de tegenwoordige oppositie de laatste tijd wel is geweest.

In deze uitspraken, waartussen een tijdsruimte van ruim vijfentwintig jaren ligt, is het richtsnoer van Drees' beleids-opvattingen te vinden. Oppositie om de oppositie heeft hij altijd verworpen, regeren om het regeren eveneens. Het besturen ligt in zijn natuur, hij is een geboren regent, maar het wordt begrensd door zijn socialistische visie op het algemeen belang. Zolang hij kan doen wat hij als zijn opdracht beschouwt, zolang de arbeid vruchtdragend kan zijn, wil hij

regeren. Zodra de omstandigheden dit onmogelijk maken, is Drees bereid terug te treden in een loyale oppositie. Een loyale oppositie, dat betekent een oppositie die rekening houdt met de terugkeer tot het werk, als de omstandigheden die terugkeer noodzakelijk maken.

Regent en politicus is Drees. Zijn politieke belangstelling dateert van voor zijn toetreden tot de S.D.A.P. en hij is daar lid van geworden op zijn achttiende verjaardag, geen dag later dan mogelijk was. Op zijn vijfentwintigste werd hij voorzitter van de federatie Den Haag van zijn partij en twee jaar later deed hij zijn intrede in de Haagse gemeenteraad, waar-van hij lid is gebleven tot de raad, onder de Duitse bezetting, zijn werk moest staken. Hij had er een groot gezag. De oude Vliegen, die niet gewend was een blad voor de mond te nemen, heb ik in een conferentie eens horen verzekeren: 'Drees is de enige politicus in dit gezelschap'. Dat was niet helemaal juist, maar de uitlating typeerde Vliegen. En zij typeerde Drees, wiens gezag in alle colleges waarin hij zitting had, onbetwist was.

Van 1933 tot 1940 was hij lid van de Tweede Kamer en toen de voorzitter van de socialistische fractie in 1939 minister werd, was Drees zijn aangewezen opvolger. Dat hij tijdens de bezetting de vertrouwensman werd van het verzet en van de regering in Londen sprak haast vanzelf.

Het lag eveneens voor de hand, dat hij na de bevrijding een der beide kabinetsformateurs werd en later minister-president. Wat hij als minister heeft gedaan behoeft geen vermelding meer. Iedereen weet het.

Deze opgang is een gevolg geweest van bekwaamheid en politiek inzicht, maar ook van karakter. De beste bewijzen van karaktervastheid vindt men in zijn houding tijdens de bezetting. Wat hij toen bij sommige gelegenheden nog openlijk heeft uitgesproken en geschreven wijkt geen haarbreed af van wat hij in volle vrijheid gezegd zou hebben.

In dit boekje is de praktische werker, de regent, de poli-

ticus, de diep-overtuigde socialist en de man van karakter aan het woord.

Het moge er toe bijdragen, dat de velen, bij wie Drees een onbetwiste populariteit geniet, hem nog beter leren kennen en waarderen.

K. VOSKUIL

Het overheidsbedrijf

In 1928 heeft W. Drees, toen wethouder van Den Haag, een inleiding gehouden over het overheidsbedrijf voor de Nederlandse Bond van Personeel in Overheidsdienst. Voor de beoordeling van de waarde van het overheidsbedrijf voor de gemeenschap is deze principiële uiteenzetting nog altijd van betekenis.

In de laatste tijd worden weer vele aanvallen gericht op het Overheidsbedrijf, ook voor zover het betreft de bedrijven, die als monopolies zijn te beschouwen en waarvan gemeentelijke exploitatie reeds sinds tientallen van jaren als een normale zaak is beschouwd. Daarbij worden, om het te doen voorkomen, alsof de Overheidsbedrijven voor verbruikers en belastingbetalers groot nadeel opleveren, voorstellingen gegeven van de wijze, waarop het particuliere bedrijf vroeger in de behoefte der bevolking voorzag, die kant noch wal raken.

De heer Zimmerman schreef onlangs in *De Telegraaf* in zijn artikel *De Praetorianen*, dat tegen het gemeentepersoneel gericht is, o.a. het volgende:

Het getal van dit gemeentelijk personeel is steeds gegroeid. Ten eerste zijn de steden in omvang en bevolking toegenomen, en ten tweede werden onder het drijven der radicalen allerlei zaken, die vroeger door het particulier bedrijf goed en zuinig werden bezorgd, in publiek beheer genomen.

Men krijgt in het algemeen uit zijn artikelen, en ook wel uit die van anderen, de indruk als zou het vroeger onder de werking der concessies een idylle zijn geweest. Het gemeentebestuur behoefde zich niet druk te maken met bedrijfszorgen op een gebied, waar het particulier bedrijf zo goed en zuinig

werkte, het kon al zijn aandacht schenken aan het algemeen bestuur der gemeente, het had geen last van een talrijk en veeleisend personeel, en de belangen der verbruikers werden goed gediend.

Zo is de voorstelling, die intussen met de feiten in flagrante strijd is. Het zou verbazing kunnen wekken, dat het mogelijk is een dergelijke zinsnede neer te schrijven in een groot Amsterdams orgaan, indien men niet wist, dat een groot deel van het publiek niet zo bekend is met een geschiedenis, die enkele tientallen van jaren achter ons ligt, als voor een juiste beoordeling van de maatschappelijke ontwikkeling wenselijk zou zijn. Het schijnt mij daarom wel nuttig van het onderwerp *Het Overheidsbedrijf* schijnbaar af te wijken, en zijn tegenstelling, het particuliere bedrijf, te behandelen, door in het kort weer te geven de geschiedenis der Amsterdamse concessien, die in Amsterdam tot het tot stand komen der grote gemeentebedrijven geleid heeft. Men zou een soortgelijk overzicht kunnen geven ook van vroegere concessies in andere plaatsen, maar het Amsterdamse voorbeeld is het meest sprekend, omdat daar de ontwikkeling zich ten aanzien van verscheidene bedrijven in een beperkt aantal jaren heeft voltrokken, terwijl bovendien juist ten aanzien van Amsterdam de gang van zaken aan het drijven van een bepaalde politieke groep wordt toegeschreven en de ervaring, die de werkelijke leermeesteres is geweest, door de heer Zimmerman wordt doodgezwegen.

Drees schetst dan uitvoerig de slechte verzorging en de uitbuiting van de burgerij door de particuliere exploitanten van het gasbedrijf, de waterleiding, het trambedrijf en de telefoondienst te Amsterdam. Zij werkten duur en slecht en gaven aanleiding tot eindeloze processen. Eerst na overneming door de gemeente werd een goede en goedkopere voorziening verkregen.

De bloei van de gemeentelijke bedrijven heeft in het algemeen

de oorspronkelijke verwachtingen niet beschaamd, maar verre overtroffen. De Vrijzinnig-Democraat Van der Kemp schreef indertijd in *De Economist* van 1903 een sympathiek artikel over gemeente-exploitatie, maar verklaarde daarin toch wel wat bezorgd te zijn over de financiële risico's; b.v. van het gemeentelijk telefoonbedrijf in een stad als Den Haag, waar het naar zijn mening wel moeilijk zou zijn spoedig boven de 2000 abonne's te komen, ten gevolge waarvan hij voor financiële verliezen vreesde. Dit bedrijf heeft intussen aan de gemeente grote winsten opgeleverd en het aantal abonne's is reeds ver boven de 20.000.

Een ander voorbeeld van een gemeentelijk bedrijf, zij het dan van een geheel ander karakter dan de fabriekmatige, industriële bedrijven, waaraan men in het algemeen denkt, is het Gemeentelijk Grondbedrijf in Den Haag, waaromtrent men vroeger bij herhaling de meest sombere voorspellingen heeft gedaan, waardoor volgens de critici de credietwaardigheid der gemeente zou worden bedreigd, dat grote verliezen zou opleveren en dat op een gezonde ontwikkeling van Den Haag remmend zou werken. De ervaring heeft geleerd, dat van al deze voorspellingen niets is uitgekomen. Den Haag ontwikkelt zich met ongekende snelheid, de gemeente, die over een groot grondbezit beschikt, ziet haar credietwaardigheid zo gunstig geacht als ooit te voren en het bedrijf doet reeds een winstuitkering van enige tonnen per jaar aan de gemeente. In de periode, toen volgens de heer Zimmerman in de gemeentebesturen nog enkel het algemeen belang werd behartigd, in tegenstelling tot de tegenwoordige behartiging van klasse- en groepsbelangen, werd de grond, die voor uitbreiding nodig was, gekocht niet door de gemeente, maar door de gemeenteraadsleden. In de veelgeroemde tijd toen de Raad werd samengesteld door het beperkte kiesrecht, in April 1901, hadden van de 35 Haagse raadsleden 16 meegedaan aan de oprichting van bouwgrondmaatschappijen. Enige jaren later waren volgens een van de plaatselijke bladen van de 45 leden 26, dus

meer dan de helft, bij bouwgrondmaatschappijen betrokken. De tegenwoordige toestand heeft vergeleken daarmee dan toch wel zekere voordelen.

Er zijn intussen tegenwoordig sommigen, zo niet velen, die zeggen, zoals b.v. de heer Treub heeft gedaan: dat is alles goed en wel geweest voor het verleden. Gemeentelijke exploitatie van monopolistische bedrijven verdiende aanbeveling, toen de sociaal-democratie in de gemeentebesturen nog geen invloed had en toen er niet waren de krachtige organisaties van het gemeentepersoneel, die thans, ook door hun politieke invloed, naar de voorstelling van de heer Treub en de zijnen, gemeentebestuur en directeuren tyranniseren. Thans zouden de grote invloed van het gemeentepersoneel en speciaal de te gunstige arbeidsvoorwaarden de resultaten der bedrijven bederven. Ik kom terug op de kwestie van de arbeidsvoorwaarden, maar zou eerst de vraag onder de ogen willen zien of inderdaad thans de resultaten der bedrijven ongunstig zijn.

Gedurende de oorlog en kort daarna zijn er, zoals voor de hand ligt, moeilijkheden geweest. De kolenrantsoenering, daarnaast de hoge prijzen van de kolen, de hoge kosten van alles wat bij uitbreiding nodig was, de stijging van de rente, ook de verbetering der arbeidsvoorwaarden, leidden eerst hier en daar tot tekorten, vervolgens tot tariefsverhogingen. Er is echter geen sprake van, dat die verschijnselen zich bij particuliere bedrijven niet zouden hebben voorgedaan. Ieder weet bij ervaring, hoe zich daarbij een zelfde ontwikkeling heeft voltrokken. Bovendien hebben de gemeentebedrijven zich na een korte periode van moeilijkheden schitterend hersteld zowel doordat de daling van de kolenprijzen en van andere artikelen de uitgaven weer vanzelf deed dalen als doordat vele bedrijven zich ernstig hebben toegelegd op beperking van hun onkosten door toepassing van elke mogelijke verbetering van de techniek, door rationalisering, ook door inkrimping van het personeel, waarvan de heer Zimmerman alweer volkomen ten onrechte zegt, dat het aantal steeds is blijven stijgen. Tal van tarieven

zijn dan ook de laatste jaren bij herhaling verlaagd. In Den Haag b.v., waarvan ik natuurlijk de meeste ervaring heb, geldt dit voor alle bedrijven. De tarieven zijn dikwijls niet gemakkelijk te vergelijken met die van voor de oorlog, omdat zij veel meer gedifferentieerd zijn, maar b.v. voor electriciteit is veelal de gemiddelde prijs stellig een stuk beneden die van voor de oorlog. In het algemeen is reeds sedert jaren waar te nemen een stijging van de productie der bedrijven, een doelmatige voorziening in zeer uiteenlopende behoeften, terwijl niettemin die bedrijven belangrijke inkomsten blijven leveren aan de gemeentekas. Men kan er over twisten in hoeverre de inkomsten uit de bedrijven in een goede verhouding staan tot hetgeen geput wordt uit belastingen, maar men kan toch zeker zeggen, dat het beter is, dat die inkomsten ten goede komen aan de gemeente dan dat zij zouden gevloeid zijn in de zakken van particuliere aandeelhouders. Er is in elk geval geen sprake van, dat de exploitatie der bedrijven zou drukken op de financiën der gemeente. Integendeel, waren al dergelijke bedrijven in particulier beheer gebleven, de financiën der grote gemeenten zouden er veel slechter voor staan.

Ondanks alle beweringen, dat het gemis aan financiële prikkels bij leiding en personeel, de inmenging van bestuurslichamen, de bureaucratie, het openbaar bedrijf zouden doen achterstaan, is gebleken, dat tal van openbare bedrijven hun taak voortreffelijk volbrengen.

Natuurlijk is het openbaar bedrijf evenmin vlekkeloos als enig ander mensenwerk. Er kunnen fouten gemaakt worden als indertijd bij de Giro, er kan corruptie worden aangetroffen als bij de gasbedrijven. Ook omtrent die corruptie heeft de heer Zimmerman de voorstelling gegeven, als zou die zijn voortgevloeid uit de overmatige aanstelling van personeel in de laatste jaren met onvoldoende selectie ten gevolge van politieke protectie, die tegenwoordig zou heersen. Het merkwaardige is, dat het allereerst de gasbedrijven betrof, waar in de

laatste jaren het personeel vrijwel over de gehele linie niet is uitgebreid, maar ingekrompen.

Wat mij overigens bij het onderzoek en de besprekingen over de gevallen, waarin giften van leveranciers waren aanvaard, gebleken is, is allereerst dit, dat men in verscheidene kringen van het particulier bedrijf geneigd is er zich over te verbazen, dat men in het openbaar bedrijf daarvan zoveel ophef maakte. Niet altijd gelukkig, maar toch vaak worden dergelijke misbruiken daar veel meer normaal geacht dan bij het openbaar bedrijf het geval is. Dat er in grote particuliere bedrijven dikwijls nog veel erger misbruiken bestaan, is in de laatste jaren op zo verbijsterende wijze gebleken, dat daaraan nauwelijks woorden behoeven te worden verspild. Ik ben overtuigd, dat de mogelijkheid voor dergelijke misbruiken in het openbaar bedrijf veel geringer is, omdat het voortdurend onder contrôle staat. Men woont er in een glazen huis, elke onvolkomenheid wordt veel eerder opgemerkt.

Hoe staat het echter met de kwestie van de arbeidsvoorwaarden van het gemeentepersoneel en de pressie, die deze Praetorianen, zoals de heer Zimmerman ze noemt, uitoefenen? Allereerst zou ik de opmerking willen maken, dat het niet de voorstanders van het behoud van het kapitalisme zijn, die het recht hebben te jeremiëren over ongelijkheid in inkomsten, over bevoorrechtiging van de ene groep van personen boven de andere, over het streven van het gemeentepersoneel naar meer inkomsten. Een paar gulden verschil tussen arbeiders onderling is hun een doorn in het oog. Dat er andere en ontzaglijke inkomensverschillen zijn, schijnt minder te hinderen. Toch komen ook deze inkomsten uit de zakken der verbruikers. Arbeiders betalen niet alleen in de tarieven van gas, electriciteit, water voor loon van mede-arbeiders, zij betalen ook in tal van verbruiksartikelen voor hoge bedragen aan ondernemerswinst en kapitaalrente. Hoeveel wordt niet bij artikelen als petroleum, koffie, thee, suiker, tabak, het rubber van hun fiets,

bijgedragen in de winsten b.v. van de Indische cultuurondernemingen met hun enorme uitkeringen.

Wat de inkomensverschillen betreft, in een jaar, waarin ook druk gedebatteerd werd over de hoge inkomsten van de gemeente-arbeiders en de druk, die dat op anderen uitoefende, was het inkomen van de hoogst aangeslagene in Den Haag *f* 2.900.000.- per jaar. Daarvan zouden bijna 2000 arbeidersgezinnen kunnen bestaan of zelfs als men zou aannemen, dat er bijna de helft aan belasting afgaat, nog bijna een 1000-tal. Het inkomen van dit ene gezin was meer dan het bedrag, dat 10% loonsverhoging of verlaging zou betekenen voor de 10.000 personen in Haagse gemeentedienst samen. Indien men nu dergelijke inkomensverschillen wenst te behouden of althans hun behoud onvermijdelijk acht, dan moet men enigszins spaarzaam zijn met klachten over inkomensverschillen, die zich beperken tot enkele guldens in de week. Juist de in tal van kringen heersende weelde maakt het zo moeilijk voor arbeidersgroepen om te begrijpen, dat speciaal in de vermindering van arbeidersinkomsten de redding der maatschappij moet worden gezocht.

Tenslotte mijn betoog samenvattend, zou ik willen zeggen, dat gebleken is, dat het gemeentelijk bedrijf in tal van gevallen beter dan het particuliere heeft voldaan aan de behoeften der verbruikers, dat het bovendien financieel voordeel voor de gemeenten heeft opgeleverd en desondanks in staat is geweest aan zijn personeel een beter bestaan te verschaffen.

Wij mogen daaruit het vertrouwen putten, dat het openbaar bedrijf bij stijging van onze invloed zich zal kunnen uitstrekken ook over die bedrijfstakken, waar het geen monopolie heeft, dat het de kern zal kunnen worden van de gesocialiseerde bedrijven der toekomst. Ik heb de overtuiging, dat daarbij ook op de medewerking en op het inzicht van het Overheidspersoneel en van zijn vakverenigingen zal kunnen worden gerekend. Ondanks alle moeilijkheden van de overgangs-

tijd groeit reeds nu, wat er ook over gezegd wordt, in vele gevallen een beter begrijpen en een betere verstandhouding tussen gemeentebestuur, bedrijfsleiding en arbeiders.

Ons wordt verweten, dat wij strijden voor een groepsbelang. Wij weten dat dit een fout zou zijn. Onze strijd moet gericht zijn op het dienen van de belangen èn van de arbeiders als producenten èn van de verbruikers en daarboven uit van de gemeenschap.

Socialistische gemeentepolitiek

Voor de V.A.R.A. heeft Drees op 2 Mei 1931 een radio-toespraak gehouden over sociaal-democratische gemeentepolitiek, in het bijzonder in Den Haag. Hoewel daarin over actuele vraagstukken in die tijd werd gesproken, bevat de rede algemene, principiële gedachten, die aan actualiteit niet hebben ingeboet.

Verleden week heeft Wibaut uiteengezet wat de algemene betekenis is van de gemeentepolitiek en die van de sociaaldemocratie in de gemeentepolitiek.

Hij heeft in het licht gesteld hoe de gemeente in toenemende mate het orgaan wordt ter gemeenschappelijke voorziening in behoeften, waarin niet elk persoonlijk doeltreffend kan voorzien, maar waarin wel doeltreffend gezamenlijk kan worden voorzien. Hij heeft daaraan toegevoegd, dat de gemeentepolitiek, die nodig is in het belang van alle ingezetenen, het veiligst is bij de sociaaldemocraten, omdat het sociaaldemocratisch beginsel er op aangewezen is om heel het economische leven te richten op zo goed mogelijke en zo algemeen mogelijke voorziening in de algemene behoeften der mensen.

Mijn taak is het zeer in het kort iets te zeggen over het Haagse gemeentebeleid en over de wijze, waarop wij ook in Den Haag trachten onze beginselen in de gemeentelijke politiek te doen doorwerken.

Bij een gemeente als Den Haag, die zich kenmerkt door een gestadige en zeer snelle groei, is in de eerste plaats van overwegende betekenis de wijze waarop gezorgd wordt voor de *stadsuitbreiding*.

Er is een tijd geweest, en hij ligt nog niet zo heel ver achter

ons, dat de uitbreiding vrijwel geheel stelselloos geschiedde en dat de leiding daarbij werd gelaten aan de grondspeculanten en de eigenbouwers.

Men is echter vrij algemeen gaan inzien - een inzicht dat thans helaas bij sommigen weer heel wat zwakker is geworden - dat de *gemeente* leiding heeft te geven. Dan kan, waar mogelijk, natuurschoon worden gespaard. Dan kan gezorgd worden, dat er ruimte blijft en terrein wordt aangelegd voor sport en ontspanning. Dan kan ook de schoonheid van de bebouwing beter worden verzorgd.

Terwijl ook vroeger de wijken der meergegoeden plachten gebouwd te worden in de nabijheid van bos, duin of park, vindt men in de oudere arbeiderswijken, in de oude schildersbuurt b.v., vaak niets dan eentonige huizenrijen. Tegenwoordig vindt gij bij de nieuwe arbeiderswijken het Zuiderpark in wording, ter grootte van het Haagse bos, met zijn opgroeiende beplanting, met zijn speelweide, zijn sportvelden, zijn plasvijver voor de kleuters, zijn open zweminrichting.

De gemeente heeft veel gedaan om bestaand natuurschoon te sparen. Zij heeft zelfs, rekenend op een toekomstig groter Den Haag, in aangrenzende gemeenten buitenplaatsen gekocht en in de oorspronkelijke staat bewaard, als Vreugd en Rust in Voorburg, Westhof in Rijswijk. Zij heeft in de buurt van de grote arbeiderswijk aan de Treubweg een gedeelte aangekocht van het buiten Cromvliet. Ware niet met één stem meerderheid ons verder strekkend voorstel verworpen, dan zou voor deze wijk heel de mooie buitenplaats als park beschikbaar zijn gekomen.

De gemeente heeft zich de eigendom verzekerd van het park Marlot, van een groot deel van Meer en Bosch en Ockenburgh.

Meningsverschil is natuurlijk mogelijk hoever men bij het afwegen van de verschillende belangen kan gaan. Er moet tenslotte ook woonruimte zijn voor de duizenden, waarmede de bevolking elk jaar aangroeit. Maar het is voor de sociaaldemocratische Raadsfractie een bron van vreugde geweest,

dat het haar is mogen gelukken, doordat de Raad aannam de desbetreffende moties van mijn collega Vrijenhoek en mij, bebouwing te voorkomen van de Westduinen en de in de nabijheid liggende bosjes van Pex.

Indien echter de gemeente enkel de grond kocht, waar natuurschoon gespaard moet blijven of die voor sportvelden e.d. wordt bestemd, en de te bebouwen grond aan particuliere eigenaars overliet, zou zij in haar taak ernstig tekortschieten en bovendien zeer onvoordelig uit zijn.

Er is wel een tijd geweest, dat de grond, nodig voor de uitbreiding der bebouwing, uitsluitend was in handen van particulieren, in den regel van bouwgrondmaatschappijen, zodat alle winst, die voortvloeide uit de waardevermeerdering van de grond, die in de bebouwing werd opgenomen, in de zakken der particulieren kwam. Dat was ook de tijd toen vele raadsleden in dergelijke combinaties zaten.

Aan deze toestand is indertijd na jarenlange strijd een einde gemaakt.

De gemeente is er toe overgegaan een stelselmatige grondpolitiek te voeren, door tijdig grond in de omgeving der gemeente aan te kopen, te zorgen dat voldoende bouwrijpe grond beschikbaar is, en tevens er voor te waken, dat de waardevermeerdering van de grond, die het gevolg is van de stadsuitbreiding, in de eerste plaats ten bate van de gemeente komt. Ook de waardevermeerdering, die er nog in de toekomst zal zijn. Dit laatste geschiedt door de grond, die eigendom van de gemeente is, niet weer te verkopen, maar in erfpacht uit te geven.

De gemeente behoudt dan een zekere zeggenschap over het gebruik van de grond en op de duur keert de grond tot haar terug.

In deze geest is jarenlang voortgewerkt, eerst onder liberale wethouders, daarna onder een sociaaldemocratisch wethouder. De meerderheid van de Raad stemde er mee in. Daaronder ook de liberale fractie.

Thans echter is deze grondpolitiek het voornaamste punt van strijd in de Haagse gemeentepolitiek geworden.

Een persoonswisseling in de Vrijheidsbondse fractie heeft deze fractie doen omslaan en de Haagse grondpolitiek op losse schroeven gezet.

Terwijl de liberalen vroeger er in roemden, dat hun wethouder met ijzeren hand, zoals zij het zelf betitelden, het erfpachtstelsel handhaafde, heet het nu, omdat het gaat in de richting van socialisatie, met de liberale beginselen in strijd.

En terwijl het eerst alleen tegen de erfpacht heette te gaan, blijkt steeds meer de juistheid van hetgeen wij hebben voorspeld, dat de lieden van deze actie in wezen gekant zijn tegen vrijwel heel de stelselmatige bemoeiing van de gemeente, ook met de *woningpolitiek*.

Vroeger roemden alweer de liberalen er in, dat onder liberale wethouders vele gemeentewoningen waren gebouwd. Thans is op dit gebied het woord van de particuliere bouwers hun een bevel. Zij verzetten zich tegen gemeentelijke bouw. Zij verzetten zich ook reeds nu en dan tegen verenigingsbouw.

De gemeente Den Haag heeft veel gedaan om in de woning-behoefte der minder draagkrachtigen te voorzien.

Het aantal woningen, gesticht door de gemeente of door bouwverenigingen met voorschotten op de grond der Woningwet, bedraagt meer dan 13000 of 12% van het totaal aantal woningen. Gehuisvest zijn daarin ongeveer 52000 personen, dat is meer dan de gemeente Delft aan inwoners telt. Van 1923 tot 1930 onder een sociaaldemocratische wethouder zijn 3885 van deze arbeiderswoningen gebouwd.

Nadat de ergste woningnood gelenigd was en de bouwkosten waren gedaald, zodat weer zonder bijdragen kon worden gebouwd, is vanzelf enige beperking ingetreden.

De aandacht is nu vooral gericht op de bouw van woningen met lage huurwaarde en voor grote gezinnen en ouden van dagen.

Thans stuiten wij echter telkens op hardnekkig verzet, al is

tot nog toe de meerderheid met onze voorstellen meegegaan.

Het is dringend nodig krachtig met bouwen door te gaan, vooral in verband met de noodzakelijkheid om voortgang te maken met de krotopruijing.

Tijdens het wethouderschap van Vrijenhoek zijn onbewoonbaar verklaard 851 woningen, waarvan 595 te Scheveningen.

Een plan om ten westen van de Keizerstraat een geheel nieuwe wijk de plaats te doen innemen van de oude sloppen en krotten, is door de Raad aangenomen.

Op dit gebied zal, ook in de binnenstad, nog veel moeten gebeuren.

Den Haag is een stad, die zich de weelde kan veroorloven geen krotten meer te dulden.

Andere onderwerpen dan de grond- en woningpolitiek kan ik in het korte tijdsbestek, dat mij is toegemeten, slechts aanstippen.

Daarbij sta voorop de *werkloosheidszorg*. De gemeente tracht de werkloosheid te beperken door *werkverruiming* en de nood der werklozen te lenigen door steun en *werkverschaffing*.

Toen het zich in het najaar van 1930 liet aanzien, dat ook in Den Haag de werkloosheid grotere omvang zou aannemen, hebben Burgemeester en Wethouders op mijn voorstel besloten de uitvoering van openbare werken, die in voorbereiding waren, zoveel mogelijk te bespoedigen, daaronder begrepen de uitvoering van stratenplannen, die bouw, hetzij door particulieren of van gemeentewege, mogelijk maken.

Daardoor zijn in deze crisistijd, waarin anders op financiële gronden de neiging zou ontstaan de uitgaven voor dergelijke doeleinden te beperken, vele grote openbare werken in uitvoering, waardoor de werkloosheid der bouwvakarbeiders weer belangrijk is verminderd.

Ook werden enige honderden schilders geplaatst in extraonderhoudswerk.

Wat de *steunregeling* betreft, hebben wij gedaan wat binnen de voor de gemeenten getrokken grenzen mogelijk was.

Toen tijdens de vorige crisis de Regering een steunregeling trof alleen voor werklozen in een paar vakken, heeft de gemeente die steun uitgebreid over alle vakken.

Toen de Regering de steun voor gehuwden verlaagde van *f* 15. - tot *f* 13.50, benevens dan *f* 1.50 per kind, bleef de gemeente het hogere bedrag betalen, totdat dit door de Minister van Binnenlandse Zaken werd verhinderd.

De gemeente besloot indertijd een extra uitkering te geven na drie maanden werkloosheid, maar dit besluit werd door de Regering vernietigd.

In overleg met de vakcentrales is toen besloten om, teneinde de te lage normen wat aan te vullen, huurbijlagen en brand-stoffenbijslag gedurende de winter te geven. In December j.l. zijn deze toeslagen verhoogd.

Bij de onderhandelingen met de Regering, die gaande zijn, hopen wij nog enige verruiming te verkrijgen.

De gemeente heeft werkverschaffing bevorderd o.a. in het Zuiderpark, dat in versneld tempo wordt aangelegd.

Zij neemt ook deel aan de Rijkswerkverschaffingen, waarop veel critiek is, maar waarvoor zich toch ook ditmaal enkele honderden arbeiders vrijwillig hebben aangemeld.

In een communistisch strooibiljet is beweerd, dat het gemiddelde loon daar *f* 15.- per week zou zijn. Het gemiddelde beweegt zich echter voor de Haagse arbeiders tegenwoordig om de *f* 30.-.

Ongetwijfeld blijft op het gebied van werklozenzorg en armenzorg nog veel te wensen over. Wie echter de toestand van thans vergelijkt met die tijdens vroegere crisissen en wat de armenzorg betreft met de tijd, toen het Burgerlijke Armbestuur een gemiddelde uitkering gaf van *f* 1.- en 1 brood per gezin en per week, zal begrijpen hoeveel op dit gebied is tot stand gekomen.

Tegenwoordig wordt meer uitgekeerd in een week dan vroeger in een jaar.

Ik herinner verder aan hetgeen is gedaan op het gebied van

de blindenzorg, hulp in de huishouding, algemene opnemings van wie dat nodig hebben in ziekenhuizen en sanatoria.

De tijd ontbreekt mij om te spreken over hetgeen is gedaan en nog door ons wordt gewenst ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden van het gemeentepersoneel en voorts op het gebied van gezondheidszorg, sport- en speelterreinen, volks- en schoolbaden, onderwijs en verdere geestelijke ontwikkeling en zovele andere vormen van gemeentelijke zorg, die in toenemende mate in dienst van de massa der bevolking worden gesteld.

Wij zijn er ons van bewust, dat op tal van punten ook anderen dan sociaaldemocraten actief werkzaam zijn geweest of met ons mee zijn gegaan.

Wij weten ook, dat in Den Haag, door zijn ruimere geldmiddelen, veel zonder sterk naar buiten sprekende strijd is verwezenlijkt, terwijl elders de tegenstellingen daarbij uiterst scherp waren, omdat de gevolgen in zwaarder belasting werden gevreesd.

Maar wij weten ook bij ervaring hoe groot in een crisistijd als wij weer beleven het gevaar is, dat men ook de meest noodzakelijke sociale bemoeiingen gaat inkrimpen.

Wij zien bovendien hoe er bij de andere partijen zijn, die ten aanzien van de belangrijkste punten plotseling omslaan en zich heftig verzetten tegen wat zij vroeger steunden. Wij zijn bovendien nog allerminst tevreden met wat bereikt werd. Wij willen verder.

Daartoe is nodig versterking der sociaaldemocratie, ook in Den Haag. De Provinciale Statenverkiezingen gaven ditmaal in Den Haag niet het beeld van vooruitgang, waaraan wij sinds vele jaren gewend waren.

Wij hebben ons echter voorgenomen, niet waar Haagse kameraden, dat wij gezamenlijk het mensenmogelijke zullen doen om te zorgen, dat als einde Juni uit het land goede uitslagen van de Raadsverkiezingen worden gemeld, ook Den Haag zal kunnen roepen: present. Ik heb gezegd.

‘Arrogante Hetze’

In de najaarszitting van de Provinciale Staten van Zuid-Holland in 1938 verklaarde de N.S.B.-er Meijers, dat er maar eens een einde moest komen aan de ‘arrogante Hetze’, die in ons land tegen Duitsland wordt gevoerd.

Toen heeft Drees het woord gevraagd.

Wanneer er aan iets een einde moet komen, zo sprak de sociaal-democraat verontwaardigd, dan is het zeker aan de Hetze, aan de arrogante Hetze, welke door de heren van de N.S.B. voortdurend tegen Nederland wordt gevoerd. Wanneer er tegenstellingen zijn tussen de geest in enkele landen, Duitsland in het bijzonder, en in Nederland, en ook wanneer er materiële tegenstellingen rijzen, beschouwen die heren het als hun taak om een Hetze te voeren tegen het standpunt, dat het eigen land inneemt. Als er dan ook van volksvreemde elementen in ons land kan worden gesproken, behoeven de heren niet ver te zoeken. *Zij* vormen in ons land het volksvreemde element. Zij hebben dat op voortreffelijke wijze gesymboliseerd, door als hun eerste afgevaardigde naar het Parlement te zenden, eerst door de Staten naar de Eerste Kamer en daarna, door hun leider aangewezen, als afgevaardigde naar de Tweede Kamer iemand, van wie ik wel eens het gevoel heb gehad, dat men moest zeggen: Laat de Duitse minderheid ook maar Duits spreken ...

Ik beschouw dat als een zuiver symbool van het feit, dat zij de volgelingen zijn in ons land van een in wezen Duitse beweging en in die zin kunnen worden genoemd volksvreemde elementen.

Een ander aanwezig lid van de N.S.B., de heer Nije, had de Jodenvervolging besproken. Tot hem zeide Drees:

Aan het slot van zijn rede is de heer Nye op wat ruimer terrein gekomen dan alleen dat van de Staten. Hij heeft toen zelfs weer de Jodenvervolgingen ter sprake gebracht, niet om, als hij daarover eenmaal sprak, dan zijn schaamte erover te betuigen dat dergelijke afschuwelijke dingen gebeurden door een beweging, die hij voortdurend aan het Nederlandse volk ten voorbeeld durft te stellen, maar om hier nog weer te doen blijken van nijd, dat het Nederlandse volk aan die verschrikkelijk zwaar getroffen mensen tegemoet komt en poogt hun noden enigszins te lenigen. Het is gelukkig, dat het Nederlandse volk heeft getoond, door de wijze waarop het de collecte voor de Joodse slachtoffers heeft gesteund, dat het volkomen bereid is, ondanks eigen noden, moeilijkheden en ellende, om te helpen lenigen de nood en de ellende, die door de vrienden van die heren in een ander land in het leven zijn geroepen. Dan zegt de heer Nye: Wij bestrijden dit systeem niet alleen om de praktische dingen, maar om zijn geest.

De heren bestrijden elk stelsel, waarin nog van geest sprake kan zijn! En dan zeg ik: Ook voor ons gaat het niet om bijkomstige dingen maar het gaat ons om de geest. En dan is het systeem, dat de heren willen verdedigen, het systeem, dat uitingen van geestelijke vrijheid onmogelijk worden gemaakt. Dan is dat systeem er een, waarbij in geen enkel vertegenwoordigend lichaam, in geen enkel hoe ook gevormd college of daarbuiten of in de pers zou zijn toegelaten, dat iemand uitspreekt wat zijn vrije overtuiging is. Dan is dat het systeem, waarin door de leider alleen zal worden aangegeven wat er mag worden gedacht en gesproken, hoe er mag worden geschreven, hoe men zich mag organiseren. Maar als de heren dan menen, dat zij voor die geest het Nederlandse volk zullen kunnen winnen, dan blijkt eerst recht duidelijk, hoe zij van de beste karaktereigenschap, van de vrijheidswil van ons volk, verstoken zijn.

Troelstra herdacht

Op 10 Mei 1940, de dag waarop Nederland werd overvallen, verscheen 'De Blauwe Vaan' met een artikel van Drees ter herdenking van Troelstra, die tien jaar tevoren, op 12 Mei 1930, was overleden.

‘Troelstra, uw naam is als een klok, die luidt.’

Zo schreef Adama van Scheltema dertig jaar geleden bij Troelstra's vijftigste verjaardag.

Dit woord, tot Troelstra gericht toen hij stond in de kracht van zijn leven, geldt niet minder, geldt eer nog sterker, nu tien jaar zijn voorbijgegaan sinds hij ten grave werd gedragen.

Zijn naam is het symbool bij uitnemendheid geworden van de beweging, waaraan hij in zijn jonge jaren, getroffen door de nood zowel als door de nobele strijdwil van het socialistische proletariaat, besloot zijn leven te wijden en waarvan hij spoedig de leider werd - de leider, niet als dictator, maar als voorganger, gids en aanvoerder.

Nadat hij als jong advocaat, de toorn van zijn vader trotserend, zijn lot verbond met de socialistische beweging, in de kring waaruit hij kwam geminacht en geschuwd, heeft hij in een leven van arbeid en van strijd, van overwinningen, maar ook van felle teleurstellingen en diep leed, een werk volbracht, dat hem een onvergankelijke plaats doet innemen in de geschiedenis van het Nederlandse volk zowel als van het internationale socialisme.

Hij verenigde in zich zeldzame gaven als schrijver, als spreker, als organisator, als staatsman.

Toen de oude socialistische beweging onderging in anarchisme, wist hij, ondanks de verwarring en ontmoediging die daar-

van het gevolg waren, in de S.D.A.P. een nieuwe, sterke, doelbewuste massa-organisatie op te bouwen.

In het parlement heeft hij als leider der sociaal-democratische Kamerfractie de grondslagen gelegd voor een kritische zowel als constructieve politiek, die op de staatkundige en sociale ontwikkeling van Nederland van beslissende invloed is geweest.

Maar hoe groot de roep was, die van hem uitging als aanvoerder in de parlementaire strijd, nooit is hij alleen of allereerst parlementariër geweest. Hij was ook in die arbeid groot, vooral omdat hij in levende aanraking bleef met de volksmassa's, wier leider en wier tolk hij was.

Hij leed onder de langzaamheid, waarmede in de parlementaire sfeer de verwerkelijking van grote denkbeelden rijpte en onder de onzuiverheid in de partijgroepering in Nederland, die dit euvel zo zeer verergerde.

Zijn ongeduld uitte zich soms met een onstuimigheid, die hem en de beweging in moeilijkheden bracht, maar die onstuimigheid was de keerzijde van de grote eigenschappen, die in een te voren onderworpen en slaafse menigte geestdrift en bezieling wisten te wekken.

Troelstra zag vroeger dan vele anderen in, dat de sociaaldemocratie, wilde zij grote maatschappelijke omvormingen kunnen verwerkelijken, voor de economische staatstaak naast - niet in plaats van - het parlement nieuwe vormen van staatkundige organisatie moest weten te scheppen.

Maar ondenkbaar was voor hem de aanvaarding van een 'socialisme', dat niet inhield eerbiediging van de menselijke waardigheid en de geestelijke vrijheid. Diep geworteld in zijn wezen als democratisch socialist, maar ook als Nederlander en als Fries was de liefde tot de vrijheid.

Ook de vrijheid van elk volk om over eigen lot te beslissen! Er kon voor hem geen twijfel aan bestaan, dat de internationale gedachte de vrijheid en gelijkberechtigtheid der volkeren insloot.

Hem herdenkende in deze dagen van een nieuwe wereldoorlog, gaan onze gedachten ook terug naar de grootse activiteit, die hij bijna een kwart eeuw geleden ontplooidde om te trachten de socialistische Internationale te doen bijdragen tot het beëindigen van de oorlog op een wijze, die verzoening en samenwerking tussen de volkeren zou waarborgen. Ware het streven van de Stockholmse conferentie met succes bekroond, de wereld zou er thans anders hebben uitgezien!

Ook voor de drankbestrijders, die zich niet rekenen tot Troelstra's politieke medestanders, is er reden te over, zijn levensarbeid met waardering te gedenken. Wat hij gedaan heeft voor de verhoging van het levenspeil en van het beschavingspeil der massa, maar bovenal het idealisme en de wil tot levensvernieuwing, die hij wist te wekken, hebben er ontzaglijk veel toe bijgedragen de arbeid ook van de drankbestrijding een vruchtbare bodem te doen vinden.

Op dit ogenblik is al wat Troelstra lief was, in gevaar.

De tien jaren, sinds zijn heengaan verlopen, zijn jaren van rampspoed geweest. Een economische crisis van ongekende omvang en duur heeft welvaart en bestaanszekerheid ondermijnd. De socialistische beweging is in vele landen naar de illegaliteit teruggedrongen. Vrije volken zijn tot slaven gemaakt. Tirannie en terreur beheersen een groot deel van de wereld. Over de toekomst van Europa en Azië beslissen de wapenen. Geen volk en geen humanitaire beweging is meer onbedreigd.

Toch hebben mannen als Troelstra niet vergeefs geleefd en gewerkt. De mensheid zal niet berusten in de heerschappij van geweld en onderdrukking als beslissende elementen in het leven van volken en individuen. En inzonderheid ook het volksdeel, dat hij tot nieuw leven heeft gewekt en tot scholing en organisatie heeft gebracht, is vastbesloten om op zijn voetspoor in de strijd voor vrijheid en menselijkheid alle krachten in te spannen en zo nodig alle offers te brengen.

Drees citeert Cats

Op 17 Juni 1940, toen de bezetting reeds meer dan een maand duurde, hield Drees in de Gemeenteraad van Den Haag een interpellatie over het landgoed 'Sorghvliet', waarvan het voortbestaan in gevaar dreigde te komen. Drees kwam op voor het ongeschonden behoud van het goed. Zijn rede is echter vooral merkwaardig om de duidelijke toespeling op de toestand van het ogenblik, toen in de strijd om Duinkerken Frankrijks lot bezegeld werd en de naaste toekomst beheerst werd door de vraag of Engeland de strijd alleen zou kunnen voortzetten.

Nu zou men kunnen vragen: Moeten wij ons met zoiets nog bezighouden in tijd van oorlog? Mijnheer de Voorzitter, het ligt juist in de lijn van de geschiedenis van 'Sorghvliet', dat men in tijd van oorlog daaraan zijn aandacht besteedt.

Ik heb in deze dagen iets meer tijd dan mij anders soms te beurt valt en ik heb eens nagelezen, wat Cats schrijft in 'Ouderdom en Buitenleven', waarin hij de geschiedenis van 'Sorghvliet' behandelt, de tijd, waarin het is ontstaan, en de tijd waarin hij er zich in verpoosde.

Hij doet uitkomen, dat het gesticht is in 1643 - wij zijn dus bijna aan een derde eeuwfeest toe, - te midden van de oorlog. Hij zegt dan:

*En of al schoon de krijg veel mensenvlees verteert,
Nog wordt dat bloedig werk schier overal begeerd.
Wie zal het machtig volk, wie zal de mensen tellen,
Die onze krijg alleen eens zag tenedervellen?*

Hij betoogt dan verder, van hoeveel waarde het is juist in

veelbewogen tijden een rustige plek te hebben, een hof, waar men van de natuur kan genieten. Hij schijnt zich sterk te hebben kunnen afsluiten van de buitenwereld, want hij zegt:

*Wat voorts de wereld raakt, dat zend ik heden buiten,
Ik wil geen aards gewoel in deze hof besluiten;
Ik wil ook nimmermeer hier nemen in beraad,
Wat of in Jakatra of Bantam ommegaat;
Noch of de Franse kroon omtrent de Vlaamse kusten
In oorlog blijven wil of liever heeft te rusten;*

*Noch wat het Brittenland, na menig ongeval,
Ten leste nog bestaan of ondernemen zal.*

Hij betoogde dus, dat men ook te midden van een oorlog een plek moest hebben, waar men zich in de natuur kon afzonderen. Ik weet niet, of dit thans ieder zo volledig zou gelukken, als hem mogelijk schijnt te zijn geweest, maar men blijft in de historische lijn, wanneer men, ook temidden van deze oorlog, een open oog heeft voor de vraag, of het mogelijk is dit recreatieoord te doen voortbestaan.

1 Mei in Buchenwald

In het concentratiekamp Buchenwald, waar Drees een jaar opgesloten heeft gezeten, heeft hij op 1 Mei 1941 een Meirede gehouden, die hier in haar geheel volgt:

Waarde toehoorders,

Er zijn er onder u, die, evenals ik, menige 1 Mei-dag hebben medegemaakt onder zeer uiteenlopende omstandigheden, maar een 1 Mei-vergadering als deze zullen zij nooit mogelijk hebben geacht. Een samenkomst op de 1e Mei met een sociaaldemocratisch spreker midden in een Duits concentratiekamp is wel iets ongekennds, iets, waarvan wij nooit zelfs maar hadden kunnen dromen.

Wèl doorleven wij deze 1 Mei-dag niet zonder te ondervinden, hoe het Nationaal-Socialisme er zijn stempel op tracht te zetten. Wij worden gewaar, hoe in dit kamp met zijn schrille tegenstellingen een nationaal-socialistische 1 Mei-viering is georganiseerd. Wij hebben dat kunnen zien op het veld achter onze barakken, voor het gebouw waarin nu eens films worden vertoond, dan weer gevangenen worden gezeseld. Wij horen ook nu de schetterende muziek. In Duitsland heeft het nationaal-socialisme zich meester gemaakt van de Mei-gedachte en haar trachten om te vormen en te bezoedelen. Wij willen echter ook nu en hier onze Mei-gedachte tot uiting brengen.

Ik verheug mij erover, dat ik dat kan doen in een bijeenkomst, waarin gelijkdenkenden en geestverwanten samen zijn met belangstellenden van andere levensopvattingen en maatschappijbeschouwingen. Deze uiting van medeleven mag ik wel zien als een getuigenis van de sterke verbondenheid, die tussen velen van ons is uitgegroeid, nu wij hier als Nederlan-

ders van uiteenlopende richtingen door de overweldigend zijn samengebracht. Mijn woord op de 1 Mei-dag zal trachten een getuigenis te zijn, ook voor de andersdenkenden, wat voor ons democratisch-socialisten de 1 Mei in de loop der jaren geweest is, en wat hij voor ons onder de tegenwoordige omstandigheden betekent. Daarmede tevens een getuigenis omtrent de gedachten en de ontwikkeling van het democratisch socialisme zelf.

De 1 Mei, zoals wij die nu tientallen van jaren hebben gekend, is geboren uit de strijd der arbeiders, en een internationale samenwerking.

Uit de strijd der arbeiders. Oorspronkelijk waren de 1 Mei-betogingen in het bijzonder gericht op de eis van de invoering van de 8-urendag.

Men zou kunnen zeggen, niet anders dan een *belang*, en dan een specifiek arbeidersbelang. In het vooropstellen van deze eis echter lag toch wel iets meer dan een belangenstrijd.

Als belang spreekt, en sprak zeker aan het eind van de tachtiger jaren, toen op het internationale socialistische congres in Parijs van 1889 werd besloten tot de 1 Mei-betoging ten gunste van de 8-urendag, nog sterker de noodzakelijkheid van loonsverhoging of andere stoffelijke verbetering. Dat de verkorting van de arbeidstijd zo sterk in het centrum van de aandacht stond, en dat in de Mei-beweging alle andere eisen daarnaast verbleekten, wijst op een belangstelling voor iets anders dan de enkel stoffelijke kant.

De arbeiders, die tegenover de socialistische beweging stonden, hadden vaak nog bezwaar tegen een eis tot verdergaande verkorting van de arbeidstijd, omdat zij vermindering van verdiensten vreesden. De georganiseerden, in het bijzonder de socialistisch georganiseerde arbeiders, brachten echter in de eis van deze verkorting tot uiting hun verlangen, niet enkel naar wat minder inspanning en uitputting, maar naar vrije tijd, om meer vollevend mens te kunnen zijn, om een werkelijk gezinsleven deelachtig te kunnen worden, om actief te kunnen

zijn, niet enkel in de loonarbeid in het bedrijf, maar in maatschappij en staatkunde.

Zo hartstochtelijk werd dit gevoeld, dat de op zichzelf natuurlijk vrij willekeurige begrenzing tot 8 uur als een ideaal, als een beginsel, als een absolute norm werd gesteld. En de geschiedenis heeft in dit geval, gelijk in vele andere, geleerd, welk een kracht er kan uitgaan van een zo hartstochtelijke wil, ook als men schijnbaar zo ver boven praktische mogelijkheden wil grijpen.

In de jaren na 1890, toen de arbeidsdag dikwijls enkel begrensd werd door de noodzakelijkheid, ook voor de arbeiders, om te slapen en te eten, toen dagen van 13 en 14 uur veelvuldig voorkwamen, en 12 uur in tal van bedrijven als normaal werd beschouwd, scheen de achturedag slechts een utopie. Van verwezenlijking op korte termijn kon dan ook geen sprake zijn. Toch is de schijnbaar onmogelijke eis uitgangspunt geweest van een beweging, die tenslotte in brede gebieden van het economisch leven tot volledige verwerkelijking ervan heeft geleid.

Wij stoten ons in het kampleven aan al wat daar buiten ons prikkeldraad voorvalt. Wij lijden onder excessen, ook al zien en horen wij deze slechts zonder die zelf te ondergaan. Maar ook de normale gang van zaken voelen wij als een permanente druk. Daarbij valt ons in deze mooie voorjaartijd op, de lange werktijd, die hier wordt opgelegd aan de moderne slaven, die wij zien ploeteren in de steengroeven, bij het rooien van bomen, bij het voortzeulen van karren met stenen. Laten wij er ons van bewust zijn, dat die werktijd niet langer is dan in het begin van de strijd der arbeidersbeweging algemeen als normaal gold. Laten wij ook daaruit begrijpen hoezeer het gewettigd was, dat de arbeiders georganiseerd de strijd aanbonden om zich te bevrijden van het juk, dat zij droegen, en laten wij uit het begrip van de toenmalige verhoudingen eerbied putten voor die arbeiderspioniers, die, ondanks de ontstellend lange arbeidstijden, nog het inzicht, de kracht, de durf, de

energie hadden om hun makkers op te wekken tot die strijd, en om daarbij leiding te geven, en laten wij bedenken, dat dergelijke arbeidstijden ook nu nog in sommige bedrijven voorkomen, en in achterlijke landen nog vrij algemeen zijn.

De eis van de 8-urendag, waaraan de Mei-dag gewijd was, werd een symbool voor het verheffen van de strijd voor belangen tot een strijd tevens voor het recht op vrije ontplooiing der menselijke persoonlijkheid en deelneming aan het geestelijk leven der mensheid, ook voor de massa, die daarvan vrijwel uitgesloten was.

Maar ook in ander opzicht groeide, mede door het karakter, dat de 1 Mei-dag kreeg, de arbeidersbeweging boven een strijd voor groeps- of klassebelangen uit.

De Mei-dag was geboren uit internationale samenwerking. Het internationaal socialistisch congres van 1889 wekte de arbeiders van alle landen op tot een betoging op de 1e Mei, ook met een beroep op hun internationale verbondenheid. En het feit zelf, dat in alle landen op éézelfde dag voor éézelfde eis werd gedemonstreerd, wekte of versterkte het besef van internationale solidariteit en saamhorigheid. Het deed zien over de grenzen, het deed de eenheid gevoelen met makkers in andere landen, maar het deed ook begrip groeien van de noodzakelijkheid der samenwerking, niet enkel tussen de arbeiders der verschillende landen, maar tussen de volkeren.

De 1 Mei-dag is dan ook in de loop der jaren, en sterker naarmate spanningen toenamen en oorlogsgevaar groeide, steeds meer geworden tot een demonstratie voor vrede, internationale samenwerking, ontwapening.

En ook daarbij verwijdde zich wat ontsprong uit gemeenschappelijk opkomen voor arbeidersbelangen tot een betoging voor hoge, algemeen menselijke idealen.

Dit alles geldt ook voor het democratisch-socialisme in heel zijn economisch, maatschappelijk, staatkundig streven. Het is geboren uit de drang der arbeidersmassa's naar verbetering

van hun lot, naar meer welvaart, naar groter zekerheid van bestaan, naar gelijkberechtiging in de samenleving.

Uit de verhoudingen, waaronder de arbeiders in het kapitalisme leven, kwam noodzakelijk op de eis naar ingrijpende sociale hervormingen. Maar er moest ook uit groeien het besef, dat afdoende verbetering slechts te bereiken valt door een omvorming van een maatschappij van vrije, op winst gerichte concurrentie, in een samenleving met een door de gemeenschap beheerste productie, die zich een voorziening in aller behoeften tot doel stelt, en die de ontzaglijke technische mogelijkheden, die de moderne mensheid kent, weet te gebruiken om allen een menswaardig bestaan te verschaffen.

En daarmee richtte de strijd van het democratisch socialisme, hoezeer gevoerd in de eerste plaats door diegenen, die zich de onderliggende klasse gevoelden en het sterkst onder de maatschappelijke omstandigheden leden, zich tenslotte op samenwerking tussen de volkeren en binnen de volkeren. Op de opheffing van de klasse-tegenstellingen door de vestiging van een klasseloze maatschappij.

Kunnen wij onder de tegenwoordige omstandigheden nog met geestdrift en trouw voor die idealen de strijd voeren?

Worden de woorden van internationale samenwerking, van vrede, van ontwapening, worden ook de gedachten aan welvaart, bestaanszekerheid niet tot as in onze mond?

Wij zien de mensheid voor de tweede maal in een kwart eeuw gestort in een hel van volkerenstrijd.

Wij zien, hoe de middelen der techniek weer worden aangewend tot verwoesting in plaats van tot opbouw.

Wij weten, dat de oorlog nieuwe haat tussen de volkeren heeft gewekt.

Wij zien het woord ‘socialisme’ gebruikt voor een régime, dat het karakter draagt van algemene staatslavernij.

Wij zien, hoe de democratie in een groot deel van de wereld het onderspit heeft gedolven tegenover dictatuur en terreur.

Is er nog grond voor toekomstvertrouwen? En hoe staan wij tegenover wat wij vroeger hebben verdedigd?

Met hartstochtelijke belangstelling volgen wij de loop der oorlogsgebeurtenissen. Wij willen de oorlogsinspanning der landen, die tegenover de As-mogendheden staan, tot het uiterste opgevoerd zien.

Wij zijn teleurgesteld als er in Amerika, dat mede de wapenen moet leveren, waarmede Engeland strijdt, spanningen uitbreken, waarbij blijkt, dat er nog arbeidersgroepen zijn, die hun eisen stellen boven dat belang.

Wij zien daartegenover met instemming, dat vakverenigingen verlenging van arbeidstijd aanvaarden om de productie op te voeren. Zijn wij militaristische nationalistes geworden? Leggen wij er ons bij neer, dat in de wereld het wapengeweld het laatste woord spreekt?

Neen. Wat ons nu drijft is in diepste wezen niet anders dan wat ons vroeger bewoog. Maar wij geven er ons rekenschap van, dat de wereldontwikkeling een zo noodlottige loop heeft genomen, dat thans vóór alles en tot het uiterste vrijheid en recht moeten worden verdedigd.

Verdedigd ook met de wapens. De vrijheid en het recht der volken, de vrijheid en het recht ook van de individuen.

Wat wij vroeger hebben geleerd, dat de economische ontwikkeling der kapitalistische vrije concurrentie onhoudbaar doet worden, dat zij zichzelf onmogelijk maakt, dat is door de feiten bevestigd.

Nergens houdt het vrije spel der maatschappelijke krachten stand. Zoals een Oostenrijks econoom het eens uitdrukte, er zal op de duur een orde van zaken ontstaan, waarvan het voorlopig een kwestie van smaak en terminologie zal wezen, of men het socialisme zal noemen of niet.

Maar vaak komt in een of andere vorm een regeling, een beheersing van bovenaf tot stand, waarbij ik niet gaarne van socialisme of van beheersing door de gemeenschap zou willen spreken. Want dit is tevens gebleken, dat zich vormen kunnen

ontwikkelen van beheersing der economie, die niet in het minst hun humanitaire karakter dragen, die voor ons met de gedachte aan socialisme onverbreeklijk verbonden was.

Vormen, waarbij de staatslavernij drukkender is dan ooit het juk was, door het kapitalisme op de massa's gelegd, waarbij niet een klassenloze maatschappij groeit, maar een maatschappij met klassen blijft bestaan, die echter alle aan de willekeur van een despoot en despootjes zijn onderworpen. Waarbij bovendien de tegenstellingen tussen de volkeren mateloos worden verscherpt, en de onderwerping van kleinere volkeren aan grotere als ideaal wordt gesteld.

De vraag is niet meer òf de vrije concurrentie gebreideld zal worden en òf deze door een georganiseerde productie zal worden vervangen, maar hòe.

En dan zeggen wij, dat daarbij voor ons onvoorwaardelijk eis is, handhaving van de rechtsstaat, handhaving van de geestelijke vrijheid, eerbiediging van de menselijke persoonlijkheid, en bij de noodzakelijke samenbinding der volkeren, eerbiediging van de rechten ook van de kleine naties. De vrije volkeren moeten bereid zijn alles op het spel te zetten om deze waarden te handhaven.

Met bitterheid kunnen wij terugdenken aan de mogelijkheden om de heerschappij van het geweld en het uitbreken van deze oorlog te voorkomen, mogelijkheden, die ongebruikt voorbij zijn gegaan. Men heeft na 1918 de noodzakelijkheid van internationale economische organisatie miskend.

De organisatie der collectieve veiligheid, die de Volkenbond had kunnen brengen, is achterwege gebleven.

Men heeft lijdzaam toegezien, hoe volk na volk onderworpen werd, toen tijdig ingrijpen nog zonder bloedvergieten had kunnen geschieden.

Maar het baat niet te treuren om wat werd nagelaten. Nu is niet anders mogelijk dan de strijd, die moet voorkomen, dat dictatuur en terreur Europa eerst en daarna de wereld tot één groot concentratiekamp maakt.

Als de afweer gelukt is, moeten de grondbeginselen voor de toekomst worden gelegd.

Daarbij zal de democratie, een sterker georganiseerde democratie dan wij gekend hebben, bestaanszekerheid moeten brengen, economische samenwerking tussen de volkeren, collectieve veiligheid, en zij zal dat hebben te doen op een wijze, die waarborgt, dat economische binding niet geestelijke vrijheid en menselijke rechten aantast. Zo is wel het accent van onze strijd verlegd, maar het doel niet veranderd.

Wij hopen, dat velen zullen openstaan voor deze grote beginselen. Democratie, in de zin ook van recht en vrijheid; socialisme, economische orde; internationale samenwerking, een klassenloze maatschappij, en dat alles op den duur voor heel de mensheid.

Wij weten, dat het ideaal hoog gesteld is, en wij weten ook, dat een dergelijk ideaal niet in alle volmaaktheid verwezenlijkt wordt. Toen vele jaren geleden aan de oude Liebnecht de vraag gesteld werd, hoe hij zich de verwerkelijking van het socialistisch ideaal dacht, begon hij zijn antwoord met de schijnbaar nuchtere en sceptische opmerking: een ideaal gaat niet in verwezenlijking. Dat is een algemene waarheid. De gelovige Christen zal zeggen, dat de oorzaak ligt in de zondigheid van de mens. Anderen zullen het anders uitdrukken, maar erkennen, dat in de onvolkomenheid van de mens de onmogelijkheid ligt van volmaaktheid van wat hij tot stand brengt. Maar dit besef mag niet leiden tot kleinmoedigheid of tot het beperkt houden van onze doeleinden. Het best mogelijke wordt niet verkregen zonder zijn streven te richten op wat tenslotte niet geheel bereikbaar is. Thorbecke heeft gezegd: niemand heeft de verwezenlijking van zijn ideaal in de hand, maar waarheen koerst hij, die het niet in het oog houdt?

Zo hopen wij straks, als voor ons de gevangenschap van het concentratiekamp en voor de mensheid de hel van de oorlog geëindigd zullen zijn, weer de hand aan het werk te slaan. In de maatschappelijke en staatkundige activiteit van de dag het oog

gericht houdend op een groot en hoog doel, dat ons te liever zal zijn geworden nu wij het volstrekte tegendeel daarvan op zo verschrikkelijke wijze hebben doorleefd.

Democratische getuigenis

In 1942, ter gelegenheid van het eeuwfeest van de Nederlandse Vereniging tot afschaffing van alcoholische dranken, greep Drees de gelegenheid aan om in het openbaar een pleidooi voor de democratie te houden. In het gedenkschrift 'Op weg naar een drankvrij volk', dat de Nederlandse Vereniging bij haar honderdjarig bestaan deed verschijnen, was het volgende artikel van Drees opgenomen.

In de eeuw, sinds 1842 verlopen, heeft Nederland zich, wat zijn landsbestuur aangaat, vergelijkenderwijs in kalme wateren bewogen, totdat in 1940 de storm van de wereldoorlog ook over ons land kwam.

Wie in 1842 een overzicht had willen geven van een eeuw landsbestuur, zou een bonte en snelle opeenvolging te schetsen hebben gehad van de meest uiteenlopende regeringsvormen, met sprongen en breuken in de ontwikkeling: de Republiek der Verenigde Nederlanden onder de regentenheerschappij, eerst in een voor de meeste gewesten stadhoudersloos tijdperk; daarna twee stadhouders, de eerste optredende als gevolg van een volksbeweging in verband met een ongunstig verlopende oorlog, de tweede het land verlatende bij de intocht der Fransen; de Bataafse Republiek onder een reeks van constituties, van een uiterst democratische regeling tot een autoritair één-persoonsbewind; het Koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon; de inlijving bij het Franse Keizerrijk; het herstel van Nederland onder een Souverein Vorst uit het Huis van Oranje; de vereniging met België tot een koninkrijk, de afscheiding van België; het aftreden van Koning Willem I.

Een merkwaardige tegenstelling daarmee vormt - afgezien

van de twee laatste jaren - de rustige ontwikkeling in de honderd jaar, sinds 1842 verlopen: een eeuw lang onveranderde grenzen en eenzelfde staatsvorm; een constitutionele monarchie, met slechts tweemaal, in de rechte lijn, een wisseling van de kroon; wijzigingen in de Grondwet slechts langs constitutionele weg en in hoofdzaak in eenzelfde richting: vergroting van de volksinvloed.

En toch, binnen dit vaste kader, welk een verscheidenheid van staatkundig beleid; welk een beweging van politieke strijd; welk een diepgaande economische en sociale veranderingen; welk een brede ontplooiing van het volksleven. Gezwegen nog van de ontwikkeling in de overzeese gebiedsdelen, die voor een eeuw nog enkel wingewesten waren en in volstrekte afhankelijkheid verkeerden.

Van 1842 tot 1848 onder Koning Willem II deed zich in ons land nog de nawerking gevoelen van het sterk persoonlijk bewind van Willem I; de gisting in de publieke opinie in verband met de slechte toestand der geldmiddelen en het gemis aan openbaarheid in de behandeling der publieke zaak; de drang naar zeggenschap in het staatkundig leven.

In 1848 kwam, onder de indruk van revolutionaire bewegingen in het buitenland, het toegeven door de Koning aan deze drang van het opkomende liberalisme en de aanvaarding van een grondwetsherziening, die 't stempel van Thorbecke droeg.

Deze grondwetsherziening, door Thorbecke zelf in een reeks van wetten uitgewerkt, heeft vele jaren inrichting en richting van het landsbestuur bepaald. Zij bracht door de ingevoerde rechtstreekse verkiezingen, waarbij echter het kiesrecht gebonden werd aan een vrij hoog belastingcijfer, vertegenwoordigers der gegoede burgerij aan het bewind in staat, provincie en gemeente. Het was de heerschappij van een klasse, soms misschien van een coterie, maar de staatkundige vorm, die aan deze heerschappij werd gegeven, ging gepaard met geestelijke vrijheid en liet de mogelijkheid van geleidelijke verruiming.

Niet ten onrechte heeft Thorbecke haar elasticiteit geroemd als haar grootste verdienste.

Met handhaving van vele hoofdtrekken van Grondwet, Provinciale wet en Gemeentewet is de overgang mogelijk geweest van de overheersing ener betrekkelijk kleine groep naar invloed op de openbare zaak van de gehele bevolking. De overgang ook van een zeer beperkte opvatting van de staatstaak naar een ruime sociale activiteit en naar een begin van economisch ingrijpen. Die overgang heeft zich niet zonder felle strijd voltrokken, maar die strijd zelf heeft maatschappelijke groeperingen en geestelijke stromingen georganiseerd, geschoold, tot staatkundig meeleven gebracht. Ondanks de nadelen, die er aan verbonden waren, heeft hij het volksleven veelal verrijkt en versterkt.

Eerst had het liberalisme nog met wisselend succes met het conservatisme strijd te voeren over de volledige doorwerking van het parlementaire stelsel, een strijd, die tenslotte in 1868, na twee Kamerontbindingen, waarbij de verhouding tussen Kroon en Parlement in het geding was, in liberale geest werd beslist. Dat Koning Willem III zich tenslotte neerlegde bij de grondgedachte van het parlementaire stelsel, dat de Kroon bij de samenstelling van een Ministerie rekening heeft te houden met de gezindheid der vertegenwoordiging, betekende tot op zekere hoogte een vermindering van de koninklijke macht, maar leidde op de duur, zoals ook onder het bewind van Koningin Wilhelmina is gebleken, tot een stijging van het prestige der Kroon, tot een versterking van haar moreel gezag.

Inmiddels was reeds de strijd begonnen over het vraagstuk, dat zovele jaren de Nederlandse politiek is blijven beheersen: de schoolkwestie. Deze strijd, ingezet vooral door Groen van Prinsterer, is de voornaamste aanleiding geworden tot de sterke organisatie der antirevolutionairen eerst, tot het in toenemende mate samenbinden van de Katholieken vervolgens, en tenslotte, onder Kuyper, de Savornin Lohman en Schaepman, tot het vormen van de rechtse coalitie.

In 1889, onder een enigszins verruimd kiesrecht, zegevierde voor het eerst de rechterzijde. De Grondwetsherziening van 1917, onder de leiding van het laatste vrijzinnige Ministerie dat Nederland heeft gekend en dat het einde beoogde te brengen en van de kiesrechtstrijd en van de schoolstrijd, legde tenslotte vast, dat de bijzondere lagere scholen op gelijke voet als de openbare uit de openbare kassen zouden worden bekostigd.

Ook wanneer men betreurt, gelijk ik doe, dat in Nederland de onverdeelde volksschool niet duurzaam mogelijk is gebleken, dan moet men toch erkennen, dat hier diepe over-tuigingen hebben gesproken en dat de z.g. gelijkstelling - daargelaten de wijze van uitwerking - de enig mogelijke weg naar bevrediging bleek. Eenheid, die slechts door dwang kan worden verkregen en gehandhaafd, heeft op geestelijk gebied geen waarde.

Dat in Nederland, voor een groot deel als gevolg van de schoolstrijd, de indeling der partijen in belangrijke mate beheerst is door godsdienstige scheidingslijnen, is m.i. een grote schaduwzijde van de staatkundige ontwikkeling geweest. Zij is dat in toenemende mate geworden, naarmate van het landsbestuur in de eerste plaats beslissingen op sociaal en economisch terrein werden geëist. Dat het Katholieke volksdeel, tot de Franse revolutie toe niet als gelijkberechtigd erkend, tot volle deelneming aan het openbare leven is gekomen - overigens mede dank zij de mogelijkheden geboden door de doorwerking van liberale beginselen - is op zichzelf echter een even gezond verschijnsel als de omstandigheid, dat het Calvinistische deel van kleine burgerij en boeren, sinds de Hervorming een van de karakteristieke elementen in ons volk, zich ten volle heeft kunnen doen gelden.

Ook de grote massa der arbeiders, tot een halve eeuw geleden noch maatschappelijk, noch staatkundig, noch cultureel meetellend in het volksgeheel, is tot zelfbewustzijn, tot eigen organisatie, tot staatkundige en maatschappelijke activiteit, tot strijd niet enkel voor belangen, maar voor grote idealen

gewekt. Daartoe is de stoot gegeven in de eerste plaats door de sociaaldemocratie. Mannen als Domela Nieuwenhuis - vóór zijn zwenking naar het anarchisme - en als Troelstra, hebben, zonder ooit aan de regeringstafel te hebben gezeten, machtiger en blijvender invloed gehad èn op het volksleven èn op de ombuiging van de richting in het landsbestuur dan menig minister-president.

Onze Nederlandse Vereniging heeft in haar geschiedenis veel van deze veranderingen in het volksleven weerspiegeld. Opggericht in een tijd toen goedwillenden uit de burgerij goede raad wilden geven aan het volk, is zij steeds meer een democratische volksorganisatie geworden. Zij heeft daarbij, zonder staatkundig partij te kiezen, de waarde van sociale verbeteringen ook voor de drankbestrijding verstaan.

De wetgever erkende, dat hij een taak had ook tegenover de gevaren van de alcohol. In 1881 regelde en beperkte hij de verkoop van sterke drank; een halve eeuw later werden ook enkele regelen gesteld ten aanzien van de verkoop van zwak-alcoholische dranken.

Toen de arbeidersbeweging opkwam ontbrak vrijwel elke wettelijke arbeidersbescherming en elke vorm van sociale verzekering. En dat de crisis van de tachtiger jaren, die zich vooral op landbouwgebied zo scherp deed gevoelen, felle opstandigheid wekte, was mede te wijten aan het niet te peilen leed, dat over tallozen werd gebracht door de handhaving van de opvatting, dat de staat niet heeft in te grijpen in het spel der vrije concurrentie. De landbouwers werden onbeschermd overgelaten aan de catastrofale prijsdaling, de arbeiders aan de werkloosheid.

Het tweede gedeelte der eeuw, waarop wij terugzien, heeft daarin diepgaande verandering gebracht. Arbeidswetgeving, zorg voor de volkshuisvesting, sociale verzekering en werkloosheidszorg, werden geleidelijk uitgebreid. Onder de indruk der gebeurtenissen van 1918 ging zelfs voor een groot deel van de arbeiders de oude internationale eis van de wettelijke acht-

urendag, die zo lang een utopie scheen, in vervulling. En hoewel staatsbemoeïing met het economische leven op nog veel groter weerstand stuitte dan maatregelen van sociale bescherming, zo had niet alleen de noodtoestand in de oorlog van 1914-'18, maar ook de economische crisis na 1930 gedwongen tot ingrijpen op tal van gebieden. Het besef, dat de uitbreiding der staatstaak nieuwe organen met verordenende bevoegdheid nodig maakt, kwam bij Grondwetsherziening tot uiting.

Het vormen van regeringen, steunende op een parlementaire meerderheid, was in de latere jaren moeilijker geworden, doordat in de rechterzijde, die permanent de meerderheid had, de eenheid op sociaal en economisch gebied vaak tekort schoot. In toenemende mate kwamen extra-parlementaire kabinetten van gemengde samenstelling aan het bewind. In 1939 werd daarbij voor het eerst de lang ontweken oplossing aanvaard ook sociaaldemocraten in de regering op te nemen. Normale werkzaamheid is echter voor dit Ministerie nauwelijks weggelegd geweest. Bijna onmiddellijk na zijn optreden brak de oorlog uit, waarin thans ook het lot van Nederland en zijn overzeese gebiedsdelen op het spel staat.

Nederland mocht, toen het door de oorlogsramp werd getroffen, een in vele opzichten goed bestuurd land heten. De democratische ontwikkeling had mogelijk gemaakt de staatkundige en maatschappelijke ontplooiing van bevolkingsgroepen, die vroeger slechts in de schaduw der machtigen leefden. De regering werd ter zijde gestaan door een hoogstaand ambtenarencorps. Zij werkte onder de publieke contrôle van een vrije volksvertegenwoordiging en een vrije pers. In sociaal opzicht was veel tot stand gebracht en ons land kon de vergelijking met andere landen op menig gebied voortreffelijk doorstaan.

Met de staatkundige democratie ging echter nog geen economische democratie gepaard en vooral tijdens de crisis was het niet afdoende gelukt bestaanszekerheid te waarborgen aan de massa en de werkloosheid terug te dringen. Dit was het pro-

bleem, dat steeds nadrukkelijker werd gesteld en dat na de oorlog, zij het onder andere verhoudingen en tegenover moeilijkheden van andere aard, oplossing zal eisen.

Hoe Nederland zal herrijzen uit de maalstroom der gebeurtenissen, houdt de toekomst ons nog verborgen. Maar het zal weer, als in 1848 en in 1918, en veel sterker dan toen, staan te midden van een veranderde wereld. De weg zal moeten worden gevonden naar samenwerking tussen de volkeren, met handhaving van nationale zelfstandigheid; naar meer eenheid binnen de volkeren, met aanvaarding van levenwekkende verscheidenheid; en naar economische ordening, met eerbiediging van geestelijke vrijheid.

Socialisme in bezettingstijd

Op 26 Augustus 1944 werd de stichting van de S.D.A.P., vijftig jaar geleden, herdacht. Het was een stille herdenking, in huis-kamerbijeenkomsten, maar er was ook een illegaal verspreid artikel van 'een sociaal-democraat', dat duizenden bemoedigd en gesterkt heeft. De sociaal-democraat was Drees.

Op 26 Augustus a.s. zal het een halve eeuw geleden zijn, dat op een bijeenkomst te Zwolle de S.D.A.P. werd opgericht.

Het vijftigjarig bestaan van een beweging, die zo grote invloed heeft uitgeoefend op de maatschappelijke en staatkundige ontwikkeling in Nederland, zou, als Nederland vrij was, op grootse wijze herdacht zijn.

Nog echter woedt in de wereld de worsteling om het herwinnen en beveiligen van de vrijheid. Nog ligt ons land onder de hiel van de overweldiger. De partij zelf en de haar verwante organisaties zijn ontbonden. Al haar bezittingen zijn geroofd. Haar pers is in handen van de vijand. De voorzitter der partij, de hoofdredacteur van haar dagbladen en vele andere van haar bekende voormannen en van haar trouwste leden zijn opgesloten in interneringsoorden, concentratiekampen of gevangenissen. Talrijk zijn de slachtoffers uit haar rijen, die in gevangenschap zijn gestorven of gevallen zijn voor het vuurpeleton.

Zo is de herdenking, die er zal zijn buiten de openbaarheid, vrijwel enkel in de stilte van de binnenkamer, in de geest der getrouwen, vol van diepgevoeld leed. Leed om wat heel de mensheid lijdt, leed om ons land, leed om wat vernield werd van onze beweging, leed om zovele makkers.

En toch! In het smartelijke heden, doorleefd in onvrijheid

en gevaar, zien wij terug naar de jaren, die achter ons liggen en weer vooruit naar de toekomst, met nog meer fierheid en nog meer vertrouwen dan toen onze vanen vrij wapperden in zon en wind.

In de jaren toen de sociaal-democratie in vrijheid kon werken, heeft haar arbeid, hoe vaak ook teleurstellingen haar deel waren, rijke vruchten afgeworpen.

Zij heeft honderdduizenden gewonnen voor het ideaal van een socialistische gemeenschap. Zij heeft de strijd daarvoor verbonden met een krachtige, doelbewuste, succesvolle hervormingsarbeid tot het verkrijgen van staatkundige gelijkberechtiging van allen, mannen en vrouwen; tot verheffing van het levenspeil; tot het verkorten van de arbeidsduur; tot verruiming van de ontwikkeling der werkers. Zij heeft in menige gemeente groots constructief werk kunnen doen voor de woningvoorziening, de gezondheidszorg, de sociale bemoeiingen, het onderwijs.

De bezieling, door haar gewekt, heeft in de volksmassa ook geestelijke en zedelijke verheffing bewerkt.

Toen crisis en werkloosheid veel dreigden weg te spoelen van wat met zoveel inspanning verkregen was, heeft zij door haar Plan van de Arbeid, waarvan de grondgedachten in de laatste tijd in wijdere kring begrip en waardering hebben gevonden, de wegen trachten aan te geven, waarlangs bestaanszekerheid kon worden gewaarborgd bij een behoorlijk bestaanspeil.

De sociaal-democratie heeft in de eerste plaats de arbeiders georganiseerd, die niet enkel het recht, maar tegenover zichzelf, hun kinderen en hun klasse de plicht hadden in de mensonwaardige toestanden, waarin zij leefden, de strijd te voeren voor een beslissende ommekeer in de maatschappelijke verhoudingen. Zij heeft die strijd echter niet alleen gezien als een strijd voor belangen. Hij werd geadeld door de gedachte, dat hij, als worsteling voor een klasseloze maatschappij, in wezen is gericht op het heil der mensheid. En in steeds sterker mate

heeft de partij zich gericht tot allen, die onder de tegenstellingen en onzekerheden van het kapitalisme lijden of die door sociaal verantwoordelijkheidsgevoel en inzicht in de maatschappelijke verhoudingen komen tot socialistisch denken, voelen en willen.

Een van de grote beginselen der sociaal-democratie is het besef van wereldwijde internationale verbondenheid. Verbondenheid met de makkers in andere landen, strijdend voor dezelfde idealen; verbondenheid ook tussen de volkeren, waarvan zij de samenwerking in een volkerengemeenschap onmisbaar acht voor het waarborgen van vrede en welvaart.

Het heeft wel eens de schijn kunnen hebben alsof daardoor een volksdeel van de samenhang met de eigen natie zou worden vervreemd. In werkelijkheid is dat volksdeel, doordat het politieke gelijkberechtiging verwierf, sociaal steeg en aandeel begon te verkrijgen aan de cultuur, eerst waarlijk een levend en volwaardig deel der natie geworden. Oorlog en bezetting hebben dit groeiende besef tot volle en rijke ontplooiing en krachtige uiting doen komen.

In de laatste jaren voor de oorlog trokken zich donkere dreigingen samen boven al wat ons lief was. Wat sociaal verworven was werd door de crisis, wat aan vrijheid en recht verkregen was door het nationaal-socialisme bedreigd. En de weg naar een democratisch socialisme, dat economische orde en maatschappelijke samenwerking wil verbinden met eerbiediging van de menselijke persoonlijkheid en de geestelijke vrijheid, tekende zich af als langer, onzekerder, moeilijker dan ooit.

Na Mei 1940 scheen die weg eerst recht versperd. De vrijheid van ons volk vernietigd, de democratische staten van West-Europa onder de voet gelopen; Engeland teruggedrongen tot de verdediging van het eigen eiland; het nazidom overheersend op het vasteland;welke glimp van hoop was er in afzienbare tijd voor onze idealen?

Van dat ogenblik hebben de nazi's gebruik willen maken om

ons niet alleen te onderwerpen, maar ons als willige volgers aan hun zegekar te binden.

Zij nemen voortdurend woorden in de mond, die aan onze gedachtenwereld ontleend zijn. Zij vieren de 1 Mei-dag. Zij spreken van verheffing van en eerbied voor de arbeid. Zij gewagen van het nieuwe socialisme, dat zij zullen verwerkelijken. In de actie, die zij kort geleden in Amsterdam ondernamen, werkten zij zelfs met onze leuzen: vrijheid, arbeid, brood. Dag aan dag bezoedelen zij door hun misbruik onze symbolen en onze doelstellingen.

Zij hebben zich echter vergist toen zij meenden op deze wijze vat te kunnen krijgen op het socialistische volksdeel, zoals zij zich ook vergist hebben toen zij in de zomer 1940, afwisselend werkend met beloften en bedreigingen, dachten de S.D.A.P. gelijk te kunnen schakelen en onder leiding van de nazi Rost van Tonningen in het Duitse gareel te kunnen spannen.

Onze beweging bestaat evenmin als het Nederlandse volk in zijn geheel enkel uit helden en martelaren. En zoals in ons werk in het verleden menselijke fouten en onvolkomenheden niet hebben ontbroken, zo zijn ook thans zwakheden en halfheden niet overal uitgebleven. Maar met trots kunnen wij zeggen, dat de sociaal-democratie in overweldigende meerderheid zich van de gedachte, dat zij zich onder de nazivaan zou scharen, met weerzin en hoon heeft afgewend. Zij staat schouder aan schouder met allen, die de vrijheid van ons volk verdedigen.

Alles werd ons ontnomen, maar nimmer zijn wij rijker geweest en innerlijk sterker dan op de dag, waarop de bezetter tot de ontbinding van onze beweging besloot. Het was de erkenning van zijn kant, dat zijn poging om ons te doen buigen en ons karakter te breken, volslagen had gefaald.

Alles verloren, behalve de eer, maar daarmee voor de toekomst ook alles gered.

Naar die toekomst zien wij met vertrouwen.

Niet omdat wij verwachten, dat de wereld na de oorlog, als

de onderdrukkers maar eenmaal verslagen zijn, gemakkelijk zal zijn om in te leven. Dat de Verenigde Volkeren de overwinning zullen behalen, zowel in Europa als in Oost-Azië, daaraan behoeven wij niet te twijfelen. Wij hopen dan Indonesië te zien, niet weer als koloniaal gebied *onder* Nederland, maar in gelijkberechtiging en zelfstandigheid *naast* Nederland in een vrijwillig bestendigde verbinding. Maar na de overwinning zullen over heel de wereld en ook in ons land, een sterke gezamenlijke krachtsinspanning en een groot verantwoordelijkheidsbesef nodig zijn om in de verwarring weer orde te brengen, welvaart te doen verrijzen uit de ruïnes en het geschokte morele besef te herstellen. Het zal ook hier, ondanks de tijdens de bezetting versterkte volkseenheid, niet ontbreken aan diepgaande meningsverschillen en sterke maatschappelijke tegenstellingen. Maar wij vertrouwen, dat in het volksbewustzijn vrijheid en democratie sterker zullen zijn verankerd en dat in brede kringen de geesten open zullen staan voor de noodzakelijkheid van een diepgaande maatschappelijke ommekeer.

Wij moeten een democratie organiseren, die volksinvloed en vrijheid van meningsuiting weet te verenigen met doortastendheid en snelheid van beslissing. En in het economische en sociale leven mag niet een productiewijze herleven, waarin overvloedige mogelijkheden van productie gepaard kunnen gaan met werkloosheid en nood. Nederland zal niet willen verdragen, dat volle werkgelegenheid alleen kan worden verzekerd bij oorlog of oorlogsvoorbereiding.

Planmatig geleide economie, gericht op de best mogelijke voorziening in de volksbehoefte en op arbeid voor allen, zal dringende eis blijken. En de blijvende doorwerking daarvan is slechts ten volle verzekerd bij gemeenschapsbezit van de voornaamste productiemiddelen, regeling van de aanwending der productiekrachten en een billijke verdeling, in overeenstemming met het algemeen belang.

Dit alles, opdat, gelijk ons program het uitdrukte, 'voor allen welvaart en bestaanszekerheid mogelijk worden, gelijke

maatschappelijke voorwaarden tot ontplooiing der persoonlijkheid worden geschapen en het gemeenschapsleven kan opbloeien'.

De sociaal-democratie zal straks als gelijkberechtigde met andere groepen kunnen en willen medewerken aan het herstel en aan de opbouw van een nieuw Nederland. De verhoudingen tussen de verschillende volksgroepen en stromingen zullen daarbij, naar wij vertrouwen, anders en gunstiger zijn dan tevoren.

Er zal ook een nieuwe grondslag moeten worden gelegd voor een verbrede democratisch-socialistische beweging.

Met trouw aan de grote beginselen, die waardevoller zijn dan ooit, zal gepaard moeten gaan begrip voor de noodzakelijkheid van een nieuw begin na de omwenteling van alle verhoudingen, die wij doorleefd hebben, na de veranderingen, die daardoor ook in de geesten hebben plaats gevonden en de nieuwe contacten, die zijn gelegd.

Na de bevrijding zal de S.D.A.P. natuurlijk herrijzen. Niet echter om eenvoudigweg verder te gaan alsof er na Mei 1940 niets gebeurd is. Zij zal over de vraag hoe zij het best haar aandeel kan leveren aan de in Nederland nodige vernieuwing, in breed overleg willen treden met wie, ook buiten haar rijen, democratisch-socialistisch gezind zijn. Getracht zal moeten worden, ook door zelfherziening in wat niet het beginsel raakt, scheidsmuren te doen vallen, die onnodig vaneen hielden wiemaatschappelijk en staatkundig samen dienen te gaan.

Wellicht zullen nieuwe organisatorische vormen dienen te worden gekozen om het democratisch-socialisme in Nederland op zo ruim mogelijke grondslag te organiseren, maar *democratie, socialisme en internationale gezindheid* - naast een sterk besef voor de waarde der nationale vrijheid en cultuur - zullen voor die grondslag de vaste punten moeten zijn. En wie S.D.A.P.-er waren en dat in hun hart zijn gebleven, al ging de organisatie te niet, zullen zich in de eerste plaats onderling in vrijheid willen beraden over de geest, waarin het overleg met

andere democratisch en socialistisch denkenden zal worden gevoerd.

Maar onze gedachten keren terug van de toekomst, waarin een vrij beraad als waarvan wij spraken natuurlijk en normaal zal zijn, naar het donkere heden, waarin ons allen de mond wordt gesnoerd en rechteloosheid en terreur de sfeer vormen, waarin wij moeten leven.

Een ogenblik hebben wij ons verdiept in herinneringen en ons vermeid in toekomstverwachtingen.

Nu zetten wij weer de tanden op elkaar en nemen ons voor onze plicht te blijven doen, welke gevaren ons ook bedreigen. Onze plicht in de strijd voor vrijheid, menselijkheid en recht. Onze plicht als Nederlanders en als sociaal-democraten, trouw aan ons land, trouw aan ons beginsel.

Makkers, gedenkt wie vielen en wie lijdten voor ons allen en toont u hun voorbeeld waardig.

Vrijheid!

De blik vooruit

In de hongerwinter van 1944 op 1945 is Drees op een donkere avond, op weg naar zijn onderduikadres, in een Amsterdamse gracht geraakt. Door lichtseinen te geven met zijn 'knijpkat' trok hij de aandacht van een brugwachter, die hem redde. Drees moest enige weken het bed houden en in die tijd dicteerde hij een program van de politiek, die hij na de bevrijding nodig achtte. In April 1945 is dit program met een inleiding, als speciale uitgave, in het illegale sociaal-democratisch orgaan 'Vrije Gedachten' illegaal verspreid.

Gedurende de bezetting zijn van sociaaldemocratische zijde verscheidene brochures in het licht gegeven, waarin de toe-komst werd besproken. Staatkundige, economische en sociale vragen zijn daarin behandeld. Tot nog toe is echter, ondanks wensen, die herhaaldelijk zijn geuit, geen omljnd urgentieprogram gepubliceerd.

Daarvoor hebben in hoofdzaak twee motieven gegolden, die ook nu hun betekenis nog niet hebben verloren.

Het eerste is, dat geen gezamenlijk beraad van de gehele beweging mogelijk is, terwijl bovendien de doorbreking van alle vroegere verhoudingen als gevolg van de oorlog aanleiding geeft de vraag, hoe aan het democratisch socialisme in Nederland een zo breed mogelijke grondslag is te geven, opnieuw en onbevungen onder de ogen te zien. Overleg daarover is gevoerd en zal na de bevrijding in ruime kring zijn voort te zetten. Daarbij zal ook het beleid voor de naaste toekomst een onderwerp van vrije discussie moeten kunnen zijn. Het zou mede om die reden onjuist zijn een program daaromtrent thans als partijprogram te doen verschijnen.

Het tweede, dat zwaarder weegt, is de voortdurende wisseling in omstandigheden zolang de oorlog voort duurt. Om het sprekendste voorbeeld te noemen: de zware slagen, die ons volk en ons land na September 1944 hebben getroffen, zullen lange tijd hun invloed doen gevoelen op wat er kan en moet worden gedaan. Vóór September zouden veel meer arbeiders dadelijk in eigen vak in het normale bedrijfsleven hebben kunnen werken dan voorlopig het geval zal wezen, nu zoveel verwoest is, zoveel machine-installaties, zoveel grondstoffen-voorraden, zoveel spoor- en tramwegmateriaal zijn weggehaald, terwijl bovendien brandstoffen, electriciteit, gas voorlopig wellicht nog zullen ontbreken. Ook het voedselprobleem en de vraag hoe de gevolgen van de ondervoeding tegen te gaan zijn veel dringender geworden. De economische, sociale, financiële mogelijkheden zijn niet meer dezelfde.

En de internationale verhoudingen, waaronder Nederland zal hebben te werken, zijn niet te overzien zolang de oorlog duurt. De Krim-Conferentie heeft enige opheldering gebracht, maar wat van Europa, wat in het bijzonder van Duitsland zal worden, is nog grotendeels onbekend. En toch zal dat ook op het toekomstige lot van Nederland een diepgaande invloed hebben.

Zo is er veel meer. Welke schadeloosstelling Nederland zal verkrijgen, welke medewerking het van geallieerde zijde heeft te verwachten bij zijn wederopbouw, wat in Engeland is voorbereid, welke mogelijkheden er zullen zijn voor onze uitvoer, over welke middelen Nederland nog beschikt om invoer uit het buitenland te betalen, hoe groot de schuldenlast van de Staat zal zijn, het is alles niet of onvolledig bekend.

Het vaststellen van een urgentieprogram in de oude zin zou dan ook thans nog voorbarig zijn.

Aan de andere kant is het een voor de hand liggende plicht zich te bezinnen, niet alleen omtrent de beginselen, waarnaar gehandeld dient te worden, maar ook omtrent de hoofdpunten van het te volgen praktische beleid. Het spreekt vanzelf,

dat dat van sociaaldemocratische zijde is geschied. En nu eindelijk de bevrijding waarlijk in zicht is, wordt het urgent gelegenheid te geven tot overweging in ruimer kring.

Uit dat oogpunt moet men dit geschriftje bezien. Het is niet een vastgesteld definitief program. Het zal straks in de beweging en in overleg omtrent vernieuwing een onderwerp van gedachtenwisseling kunnen uitmaken. Het zal tevens, als wij beter weten in welke verhoudingen wij hebben te arbeiden, verder zijn uit te werken en scherper kunnen worden omlijnd. Het is ook niet gesteld of bedoeld als een program van eisen, samengevat in korte, pakkende leuzen. Wij zullen zeker in de toekomst nog alle reden hebben om strijd te voeren en voor bepaalde eisen op te komen, maar tegenover de nood, waarin heel ons volk verkeert, gaat het er allereerst om onzerzijds een constructieve bijdrage te leveren tot het werk van herstel, wederopbouw en maatschappelijke vernieuwing.

Om al deze overwegingen is niet gesproken van een urgentieprogram of een program van eisen, maar van richtlijnen voor het te voeren beleid. Richtlijnen, die ook in hun vorm niet ten volle een programkarakter dragen, maar waarbij naast programmapunten nu en dan ook een kort betoog voorkomt. (Kort, omdat verdere uitwerking in andere, grotere geschriften zal volgen.) Voorts is niet gepoogd alle vraagstukken te behandelen, die zich in het staatkundige leven zullen voordoen, maar is de aandacht in hoofdzaak geconcentreerd op hetgeen direct samenhangt met de ontwrichting, die het gevolg is van de oorlog en met de maatschappelijke omvorming, die wij geboden achten. Daarbij zijn echter wel, naast wat reeds in de eerste tijd na de oorlog te beslissen valt, ook onderwerpen behandeld, die eerst later in de volle omvang aan de orde zullen komen. Het gaat om richtlijnen, die in de toekomst kunnen worden doorgetrokken.

Uiteraard draagt menige formulering niet een specifiek sociaaldemocratisch karakter. Stellig zijn op verschillende pun-

ten opvattingen weergegeven, die in brede kring worden gedeeld en die ten dele reeds zullen zijn uitgewerkt in concrete voorstellen, in Londen of hier op wens van de Regering voorbereid.

Anderzijds zijn enkele punten ter sprake gebracht, waar-omtrent ook binnen de sociaaldemocratie geen eenstemmigheid bestaat. De schrijver van deze richtlijnen is een overtuigd tegenstander van annexatie door Nederland van Duits grondgebied, zowel op grond van algemene beginselen als uit overwegingen van Nederlands en Europees belang. De sociaal-democratie is in het algemeen ook sterk gekant tegen grenswijzigingen tegen de wil van de bevolking, die er bij betrokken is. Hij is er zich echter van bewust, dat de ontzaggelijke schade, die de Duitsers ons land hebben berokkend, ook sommige sociaaldemocraten doet neigen tot medewerking aan een gebiedsovergang van Duitsland naar Nederland. Over dit punt en over verschillende andere zal straks gedachtenwisseling ook in eigen rijen plaats hebben.

Over het algemeen echter zal het geschrevene geacht mogen worden denkbeelden weer te geven, levende in de Nederlandse sociaal-democratie. Zij staan, al zijn het geen beginselbeschouwingen, met de beginselen van democratie en socialisme in onverbreekelijk verband. Zij zijn sober geformuleerd, maar hebben een verre strekking. Zij bedoelen op het nauwelijks te dragen leed, de bittere nood en de drukkende moeilijkheden van het heden, het licht te werpen van mogelijkheden, die wijzen naar gelukkiger en menswaardiger maatschappelijke verhoudingen dan wij ook voor de oorlog hebben gekend.

Uit de armoede en verwarring hebben wij ons op te werken, maar in welke diepte wij ook beginnen, wij moeten dadelijk een hoog doel in het oog vatten.

Ook het praktische werk van elke dag, waarop wij ons weer voorbereiden, moet doorstraald worden van de gloed van het ideaal en moet ons verder brengen op de weg naar een bloeiende gemeenschap van de arbeid, die allen waarborgt geestelijke

en staatkundige vrijheid, welvaart en bestaanszekerheid; gelijke maatschappelijke voorwaarden tot ontplooiing der persoonlijkheid.

Onmiddellijk na de bevrijding, als het grote doel van de strijd, het waarborgen van vrijheid en recht, bereikt is, zal het gaan om het *zo snel mogelijk voorzien in de dringendste nood en het meest urgente herstel*.

Alles overheersend zal zijn de behoefte aan voeding, kleding, schoeisel, brandstoffen, licht, woongelegenheid; daarna, maar ook reeds in verband daarmee, aan grondstoffen en aan middelen van vervoer, ook individueel, zoals de fiets.

Verder de wens van geëvacueerden om naar hun woonplaats terug te keren en van de onderduikers om weer in normale verhoudingen te leven; de noodzakelijkheid van zorg voor wie uit het buitenland terugkomen; het herstel van normale arbeidsgelegenheid en van normaal gezinsleven.

Hier ligt niet enkel een taak voor de Regering, die uiteraard in overleg met de geallieerden voorbereidingen heeft getroffen. Het spreekt vanzelf, dat ook organen uit het maatschappelijk leven zullen worden ingeschakeld en dat de onder-grondse beweging, dan verschijnend in het licht der Vrijheid, op grond van haar ervaring hulp zal verlenen. Een beroep zal echter zijn te doen op heel het volk.

Het weren van honger, kou en duisternis; het verschaffen van goede woonruimte; de zorg voor de zwaar door de oorlog getroffen; heel het herstel van Nederlands volkskracht; ook de ondersteuning, voorzover dan nog nodig, van de geallieerde oorlogvoering, eisen gezamenlijke inspanning van alle krachten.

Op dat ogenblik moeten bij allen de plichten voorgaan. Dan geen weigering van boeren om af te leveren, omdat zij prijzen niet hoog genoeg vinden; dan geen stakingen van arbeiders, omdat verlangens niet dadelijk worden ingewilligd. Producenten, vervoerders en transportarbeiders, distribuanten

zullen met volle toewijding moeten arbeiden. Uiteraard met inachtneming van hetgeen in verband met de voedseltoestand kan worden gepresteerd. Natuurlijk moet ook geground vertrouwen kunnen bestaan, dat het mogelijke zal worden gedaan om aan redelijke verlangens te voldoen.

De zwarte handel, dan enkel nog sabotage uit winstbejag van een billijke distributie over het eigen volk, moet algemeen als een misdrijf worden gezien en behandeld.

Naleving van voorschriften - dan weer van onze eigen Regering - moet weer regel worden, zoals zij tijdens de bezetting uitzondering was.

Reeds in de wijze, waarop het herstel van de lichamelijke volkskracht ter hand wordt genomen, kan een begin liggen ook van het geestelijke en morele herstel, dat na de verwarring en verwildering van deze tijd zo dringend nodig is.

Staatkundig

Onmiddellijk herstel van de democratische vormen van wetgeving en bestuur, voorzover dat mogelijk is ook zonder nieuwe verkiezingen. Vorming van een Regering op zo brede basis als verenigbaar is met overeenstemming omtrent een program, dat herstel en wederopbouw een begin doet zijn van maatschappelijke en staatkundige vernieuwing.

Een parlement worde bijeengeroepen, waarin naast de leden van de Staten-Generaal, die in 1940 zitting hadden en die ook gedurende de bezettingsjaren het vertrouwen der bevolking waardig zijn gebleken, zitting verkrijgen personen, die tijdens de oorlog figuren van bijzondere betekenis zijn geweest in de weerstand tegen de bezetter.

Zo spoedig het in redelijkheid mogelijk is (rekening houdende o.a. met de terugkeer van de honderdduizenden, die thans in het buitenland zijn en met de noodzakelijkheid tijd te laten voor nieuwe politieke oriëntering) verkiezingen, opdat een vastere grondslag verkregen wordt.

Herstel ook van de vrijheid van drukpers en van vereniging

en vergadering. Uitgesloten van alle burgerrechten kunnen worden degenen, die zich tijdens de bezetting tegen Nederland hebben gekeerd.

Beperking van taak en bevoegdheden van het Militair Gezag tot hetgeen terwille van de oorlog en het contact met de Geallieerde bevelvoering noodzakelijk is.

Krachtige zuivering, in het bijzonder van het ambtenaren-corps en van de pers. Daarbij grote verantwoordelijkheid naarmate men hoger geplaatst was. Bij lager geplaatsten ernstige misdragingen treffen, niet elke zwakheid.

Bij ambtelijke bevorderingen ingeval van ongeveer gelijke geschiktheid voorrang voor wie zich in de bezettingstijd kloek hebben gedragen.

Berechting van landverraders, collaborateurs, maar met handhaving van goede rechtsbeginselen. Uit dit oogpunt gaat de mogelijkheid, dat de tribunalen iemand, op grond van vaag omschreven misdragingen, zonder mogelijkheid van hoger beroep, veroordelen tot 10 jaar opsluiting in een kamp, te ver.

Afschaffing, zo snel mogelijk, van de Duitse wetgeving, voorzover nodig met vervanging door Nederlandse maatregelen.

Instelling van een Staatscommissie tot voorbereiding ener Grondwetsherziening.

De Regering, die aanvankelijk ruime machtigingen zal moeten ontvangen, zal, met het oog op de omvang van de te vervullen taak en de noodzakelijkheid van snel handelen, ook duurzaam over groter bevoegdheden moeten beschikken dan vroeger gebruikelijk was. Echter blijve het gehele beleid staan onder contrôle van het Parlement en blijve het constitutionele gebruik gelden, dat geen kabinet aanblijft, wanneer de volksvertegenwoordiging het haar vertrouwen onthoudt.

De volksvertegenwoordiging bestaat uit één Kamer.

De werkwijze van het Parlement wordt grondig herzien.

De evenredige vertegenwoordiging blijve gehandhaafd, echter gecorrigeerd door maatregelen ter versterking van de band

tussen kiezers en gekozenen en tot het tegengaan van te ver doorgevoerde partijsplitsing.

Afschaffing van de stemplicht.

Inschakeling van organen van het maatschappelijk leven, in het bijzonder die van het bedrijf en beroep, maar ook op cultureel gebied, zowel adviserend als met verordenende bevoegdheid. Zij dienen gesubordineerd te zijn aan Regering en volksvertegenwoordiging, maar kunnen deze in ruime mate ontlasten en op eigen terrein belangrijk werk verrichten.

Indonesië

Overeenkomstig de gedurende de oorlog gedane toezeggingen zal de verhouding tussen Nederland en Indonesië, als beide bevrijd zijn, een principiële verandering dienen te ondergaan. Op de in uitzicht gestelde Rijksconferentie van Nederland, Indonesië, Suriname en Curaçao, zal in overleg op voet van gelijkheid zijn te streven naar een oplossing, waarbij de erkenning van de zelfstandigheid en gelijkwaardigheid van de over-zeese gebieden gepaard gaat met het vrijwillig bestendigen van een onderlinge band.

Tegenover overkoepeling van de verschillende gebiedsdelen door een ‘Rijksregering’ en een ‘Rijksraad’ boven de Regeringen en parlementen der gebiedsdelen is echter waakzaamheid geboden, omdat daarin een groot gevaar kan liggen, zowel voor een vlotte en democratische werking van onze instellingen als voor een werkelijke zelfstandigheid van Indonesië.

Naarmate Indonesië bevrijd wordt, dienen, in afwachting van de te houden conferentie, zoveel mogelijk ook Indonesiërs op verantwoordelijke bestuursposten te worden gebracht.

Financiën

Wil Nederland de ontzaggelijke financiële lasten, die uit de oorlog voortvloeien, kunnen dragen, armslag verkrijgen voor een goede sociale en culturele politiek, en tevens verhinderen, dat de ontzaggelijk toegenomen bankbiljetten-circulatie blij-

vend tot grote prijsopdrijving leidt, dan zullen dadelijk ingrijpende maatregelen moeten worden genomen.

Teneinde de hoogte van de vermogens en van de behaalde oorlogswinst vast te stellen, beslag te kunnen leggen op de eigendommen van Duitsers, landverraders, profiteurs en geroofd geld, dat naar het buitenland is meegenomen, waardeloos te maken, zal het nodig zijn alle bankbiljetten, effecten enz. ter inwisseling of afstempeling te doen inleveren.

Opheffing is geboden van het bankgeheim en van alle belemmeringen ten aanzien van het nauwkeurig vaststellen van vermogens en inkomens.

Op de financiële noodmaatregelen moet volgen beperking van de geldcirculatie door vastlegging van een groot deel van de zwevende koopkracht.

Belasting tot een zeer hoog percentage van al wat iemand door de oorlog heeft gewonnen.

Verder een ingrijpende vermogensheffing. (Het treffen alleen van de in de oorlog verworven vermogensvermeerdering zal in de verste verte niet genoeg opbrengen. Bovendien zou het in hoge mate onbillijk zijn wel kleine, in deze jaren verkregen vermogens, grotendeels op te eisen, maar zeer grote, reeds vroeger bestaande vermogens onaangetast te laten.)

Maatregelen tegen kapitaalvlucht.

Herziening van het onder de bezetting ingevoerde belasting-systeem.

Handhaving van een sterke belasting van de winsten der ondernemingen, echter met inachtneming van de noodzakelijkheid van herstel en verdere ontwikkeling van het bedrijfsleven.

Handhaving ook van de gedachte van belasting zoveel mogelijk aan de bron en van sterk progressieve inkomstenbelasting.

Verskil in tarief naar de aard van de inkomstenbron.

Sterke beperking van het erfrecht.

Vorming uit successierechten en eventueel Staatserfrecht

van een socialisatiefonds of van een fonds voor andere kapitaal-doeleinden.

Waar *schade* is geleden door oorlogshandelingen, zal in vele gevallen onmiddellijk tegemoetkoming zijn te verlenen. Definitieve regelingen inzake schadevergoedingen kunnen echter pas worden getroffen, nadat een globaal overzicht is verkregen van de totale schade en de financiële positie van het land. Niet alles zal kunnen worden vergoed, maar zoveel mogelijk zal naar objectieve maatstaven moeten worden gehandeld. Voorop moet staan vergoeding aan wie getroffen zijn wegens hun principiële houding tegenover de bezetter.

De financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten moet zo worden geregeld, dat de gemeenten weer redelijke vrijheid van beweging verkrijgen. Dit wordt beter bereikbaar als zij geen werkloosheidsuitgaven meer hebben te dragen en als de uitgaven voor armenzorg door een veel ruimer sociale verzekering kunnen teruglopen. Voorwaarde is natuurlijk ook, dat ernstige oorlogsschade niet blijft voor rekening van de gemeenten.

De grond, in verband met oorlogsschade onteigend in gemeenten, waar het gaat niet om afzonderlijke huizen, maar om gehele wijken, dient, voorzover het het centrum betreft, gemeente-eigendom te zijn en te blijven (met voorkeur voor bebouwing aan wie er een woning of bedrijf hadden).

Economisch

Bij het *herstel en de wederopbouw*, die ons land omhoog moeten werken uit de diepe armoede, waarin het door de oorlog gestort is, zullen stelselmatige leiding van het economische leven, doeltreffende organisatie en toegewijde arbeid noodzakelijk zijn.

Zij zullen niet alleen vroegere welvaart moeten doen herleven, maar de welvaart groter en gelijkmatiger verdeeld doen zijn, bestaanszekerheid scheppen en allen volle arbeidsgelegenheid bieden.

Algemeen economisch plan

Zo spoedig mogelijk zal een algemeen economisch plan moeten worden opgemaakt, dat de wederopbouw omvat en de richtlijnen daarvoor aangeeft, maar zich niet tot de wederopbouw in technische zin beperkt.

Wat dit plan concreet moet bevatten, is slechts ten volle te overzien, als wij straks zullen weten hoe Nederland er bij de bevrijding voor staat.

Nodig zal in elk geval zijn, vooral in de eerste tijd, centrale beheersing van in- en uitvoer en van de beslissingen over credieten, toewijzing van grondstoffen, machines enz., opdat zij in de eerste plaats ten goede komen aan bedrijven, die in de meest dringende volksbehoeften voorzien en de beste werkgelegenheid bieden.

Daarnaast zal er moeten zijn beheersing van prijzen, winsten, rente, huren, pachten en lonen.

Overigens zal bij prijsbeheersing op den duur meer gedacht moeten worden aan begrenzing van de geldcirculatie en aan zorg voor voldoende productie, dan aan bemoeiing met de prijzen van alle artikelen.

Het algemeen plan zal uitgangspunt moeten zijn voor een economische omvorming, die zo wordt aangepakt, dat allen gevoelen, dat een grote vernieuwing tot stand komt, al zal de volle verwerkelijking slechts geleidelijk kunnen plaats hebben. Wij zullen moeten trachten de leiding van het economisch leven, die onvermijdelijk is, maar die meer dan één richting uit kan gaan, te doordringen van een socialistische geest en in haar consequenties tot socialisme door te zetten.

Bedrijfsorganisatie

Binnen het kader van het algemene economische plan is nodig de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, waarin naast vertegenwoordigers van de ondernemers en van de arbeidersorganisaties een sterke vertegenwoordiging van het algemeen belang worde opgenomen, o.a. door benoeming van de voorzitter

door de Regering, opdat gewaarborgd zij inschakeling in het algemeen verband van wat anders grotendeels belangenorganisatie zou kunnen worden. De bedrijfsorganisaties zullen o.a. tot taak moeten hebben de bedrijfstak als één geheel zo doeltreffend mogelijk op de behoeften en op het verzekeren van ruime en vaste arbeidsgelegenheid te richten.

Bij plaatselijke verzorgingsbedrijven (b.v. bakkerij, melkvoorziening, bouwbedrijf, brandstoffenhandel), waarbij vooral wat de laatste drie betreft natuurlijk ook een landelijke regeling nodig is, zullen de gemeenten sterke invloed moeten kunnen uitoefenen in het belang van een rationele behoeftevoorziening.

Verband zal zijn te leggen tussen de behandeling van economische en sociale kwesties.

Een *Sociaal-Economische Raad* overkoepelde de bedrijfsorganisaties.

Verhouding tussen socialisatie en bedrijfsorganisatie

(Zie hierover verder: ‘*Ordering en Socialisatie*’, uitgave ‘Vrije Gedachten’).

Gemeenschapsbedrijven zijn nodig op die punten, die in belangrijke mate het economisch leven beheersen of waar bij handhaving van het particuliere bedrijf een groot financieel overwicht in de maatschappij komt te liggen (de circulatie-bank; op den duur een belangrijk deel van het bank-, credieten verzekeringsbedrijf; de energie-voorziening; het te centraliseren deel van het vervoerbedrijf; de grote monopolistische bedrijven, de zeer grote industriële bedrijven e.d.).

Het particuliere bedrijf worde gehandhaafd (met bedrijfsorganisatie en binnen het raam van het algemene economische plan) waar klein- en middenbedrijf nog een doeltreffende voorziening vormen en door algemene regelingen beschut, de werkers - zelfstandigen zowel als loonarbeiders - een behoorlijk bestaan kunnen bieden.

Bij wat daartussen ligt worde beoordeeld, op grond van practijk, ervaring, bijzondere omstandigheden - ook van machtsverhoudingen - in hoeverre en hoe tot socialisatie moet worden overgegaan dan wel met een op het algemeen belang gerichte, sterk ingrijpende bedrijfsorganisatie kan worden volstaan.

De grond worde gemeenschapseigendom, in de eerste plaats de grond, nodig voor gemeentelijke uitbreiding om bebouwde kommen en de agrarische grond, die niet door de eigenaar zelf wordt gebruikt. Aan de grondgebruiker is, zolang hij de grond goed bewerkt, een vast gebruiksrecht toe te kennen, niet minder waarborgen biedend dan de eigendom, méér waarborgen zelfs dan met hypotheek bezwaarde eigendom.

Landbouw, veeteelt, tuinbouw

Krachtige bevordering van de agrarische productie, allereerst ter voorziening in de voedselbehoeften van ons volk. Vaststelling van prijzen, die - als verhinderd wordt, dat de voordelen toevallen aan de grondeigenaars - de bewerkers van de bodem, boeren zowel als de arbeiders, een behoorlijk bestaan waarborgen. Dit sluit echter niet in het bepalen van prijzen, die ook een bedrijf van te geringe omvang, op slechte grond of onvoldoende bewerkt, rendabel zouden maken, waardoor aan andere bedrijven abnormale winsten zouden worden verzekerd. Voor te kleine of ongunstige bedrijven moet een oplossing worden gezocht op andere wijze dan door de prijzen.

Getracht worde door langlopende overeenkomsten met andere landen een vaster grondslag te geven aan de voor export werkende agrarische bedrijven. Eerst als meer bekend is omtrent de exportmogelijkheden, is een productieplan op lange termijn mogelijk.

Woningbouw en bouwbedrijf

Woningbouw op grote schaal op de grondslag van een tienjarenplan, dat een voorlopige omlijning geeft van de verdeling over de jaren, de gemeenten, de soorten van woningen,

maar dat voor wijziging vatbaar moet zijn op grond van wisselende omstandigheden en opgedane ervaringen.

In aansluiting aan de toewijzing van grondstoffen kan ordening van het bouwbedrijf worden bevorderd en tevens vastheid gegeven aan materialen leverende bedrijven als de steen-fabrieken, de houtindustrie, enz.

De bouw en exploitatie van volkswoningen worde niet opnieuw object van speculatie en winstbejag, maar kome in handen van verenigingen en gemeenten.

Zolang er woningnood is, zal distributie van woonruimte mogelijk moeten blijven.

Het nationale plan voor ruimtelijke ordening

De werkzaamheden van de Dienst voor het Nationale Plan, die tot taak heeft in grote lijnen een ruimtelijke ordening voor het land te verzorgen (zoals een uitbreidingsplan voor een gemeente geeft) zal, in coördinatie met de wederopbouwplannen, krachtig zijn voort te zetten. Daarbij zal aan herstel van bebossingen en natuurschoon grote aandacht zijn te geven.

Nieuw overwegen

Bij heel de wederopbouw zal moeten gelden, dat niet eenvoudig hersteld wordt wat er was, maar dat overwogen wordt wat voor de toekomst het meest doelmatig is te achten. Dit is als vanzelfsprekend aanvaard b.v. ten aanzien van het plan voor het centrum van Rotterdam.

Het zal ook moeten gelden voor haveninstallaties; voor de vraag of fabrieken herbouwd zullen worden en waar en hoe; evenzeer voor de verkaveling van overstroomd land, voor bepaling van aantal en plaats van nieuwe boerderijen als oude onherstelbaar verwoest zijn.

Daarbij zal de omstandigheid, dat het herstel van het bedrijfsleven slechts mogelijk zal zijn met krachtdadige hulp en leiding van de overheid en waarschijnlijk voor een groot deel

met gemeenschapsgeld zal moeten worden gefinanciëerd, een reden te meer zijn om ook blijvend de verhouding tussen gemeenschap en bedrijfsleven een andere te doen worden.

Bij het economisch plan moet er naar gestreefd worden heel het bedrijfsleven zo rationeel mogelijk in te richten en in het bijzonder te zorgen, dat crediet, vervoer en energie goedkoop beschikbaar zijn, opdat op den duur een hoog levenspeil verenigbaar zij met een kostenpeil, dat in de internationale verhoudingen geen bezwaar oplevert.

Sociaal

Tot de belangrijkste sociale doeleinden moeten worden gerekend: waarborgen van *werkgelegenheid* en *bestaanszekerheid*; *verbetering van de arbeidsvoorwaarden*, die beslissend zijn voor het levenspeil van de grote massa; in verband daarmee terugdringen van het inkomen uit en de invloed van het kapitaal; *verbetering* ook in ander opzicht *van de verhoudingen binnen het bedrijf* zowel als in de maatschappij; mede daardoor *vergroting van de arbeidsvreugde*.

(Op dit alles dient natuurlijk ook het economisch plan gericht te zijn.)

Werkgelegenheid

Voor werkgelegenheid moet gezorgd worden in de eerste plaats in het normale bedrijf.

Degenen, die uit het buitenland terugkeren of ondergedoken waren, dienen in hun oude functies te werk te worden gesteld. Voorlopig handhaving van het ontslagverbod, behoudens toe te stane uitzonderingen, ook later ontslagmogelijkheid aan regelen te binden. Is arbeid in het normale bedrijf aanvankelijk niet beschikbaar, dan plaatsing bij openbare werken van opruiming, herstel, verbetering enz. onder normale arbeidsvoorwaarden en zoveel mogelijk in eigen woonplaats of de omgeving.

Is tijdelijk noch plaatsing in normaal bedrijf, noch tewerk-

stelling mogelijk, dan een wachtgeldregeling of werkloosheidsuitkering tot een belangrijk percentage van het loon.

Arbeidstijd

Wederinvoering van normale werk- en rusttijden. Dit zal in het algemeen betekenen een arbeidsduur van 48 uur per week. Vermindering op den duur tot 40 uur (b.v. 5 werkdagen van 8 uur) ligt in de lijn der ontwikkeling en is in afzienbare tijd in verschillende bedrijven mogelijk te achten, maar voor het oogenblik moet de noodzakelijkheid van opvoering der productie in het belang van het gehele volk, ook van de arbeiders en hun gezinnen, voorgaan. Indien in een bedrijfstak wegens gebrek aan grondstoffen, drijfkracht enz. niet vol gewerkt kan worden - wat tijdelijk vaak het geval zal wezen - zal het echter wenselijk zijn het werk over zoveel mogelijk arbeiders te verdelen door een verkorte arbeidstijd. Waar anderzijds tengevolge van verwoesting en roof, verhoging van productie geremd wordt door gebrek aan fabrieksruimte en machines in verhouding tot het aantal beschikbare arbeiders en tot de verkrijgbare grondstoffen, kan het, gegeven het grote tekort aan velerlei goederen, en mede in belang van de werkgelegenheid, in bepaalde bedrijven geboden zijn een ploegenstelsel te aanvaarden.

Wettelijke vacantieregeling.

Lonen

Loonregeling in overleg tussen werkgevers- en arbeidersorganisaties, onder toezicht van en eventueel met beslissing vanwege de Overheid. De noodzakelijke stijging der lonen (in vergelijking met de vroegere regelingen; niet altijd met de abnormale lonen, die bij Weermachtswerken e.d. werden betaald) zal verband moeten houden met het tempo, waarin gebruiksgoederen ter beschikking komen. Een minimum levensstandaard moet worden gewaarborgd, terwijl aangestuurd moet worden op een betere verhouding tussen de beloning der ver-

schillende categorieën dan vroeger (landarbeiders b.v. in verhouding tot vele andere groepen, zoals ook de arbeidstijd der landarbeiders dichter bij die der andere arbeiders moet komen te liggen).

Andere verhoudingen

Bij openbarezowel als particuliere ondernemingen andere verhoudingen binnen de bedrijven dan tot nu toe golden.

Ondernemingsraden

Een betrekken van de werkers van hoog tot laag bij het bedrijf op een wijze, die hen doet gevoelen, dat met hen, met hun rechten, belangen en gevoelens, rekening wordt gehouden, maar dat zij dan ook medeverantwoordelijk zijn en dat een goede vervulling van hun taak een maatschappelijke plicht is. O.a. in bedrijven van enige omvang invoering van ondernemingsraden voor georganiseerd overleg tussen de ondernemer en vertegenwoordigers van het personeel.

Uitbreiding sociale voorzieningen

Uitbreiding van de sociale verzekeringen en van de sociale voorzieningen, opdat bestaansmogelijkheid gewaarborgd is bij het ontbreken van gelegenheid tot arbeiden (bij werkloosheid, b.v. door seizoenoorzaken en nooit geheel te vermijden schommelingen; bij ziekte, invaliditeit en ouderdom veel afdoender dan thans) niet alleen aan loonarbeiders, maar ook aan zelfstandigen die daaraan behoefte hebben. Regelingen dus in de geest van het Plan-Beveridge, al zal de methode hier anders kunnen zijn, in aansluiting aan wat reeds bestaat. Inzonderheid verbetering van de ouderdomszorg is urgent. Daarbij zullen bedrijfsverantwoordelijkheid en staatspensioen zijn te combineren.

Gezondheidszorg

Aan een vervolmaking van de gezondheidszorg zal bijzondere

aandacht zijn te besteden, nu de oorlogsgevolgen, in het bijzonder in verband met de ondervoeding, aan de lichamelijke toestand en het weerstandsvermogen van een groot deel van ons volk, waaronder talloze kinderen, ernstige schade hebben toegebracht.

Buitenlandse politiek

Medewerking is te verlenen aan een internationale organisatie tot handhaving van recht, veiligheid en vrede en tot bevordering van economische- en sociale samenwerking, waarbij aanvaard wordt dat de grote wereldmachten een bijzondere positie innemen, mits ook de rechten der andere mogendheden afdoende verzekerd zijn.

Daarnaast moet Nederland bereid zijn tot nauwer samengaan van de Westeuropese landen, met het Britse Rijk en tot aanvaarding van de reeds voorlopig gesloten valuta-overeenkomst en het tolverbond met België en Luxemburg. Echter moet ook worden aangestuurd op groter economische- en sociale eenheid van een zo groot mogelijk deel van Europa, dat bij voortbestaan der verbrokkeling zijn plaats in de wereld bezwaarlijk zal kunnen handhaven.

Nederland zal zich wel bij voorkeur naar het Westen richten, maar zal altijd economisch sterk de invloed ondervinden van de gang van zaken in Midden-Europa.

De Staten moeten bereid zijn een stijgend deel van hun souvereiniteit prijs te geven, opdat het beter mogelijk wordt internationale regelingen te treffen op de gebieden, waar dat door de groeiende samenhang in Europa en in de wereld noodzakelijk wordt. Daarbij dient de nationale zelfstandigheid te worden geëerbiedigd, vooral op die gebieden, waar geestelijke opvattingen meespreken.

Annexatie van Duits grondgebied is af te wijzen. Met kracht moet worden gepoogd op andere wijze althans gedeeltelijke schadevergoeding te verkrijgen en in elk geval alles wat hier geroofd is en nog achterhaald kan worden terug te vorderen.

Defensie en ordehandhaving

Krachtige deelneming aan de verdere strijd tegen Duitsland en Japan, eventueel aan bezetting van Duitsland.

Later regeling van de defensie in overeenstemming met de verplichtingen, die zullen voortvloeien uit het toetreden tot de internationale wereldorganisatie en eventueel tot nauwere aaneensluitingen binnen het kader daarvan.

De gedachten van zelfstandigheidspolitiek, van neutraliteit, van verdediging, los van afspraken met anderen, maar ook van afzonderlijke ontwapening hebben haar zin verloren. Tot het dragen van lasten voor het waarborgen der collectieve veiligheid moet Nederland bereid zijn.

Snel en afdoend regelen de zorg voor slachtoffers van de strijd (ook van het verzet) of voor hun nabestaanden.

Op den duur geen gewapende corpsen buiten leger en politie.

Nederlandse binnenlandse strijdkrachten dienen dus na het beëindigen van hun taak bij het verzet, bij de strijd en bij de handhaving der orde in de overgangstijd, niet als afzonderlijke groep te worden gehandhaafd. Geschikte krachten moeten recht hebben, als zij het wensen, op een plaats in overeenstemming met hun capaciteiten bij leger of politie.

Burgerwachten en Bijzondere Vrijwillige Landstorm niet weer in het leven roepen.

Is hulppolitie nodig, dan worden vrijwilligers tijdelijk in het politieverband ingeschakeld.

Onderwijs, kunsten en wetenschappen

Voorop sta herstel van de ernstige schade, tijdens de bezetting aan het onderwijs toegebracht. Bij hoger en middelbaar onderwijs moet aan de gedupeerde studenten en leerlingen het voltooiën van hun studie zo gemakkelijk worden gemaakt als met karakter en doel van het onderwijs verenigbaar is. Alle medewerking moet worden verleend om het aantal van hen, die als gevolg van de bezettingstijd hun studie opgeven, zo gering

mogelijk te doen zijn. Herziening van ons onderwijsstelsel, teneinde o.a. betere onderlinge aansluiting, meer contact met het praktische leven en enerzijds vereenvoudiging, anderzijds verdieping te verkrijgen, zal aan de orde zijn te stellen.

Alle onderwijs moet bereikbaar zijn voor wie er door hun aanleg de geschiktheid voor hebben.

Geen principiële wijziging in de verhouding tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Opnieuw in studie doen nemen, in hoeverre praktische verbeteringen kunnen worden gebracht in de regelingen.

Waken tegen te grote klassen, onderwijzers beter salariëren. Krachtige bevordering van het nijverheidsonderwijs, waarbij ook de bedrijfsorganisaties een taak zullen hebben.

Meer zorg voor de schoolvrije jeugd en voor de ontwikkeling van volwassenen.

Meer steun aan kunsten en wetenschappen, waarvan de ontwikkeling overigens door de Staat vrij worde gelaten, en in het algemeen meer aandacht voor de betekenis van de culturele waarden.

Op de kentering

Nauwelijks was Nederland bevrijd of Drees moest zich wijden aan het werk, dat hij in de bezettingsjaren had voorbereid. De herbouw van de socialistische beweging op bredere grondslag behoorde tot de taken waaronder hij de schouders zette. Reeds op 11 Mei 1945 schreef hij in 'Het Vrije Volk' dit artikel.

Nu de bezetting bezwiken is en Nederland de geallieerde troepen begroet, die langs onze wegen trekken, gaan mijn gedachten terug naar de stralend-zonnige en toch zo donkere dag, toen de eindeloze gemotoriseerde Duitse colonnes ons land binnenstroomden.

Vijf jaren zijn verstreken. De horden, die ons land overstroomden, zijn naar alle winden verstoven, of vernietigd, maar de rechten en vrijheden, die voor goed onder hun soldatenlaarzen schenen te zijn vertrapt, herleven, sterker gevestigd dan tevoren.

Ook de stem van de sociaal-democratie kan zich weer in vrijheid doen horen. Onze krant, die evenzeer als ons land bezet gebied is geweest en waar de knechten van de vijand de pen voerden, is aan hun handen ontrukkt en is weer het orgaan van de beweging, waarvan zij zoveel jaren de tolk was geweest. Ook van de vakbeweging, al is de verhouding tussen partij en vakbeweging een andere geworden dan zij was.

Zwaar is de krant getroffen in wie er leiding aan gaven.

De hoofdredacteur Wiardi Beckman, sinds jaren een gevangene, bevond zich, volgens de laatste berichten, in het concentratiekamp Dachau¹. De directeur, Van der Veen, heeft

1 1. Hij is er op 15 Maart 1945 aan vlektyphus overleden.

een einde aan zijn leven gemaakt, toen Rost van Tonningen zich van de krant meester maakte. De voorzitter van de Raad van Commissarissen, Kupers, werd nog onlangs gearresteerd, maar werd bij de opmars der geallieerde legers bevrijd. De la Bella, gedelegeerd commissaris voor het N.V.V., is in een Duits concentratiekamp omgekomen; Vorrink, de gedelegeerde voor de partij, sinds April 1943 in gevangenschap, zal nog, met een aantal medestrijders, in Sachsenhausen-Oraniënburg verblijven². Een van de commissarissen is als Jood naar het Oosten gesleept; anderen zijn in gevangenschap geweest of werden jaren als gijzelaars geïnterneerd.

En onder degenen, die aan het bedrijf verbonden waren, zijn mannen geweest als de redacteur Althoff en de adjunctdirecteur Van der Vegte, die als slachtoffers van hun actieve deelneming aan het verzet gevallen zijn onder de Duitse kogels, terwijl de redacteur J. Carmiggelt in gevangenschap het leven liet.

Zo is onze krant, evenals heel onze beweging, een weerspiegeling geweest van wat het Nederlandse volk is wedervaren. Een weerspiegeling van de onderdrukking, van het leed, van het heldhaftig, onbreekbaar verzet. Een weerspiegeling helaas ook van het voorkomen van zwakheid en aarzeling bij sommigen, bij enkelen zelfs van verraad.

Maar zoals het Nederlandse volk over het geheel ook onder de grootste druk zijn veerkracht niet heeft verloren, zo heeft ook onze beweging zich niet neer laten drukken. En trots en fier zien wij 'Het Volk', dat door nationaal-socialistisch geschrijf werd bezoedeld, herrijzen als 'Het Vrije Volk', dat weer de democratische en socialistische beginselen verkondigt.

Als wij, komende uit de duisternis der bezetting, om ons heen zien in het licht der vrijheid, dan ontwaren wij een ander land en een ander volk dan wij kenden voor 1940.

2 2. Na het verschijnen van dit artikel keerde Vorrink behouden in Nederland terug.

Een verarmd en beroofd land; een uitgehongerd en door het wegslepen van honderdduizenden uiteengeslagen volk.

Een land echter met grote mogelijkheden en een volk met de wil tot herstel, wederopbouw en vernieuwing; met een dieper besef van de waarde van onze vrijheden en van het volkseigene; met een sterker begrip voor de noodzakelijkheid van georganiseerde arbeid, gericht door de gemeenschap.

Maar - laten wij ons daarover geen illusies maken - voor het ogenblik nog meer in beginsel, in theorie, dan in de praktijk van alle dag. Daar heersen nood en verwildering. Vooral de honger heeft gedrongen tot een zorgen van ieder voor zich, dat, al is er ook veel onderling hulpbetoon geweest, vaak hogere gevoelens heeft teruggedrongen. De ontwenning van tallozen aan geregelde arbeid heeft het moreel verder ondermijnd.

Wij hebben samen te zorgen, dat dit alles voorbijgaat. Het dringendste is de aanvoer van het allernodigste aan voedsel, brandstoffen, kleding, schoeisel. De regering heeft, in samenwerking met de geallieerden, maatregelen daarvoor getroffen. De aanvoer is reeds in volle gang.

Dan komt de zorg voor arbeid voor allen. En in aansluiting daaraan het begin van een herstel van ons land en van onze volkskracht, opdat straks een gezond, ook moreel sterk, werkend volk een herwonnen en herlevend land bewone.

Het Nederlandse volk krijgt nu weer zelf verantwoordelijkheid te dragen voor wat er geschiedt.

Wij zullen daarbij vastbeslotenheid, doortastendheid, de wil tot snel herstel en tot verstrekkende omvorming moeten weten te verenigen met een wijze van optreden, die zo breed mogelijke samenwerking mogelijk maakt.

Wij zullen werkelijkheid moeten maken van wat voor ons socialisten beginsel, voor de nazi's een frase was: de arbeid en niet het geld centraal.

Na de ellende, die wij vooral na September 1944 hebben doorstaan, zal de mogelijkheid tot normale arbeid niet altijd

dadelijk aanwezig zijn. De wil echter om niet terug te keren tot de werkloosheidsmisère van voor de oorlog is zo sterk en zo algemeen, dat zeker het uiterste zal worden gedaan om arbeid voor allen te verzekeren, en dan op andere wijze dan wij bij de werkverschaffing gewend waren.

Bij de nieuwe staatkundige en economische vormgeving, die geboden is om een besluitvaardige, daadkrachtige democratie een andere maatschappelijke orde te doen verwerklijken, zal de sociaaldemocratie als een van de stuwende krachten medewerken. Als gelijkberechtigde zal zij naast andere groepen een belangrijke taak hebben te vervullen bij het herstel, bij de opbouw van een nieuw Nederland.

Er is de jaren door overleg geweest met de vertegenwoordigers van andere partijen - telkens slechts tijdelijk onderbroken door steeds nieuwe arrestaties - een overleg, dat ook tot contact met de georganiseerde verzetsbeweging heeft geleid.

Een verzetsbeweging, die zich door de bewonderenswaardige moed, waarmee zij heeft gestreden, en de bloedige offers, die zij heeft gebracht, een ereplaats in ons volksleven heeft verworven.

Al zullen ook hier spoedig genoeg grote spanningen optreden, er schijnt toch meer kans op brede samenwerking dan in menig ander land.

In vele kringen heeft zich ook in besprekingen en geschriften een uitgebreide gedachtenwisseling ontwikkeld over de toekomstige politieke verhoudingen. Het heeft geen zin daarover onmiddellijk een definitief oordeel uit te spreken.

Voor de leiding der S.D.A.P. en voor de kern, waarmee zij tijdens de bezetting voeling kon houden, sprak het in elk geval vanzelf, dat de S.D.A.P. - vóór de oorlog de enige massaorganisatie van het democratisch socialisme - zich onmiddellijk weer present zou melden.

‘Niet echter’ - zoals ik namens het Partijbestuur schreef in ‘Na 50 jaar’, dat in Augustus 1944 verscheen ter herden-

king van het vijftigjarig bestaan der S.D.A.P. - 'om eenvoudig verder te gaan alsof er na Mei 1940 niets gebeurd is. Zij zal over de vraag, hoe zij het best haar aandeel kan leveren aan de in Nederland nodige vernieuwing, in breed overleg willen treden met wie, ook buiten haar rijen, democratisch-socialistisch gezind zijn. Getracht zal moeten worden, ook door zelfherziening in wat niet het beginsel raakt, scheidsmuren te doen vallen, die onnodig vaneen hielden wie maatschappelijk en staatkundig samen dienen te gaan.

Wellicht zullen nieuwe organisatorische vormen dienen te worden gekozen om het democratisch-socialisme in Nederland op zo ruim mogelijke grondslag te organiseren, maar democratie, socialisme en internationale gezindheid - naast een sterk besef voor de waarde der nationale vrijheid en cultuur - zullen voor die grondslag de vaste punten moeten zijn. En wie S.D.A.P.-ers waren en dat in hun hart zijn gebleven, al ging de organisatie teniet, zullen zich in de eerste plaats onderling in vrijheid willen beraden over de geest, waarin het overleg met andere democratisch en socialistisch denkenden zal worden gevoerd.'

Dat er nieuwe mogelijkheden zijn, is inmiddels reeds tijdens de bezetting op verheugende wijze gebleken. In onze kring werd het bewijs daarvan o.a. geleverd door contacten, verkregen bij het verzetswerk en door de aansluiting van waardeolle intellectuele krachten bij de S.D.A.P. waaronder leidende figuren uit de orthodox-Protestantse volksgroep, die besloten tot toetreding. Hun kloeke stap kan krachtig bijdragen tot het doorbreken van de staatkundige indeling van ons volk naar godsdienstige scheidingslijnen. Wij weten daarbij, dat zij bezield zijn van de wil, van eigen levensovertuiging uit, het hunne bij te dragen tot de verwezenlijking van een radicale socialistische omvorming der maatschappij.

Dit is slechts een begin, dat echter voor ons volk zowel als voor onze beweging een waardevolle bijdrage kan zijn tot de vernieuwing van verhoudingen, die wij behoeven.

Hoe deze verhoudingen zich verder zullen ontwikkelen, zal de toekomst leren, waarbij wij overigens niet passief zullen afwachten.

Deze beschouwingen zijn geschreven, niet omdat de politieke verhoudingen het eerst zich opdringende probleem zouden zijn, maar omdat men bij de wederverschijning van onze pers, het recht heeft te weten waar wij staan.

Leniging van de bittere nood echter is thans datgene, waarop wij onze aandacht en onze kracht in gezamenlijke inspanning hebben te richten. En dan zullen wij verder, weer als vrije mensen staande op vrije grond, ons de verantwoordelijkheid, die opnieuw op ons rust, hebben waardig te tonen bij het bouwen van een betere toekomst.

De S.D.A.P. herrijst

Op 5 en 6 September 1945 hield de herrezen S.D.A.P. voor het eerst weer een partijconferentie, waarin Drees een inleiding hield over de politieke toestand.

Hij sprak als volgt:

Vorrink heeft er gisteren aan herinnerd, dat het ruim vijf jaar geleden is, dat wij voor het laatst in Partijraad bijeen waren, namelijk in Juli 1940, even voordat Rost van Tonningen zich van de beweging trachtte meester te maken. Ik heb toen ook een inleiding gehouden. Aan het slot daarvan heb ik toen gezegd: dat Engeland alléén er in zal slagen Duitsland alsnog van het vasteland van Europa te verdrijven, dat betwijfel ik. Ik geloof, dat Engeland stand zal houden, maar ik zie niet hoe Engeland over de kracht zal beschikken om, practisch alleen staande, Duitsland, dat zich over het gehele vasteland van Europa heeft gevestigd, daarvan nog te verjagen. Het sprak intussen van zelf, dat dit op onze principiële houding geen invloed had uit te oefenen. Ik voegde hieraan toe, dat echter met de mogelijkheid rekening moest worden gehouden, dat òf Amerika, òf Rusland, of wellicht beide landen toch nog in de strijd betrokken zouden worden.

Welk een wereld van gebeurtenissen ligt er tussen dat ogenblik en het tijdsgewricht van nu. De oorlog, die toen nog alleen in Europa woedde en waarbij de Duitsers protesteerden als men het een 'tweede wereldoorlog' noemde - dat waren woorden van 'Kriegshetzer', die de oorlog wilde uitbreiden -, is in zijn volste omvang tot een tweede wereldoorlog geworden, die alle verhoudingen heeft ondersteboven geworpen, die aan het eind de agressieve staten volkomen heeft ver-

nietigd en verpletterd op een wijze, zoals wij ons nauwelijks hebben kunnen voorstellen, en die andere staten naar voren heeft doen komen. Deze oorlog bracht een omwenteling in de verhoudingen tussen de staten en in de verhoudingen binnen de landen.

Wat ons betreft, na deze vijf jaar zijn wij weer samen, helaas met grote leemten in onze gelederen van oude vrienden, die in deze jaren zijn gevallen; maar het is toch ook zo, dat wij vele van de goed bekende gezichten der kameraden weer om ons heen zien, en tevens vinden wij nieuwe figuren in ons midden, figuren van betekenis, die juist in en door de gebeurtenissen van deze oorlog de weg tot onze beweging hebben gevonden en daardoor op veelbelovende wijze de verbreding inluiden, waaraan onze beweging niet alleen ter wille van zichzelf, maar ook ter wille van ons volk, behoefte heeft.

Wij staan weer, of algemener gesproken: de volkeren staan weer voor een taak als na 1918, maar een taak, nog veel zwaarder dan toen. Wij staan er, geloof ik, wat minder optimistisch tegenover, met wat minder illusies, met wat meer realistische gezindheid; helaas niet meer met het gevoel van vertrouwen, dat de gezindheid van de volken zo zal zijn geworden, dat het daardoor de laatste oorlog zou zijn geweest. Men heeft de woorden ook niet meer in de mond durven nemen: 'Dit is de oorlog om een eind te maken aan de oorlogen', zoals het van 1914 tot 1918 in de Angelsaksische landen luidde. Er zijn nieuwe, ontzaglijk grote spanningen en tegenstellingen, die naar hun omvang en diepte zeer goed weer tot een oorlog zouden kunnen leiden. Als wij alleen maar denken aan streken als de Balkan, aan de tegenstellingen, die zich daar aftekenen, en wat er aan belangen van grote mogendheden achter staat, dan is het volkomen denkbaar, dat deze tegenstellingen tot nieuwe strijd leiden. Niettemin is de ervaring een zo verschrikkelijke geweest en is de ontwikkeling van de oorlogswapens iets zo verbijsterends; is vooral de ervaring ook, op het laatst opgedaan met de V-wapens en de atoombom, zo, dat

ieder, ook de meest strijdlustige, de meest agressieve en de meest cynische, gaat beseffen, dat een nieuwe oorlog, veel sterker nog dan die, welke wij achter ons hebben, ten slotte zou moeten uitlopen op de vernietiging van de menselijke beschaving.

Het is deze zekerheid, ook in de sterken gegroeid, dat de ontwikkeling van de techniek de oorlog gaat maken tot een volledige vernietiger van de volkeren; het is dat besef, meen ik, dat de sterkste waarborg kan bieden tegen een lichtvaardig hervatten van de oorlogsgedachte. Wij hebben gezien, dat ook weer het besef leeft, dat samenwerking tussen de volken noodzakelijk is. De oude Volkenbond is te niet gegaan, de organisatie der Verenigde Volken is weer opgestaan; maar ook al weer in de meer realistische vorm, dat daar de overwegende invloed ligt bij de wereldmachten, die inmiddels zijn opgekomen. De kleine en middelgrote mogendheden staan ver ten achter bij de vier, misschien vijf wereldmachten, die alleen de uitgestrektheid, de macht en bevolkingsrijkdom en de bronnen hebben om inderdaad in de wereld ten volle mee te tellen. Daarbij zijn zij weer zo realistisch, bijna bij het cynische af, dat zij zeggen: 'Als wij onderling ruzie krijgen, zijn daar geen regelingen voor te treffen; dan is het tóch mis'. Daarvoor worden dan ook eigenlijk in het nieuwe pact geen beslissende bepalingen opgenomen.

Wij staan in veel opzichten voor verhoudingen, die tot pessimisme, tot teleurstelling zouden kunnen leiden. En toch is het aan de andere kant weer bewonderenswaardig, welk een veerkracht er in de mensen leeft; wat een weerstandsvermogen de mens heeft, zoals dit in de oorlog is gebleken, maar ook wat een geestelijke veerkracht, want ondanks die ontzaglijke spanningen en tegenstellingen en ondanks de teleurstellingen na wat men in 1918 heeft kunnen dromen, zijn er ook na deze oorlog onmiddellijk mensen naar voren gekomen met idealen, met de vaste wil tot opbouw, en met de duidelijk uitgesproken vastbeslotenheid om toch een nieuwe wereld te vestigen.

Vrienden, het spreekt voor ons vanzelf, dat de sociaal-democratie in de gehele wereld en ook in ons land daarbij mede haar verantwoordelijkheid heeft te dragen en zich opnieuw heeft in te zetten voor die grootse idealen, waarop haar beginselen gericht zijn, om die idealen dichter bij hun verwerkelijking te brengen. De wereld heeft toch weer een grotere eenheid gekregen, hoeveel scheidingslijnen er ook weer zijn getrokken. De uitbreiding van de oorlog zelf heeft getoond, hoe alle belangen verstrengeld zijn. Men heeft de noodzakelijkheid van eenheid en samenwerking ondervonden en zal zich daarop moeten richten. Daarmede is voor ons internationaal vanzelf een nieuwe taak gegeven, een taak, waarbij Nederland natuurlijk niet een beslissend woord zal hebben te spreken, maar waarbij Nederland, straks in een andere verhouding dan vroeger verenigd met Indonesië, als een mogendheid, waarvan de belangen over drie werelddelen verdeeld zijn, als een middelgrote mogendheid, zijn invloed zal kunnen doen gelden, waarbij ook de morele betekenis, die ons land heeft gehad en in deze oorlog des te sterker heeft gekregen, zal kunnen meetellen.

Ons land zelf staat er veel moeilijker voor dan in 1918. Nadat er vroeger veel over verarming gesproken is, is het nu eindelijk een arm land geworden, een land, getroffen in alles wat het bezat: getroffen in zijn grond, getroffen in zijn goederen, getroffen in zijn productiekrachten, maar desondanks een volk, waarin veel sterker dan b.v. in de slappe jaren na de Napoleontische oorlogen onmiddellijk de wil tot opbouw tot uiting is gekomen.

Hoe zal de wereld worden opgebouwd? Wij hebben dertig jaar achter ons, omsloten door de twee wereldoorlogen, en daartussen nog een reeks van jaren van een lange, slepende crisis. Men kan zeggen, dat vrij algemeen deze stemming heerst, hier en elders: 'Nu is het genoeg geweest; nu moet het anders'. Er is geen terug meer, niet alleen naar de wereld van

vóór 1914, maar er is ook geen terug meer naar de wereld van vóór 1939, hoeveel goeds er ook in een land als het onze te behouden valt, waarop ook wij hoge prijs stellen. Het kapitalisme is in zijn grondvesten geschokt, niet in die zin, dat het overal zijn einde nabij is - dat is dikwijls gezegd en toch dikwijls weer anders uitgekomen -, maar het vrije en ongebreidelde kapitalisme heeft in de wereld nog maar een beperkte plaats. De noodzakelijkheid dringt zich overal op van grotere bemoeiing van de gemeenschapsorganen; die noodzakelijkheid is er in het internationale verkeer, in de landen zelf en in de verhoudingen tussen de verschillende volksgroepen. Er is in wijde kring een sterke anti-kapitalistische - al is het niet een zuiver socialistische - gezindheid. Als wij ons dan weer proberen te realiseren in welk internationaal kader wij zullen staan, dan zou ik dit zeggen: Amerika gaat misschien nog een tijdperk van een sterke kapitalistische expansiepoging tegemoet. In Amerika is Roosevelt weg en zijn de mensen van de New Deal geleidelijk op de achtergrond geschoven; er leven grote verwachtingen, omdat het economisch zo sterk staat tegenover andere landen. Amerika heeft nu voor het eerst ten volle zijn blik over de wereld laten gaan, niet alleen in verband met de vraag van de strategische punten, die het zal bezetten, maar ook in verband met de markten, die het zal veroveren. Ik geloof, dat Amerika nog een grote, sterk kapitalistische, imperialistische periode tegemoet gaat. Het zal daarbij een ontzaglijke productiekracht ontwikkelen, maar ook gauw op bepaalde grenzen vastlopen in andere landen, omdat er wel een bijna oneindige behoefte aan goederen bestaat, maar de middelen om er voor te betalen ontbreken, zodat het eenvoudig op crediet moet leveren en straks afwachten, of het wat terug krijgt. Daar is ook een grens in eigen land, omdat de koopkracht van de massa onvoldoende is om te absorberen wat de ontzaglijk toegenomen productietechniek beschikbaar stelt. Het is in het geheel niet ondenkbaar, dat uit de teleurstellingen, die men daar weer op zal zien volgen, ook in Ame-

rika ten slotte een sterke beweging in de richting van het socialisme te voorschijn zal springen.

Aan het andere einde zien wij Rusland, met een veel groter prestige, met een veel groter grondgebied, met veel groter macht en invloed dan te voren, het communistische Rusland, dat nu heerst, practisch gesproken, van de Elbe af tot de Stille Oceaan toe, en ook aan de Stille Oceaan zijn invloed ontzaglijk heeft versterkt, gegroeid tot een van de grootste wereldmachten. Van de uiterste grenzen van Azië tot vlak bij het Westen van Europa kan het, of direct militair, of politiek, zijn macht en zijn invloed doen gevoelen.

Een verenigd Europa, zoals velen van ons - los van de gedachte van een overheersend nazi-Duitsland - zich vaak hebben voorgesteld; de gedachte van een federatief verenigd werelddeel, dat door groter eenheid sterker zijn positie in de wereld zou kunnen handhaven; een werelddeel, dat natuurlijk in een goede verstandhouding zou moeten staan aan de ene kant tot Engeland, aan de andere zijde tot Rusland - die gedachte is op de achtergrond geschoven, omdat daartussen het Niemandland ligt, het grote vraagteken Duitsland, voorlopig in enige zones verdeeld, dat economisch uit elkaar zal worden gerukt, omdat zelfs zijn productiecapaciteit zal worden weggezogen naar elders; het hart van Europa, waarvan men niet weet wat het worden zal. Dit is ook voor Nederland van ontzaglijke betekenis, omdat ons land er nu eenmaal economisch zeer sterk mee verbonden was.

Geen verenigd Europa; integendeel, een Europa met een demarcatielijn er tussen, waarvan men vragen moet: wanneer gaat die open? Wanneer ontstaat daar weer normaal verkeer?

Des te belangrijker wordt voor ons de situatie in West-Europa. Daarbij kom ik wat dichterbij huis, want u vindt misschien, dat ik wat erg ver ga met mijn beschouwingen. Onder deze omstandigheden ligt tussen het vrijheidsgezinde, maar sterk kapitalistische Amerika en het ontzaglijke Rusland, met volledige socialisatie, maar zonder democratie, zon-

der geestelijke vrijheid zoals wij die verstaan, en dan nog dat vraagteken in het midden van Europa, daartussen ligt West-Europa, een betrekkelijk smalle strook geworden, maar cultureel ontzaglijk belangrijk en in nauwe verbinding met Engeland en daarachter met de wereld. Naar mijn mening ligt er voor ons, die het socialisme willen, maar die daarbij wat er in de Westerse cultuur gewoond heeft aan eerbied voor de menselijke persoonlijkheid, verdraagzaamheid en geestelijke vrijheid boven alles willen behouden, in die Westelijke zône een gebied van enorme betekenis. De vraag is van groot belang hoe de situatie zich hier ontwikkelt. Gaat men hier in democratisch-socialistische zin opbouwen, dan zal dit aan de ene kant invloed kunnen hebben op het kapitalistische Amerika. Aan de andere kant kan dit Westen wellicht tot een schakel worden naar Rusland, dat hopelijk geleidelijk democratischer zal worden. Dit Westelijke Europa, dat is het gebied, waar ook onze taak en verantwoordelijkheid ligt. In die hele strook, van de Scandinavische landen af, met Nederland, België en Frankrijk, en laten wij hopen straks ook Spanje en Italië, met het Britse rijk, ligt altijd nog een element van grote waarde in de wereldcultuur en daar ontwikkelt zich, voor zover wij het op het ogenblik kunnen overzien, een geestesgesteldheid, die democratisch-socialistisch is of daar zeer nabij komt. Laten wij zorgen, dat wij in dat geheel een waardige plaats innemen; in dat geheel, waarvan de communisten al weer zo gauw denken, dat zich daar een zekere militaire coalitie tegenover Rusland uit zou kunnen ontwikkelen. Och, agressief is dat Westen al sinds lang niet. Indien er iets daar diep geworteld is, is dat juist de wens naar vrede en veiligheid en het afzweren van elke agressieve gezindheid; als er iets daar sterk leeft, is het de wens, dat zich ook met Rusland goede verhoudingen zullen kunnen ontwikkelen. De gedachte van een militaire alliantie in tegenstelling met andere landen zou de gedachte zijn aan een nieuwe wereldramp, waarbij het nauwelijks zin zou hebben over culturele waarden en over de opbouw te spreken.

Wel kan er in West-Europa een economisch en cultureel naar elkaar toegroeiend geheel zijn, waarvan over de wereld waardevolle gedachten, gevoelens en vormen van gemeenschapsarbeid zouden kunnen uitstralen.

Het is verheugend te zien, dat inderdaad in de verschillende landen een dergelijke ontwikkeling, althans de mogelijkheid daarvan, zich aftekent.

Dit is het algemene kader, waarin ik de positie van ons land zou willen zien, waarbij wij onze verantwoordelijkheid moeten dragen. Ik geloof, dat de kabinetsformatie - om weer dicht bij huis te komen -, waartoe de Koningin een paar maanden geleden Schermerhorn en mij heeft geroepen, inderdaad ook in dit opzicht in de goede richting ging, omdat deze zo dicht als dat in Nederland, naar de verhoudingen in Nederland, mogelijk was, kwam te staan bij deze Westerse opvattingen van socialisme en bij die eerbied voor de democratie. Het schijnt mij toe, dat op een ogenblik, waarop er geen parlement was, dat de richting kon aangeven, de Koningin ten slotte een richting koos, die vele mogelijkheden heeft geopend. Mogelijkheden, waarbij wij natuurlijk voor de beperkingen staan, die ons zijn opgelegd door het feit, dat er geen volksuitspraak aan is voorafgegaan en dat wij op menig punt moreel geen ander recht hebben dan voorbereidingen te treffen, terwijl de belangrijkste beslissingen pas kunnen worden genomen, als werkelijk is gebleken, dat ook een volksmeerderheid bereid is een dergelijk program door zijn vertrouwen te dragen.

De kant van de parlementaire democratie, de mogelijkheid van een volksvertegenwoordiging, daarover is op het ogenblik veel te doen. Laat ik uitdrukkelijk zeggen, dat ik voor niemand een volksvertegenwoordiging zo noodzakelijk vind als voor de regering. Voor een kabinet, dat ten volle democratisch wenst te zijn, zijn maatregelen gedragen wil zien door het vertrouwen van de bevolking en dat zich ook begrepen wil zien, is een volksvertegenwoordiging, die mede als wetgever optreedt, die controleert, waaraan het verantwoording schuldig

is, volstrekt onmisbaar. Elke vervanging daarvan door welke voorlichtingsdienst ook is ten slotte maar gebrekkig, een aanvulling, die straks ook nodig zal blijven, maar toch een surrogaat. Het is het eenzijdige gesprek tot het volk. Het is niet het woord en wederwoord, zoals het in een volksvertegenwoordiging kan worden gesproken. Er ontbreekt ook aan de mogelijkheid van een uiting in de vorm van een beslissing, van een votum. Ik voor mij - maar ik weet, dat de gehele regering er zo over denkt - voel de dringende behoefte zo spoedig mogelijk weer een normaal, zij het natuurlijk in verschillende opzichten anders werkend, anders functionerend parlement te hebben, zoals wij dat vroeger hadden.

Waarom worden dan toch niet dadelijk verkiezingen gehouden?

Men moet zich vooreerst nog even terugdenken in het ogenblik, waarop het kabinet gevormd werd. Wij hadden in het land nog in het geheel geen verkeer. Langzamerhand komt er nu tenminste weer enig spoorwegverkeer. Er komen weer wat auto's - hoewel er vaak de verkeerde mensen in zitten; u zult zeggen, dat zij wel eens anders verdeeld mochten worden. Er komen echter in elk geval weer wat auto's, hoewel velen uwer moeilijkheden zullen hebben ondervonden om hier te komen. Er was toen echter nog geen verbinding, zodat men zich eenvoudig in de partijen zelf niet beraden kon; gewoon technisch ontbrak die mogelijkheid. Voorts was er de papierschaarste. De pers verkeert nog in een situatie van vrij grote verwarring, maar beschikt bovendien niet over de ruimte om de nodige voorlichting te geven en de nodige gedachtenwisseling op te nemen. Laat ons denken aan 'Het Vrije Volk'; het verschijnt overal, maar het loopt nogal uit elkaar. Als ik het Haagse Volk alleen lees, weet ik allerlei dingen niet die in de Amsterdamse editie staan en die ik onmisbaar vind. Het wordt mij toegestuurd, maar dit is niet het geval met ieder in het land. Er zijn allerlei plaatselijke vergaderingen, waar ik waardering voor heb, die van betekenis zijn, maar daar stroomt

niet doorheen de voorlichting, nodig om de mensen in de eigen rijen op de hoogte te houden; laat staan, dat er een volle onderlinge gedachtenwisseling mogelijk zou zijn, die veel meer nodig is dan vóór 1940, omdat wij staan voor nieuwe problemen, voor nieuwe verhoudingen, voor een nieuwe oriëntering. Daar komt nu, wat die nieuwe oriëntering betreft, inderdaad een heel ander element bij: er bestaat de behoefte, dat men weet over welke vraagstukken men zal hebben te spreken en dat men eerst weet op welke wijze men zich daarvoor zal groeperen. De communisten hebben gezegd, dat wij uit partijbelang nog geen verkiezingen wilden. Ik geloof, dat de S.D.A.P., als het moest, er dadelijk aardig klaar voor zou zijn. Wij hebben niet de meeste behoefte aan uitstel. Het is voor de communisten zelf om te beginnen gelukkig, dat zij even tijd hebben gehad voor hun verschillende gedaanteverwisselingen. Zij verschenen als Vrienden van de Waarheid, die met de communistische partij en de Komintern geen rechtstreekse kennis meer hadden. Plotseling waren zij daarna de democratische, vooruitstrevende, progressieve partij; ik weet niet, hoe breed die bedoeld was; wij wisten niet, of zij de S.D.A.P. of de hele Volksbeweging zouden willen omvatten. Toen ineens hadden zij een conferentie gehouden en bleken zij weer als de Communistische Partij Holland te voorschijn te komen, waarna zij nu aanbieden met ons samen te smelten. Ook voor deze wisselingen moest toch even tijd bestaan! Maar in werkelijkheid liggen er veel grotere vragen achter. Het op drift raken van zeer velen, o.a. uit de vroegere kerkelijke partijen, waarvan de Volksbeweging vooral ook een weerspiegeling is, is een reëel feit. Dat moet even kunnen uitgisten, voordat ons volk inderdaad in staat is om de verkiezingen op een doeltreffende wijze te houden.

Daarbij komen nog andere, technische vragen, die nu beslissend zijn.

Het zal b.v. de grootste inspanning kosten om een geschikte administratieve grondslag voor de verkiezingen te hebben,

zelfs indien deze in het komende voorjaar worden gehouden. Ik behoef u hier niet te vertellen hoe de bevolkingsregisters in wanorde zijn komen te verkeren. Men heeft wel eens het advies gegeven ons te baseren op de distributiestamkaarten. Alleen in Den Haag, uit het Bezuidenhout, zijn echter grote aantallen stamkaarten verloren gegaan; er zijn daarvoor in de plaats nieuwe uitgereikt, waarbij er ook heel wat mensen zijn, die er twee kregen! Ook op distributiegebied is het dus nog een warboel, waardoor ook hier geen ideale grondslag voor de verkiezingen zou liggen. In elk geval zal het u wel volkomen duidelijk zijn, dat de regering niet als het ware onmiddellijk verkiezingen kan organiseren.

Wat de gemeenteraden betreft, is er nu een advies van de N.A.C. om de raadsverkiezingen in December te houden. Ik zal daarover geen regeringsoordeel uitspreken, want wij moeten ons daarover nog beraden. Een bezwaar is wel, dat er nog tienduizenden geëvacueerd zijn, die nog niet naar hun woonplaats mogen terugkeren; b.v. in Den Haag is dit het geval. Andere gemeenten zijn weer vol evacué's. Voor de gemeenten is de verwarring in menig opzicht nog groter, omdat we hier met gemeentegrenzen te maken hebben en het niet onverschillig is waar iemand stemt.

De gedachtengang, waarvan de regering was uitgegaan, is deze: wij moeten rekenen met een parlementaire periode, een zittingsperiode, waarin wij een niet nieuw-gekozen parlement hebben, en dan moeten wij trachten ongeveer op de normale tijd verkiezingen te houden, het volgende jaar, voor de gemeenteraden, Provinciale Staten en Kamer. Zo zouden we dan in Mei-Juni van het volgend jaar de verkiezingen hebben, na een parlementaire periode, en zou er voor de Kamer dus weer een nieuwe 4-jarige periode kunnen ingaan. Ik geloof, dat dit geen onpractisch en ook geen ondemocratisch idee was. De communisten hebben nu voorgesteld de verkiezingen in April te houden; en men gaat nu straks het volk in beroering brengen door een soort volkspetitionnement of referendum, omdat

wij toch vooral een of twee maanden eerder verkiezingen moeten hebben!

Nu enige opmerkingen over die parlementaire periode, die wij ons hebben voorgesteld. Ik had gehoopt, dat op de derde Dinsdag in September de officiële opening van het noodparlement zou kunnen plaats hebben. Dat is weer op allerlei manieren vertraagd, buiten de schuld van de regering. De commissie, die over de zuivering gaat, heeft gemeend niet alleen over klachten te moeten oordelen, maar alle Kamerleden te moeten horen. Dat houdt natuurlijk op.

Ook de N.A.C. wilde worden gehoord. Ik betreur het wel, dat de opening op de derde Dinsdag in September niet meer mogelijk zal zijn; het zou ook symbolisch van grote waarde zijn geweest.

Hoe was dat noodparlement nu gedacht? Het was het eenvoudigste geweest, als men had teruggerepen op de oude Kamers, zoals dat in verschillende andere landen is gedaan. Dan loopt de zaak natuurlijk het vlotst. Jarenlang hebben wij ons in het politieke contact en in het Vaderlandse Comité op het standpunt gesteld, en dit onder de aandacht van Londen gebracht, dat men de Kamers, de gemeenteraden en de Provinciale Staten onmiddellijk weer bijeen moest roepen, natuurlijk voor korte tijd. Intussen, naarmate de oorlog langer duurde en naarmate de tijd groter was, die verstreek tussen het tijdstip van de verkiezing van de oude Kamer en het moment, waarop zij weer zou moeten optreden, werd dat bezwaarlijker. Bovendien: er kwamen nieuwe figuren naar voren, al was het voorlopig nog niet onder hun eigen naam; er kwamen nieuwe stromingen. Het zou toch inderdaad een weinig bevredigende toestand zijn, als men eenvoudig met de Kamer van 1940, die ten slotte gekozen was in 1937, naar voren kwam. Bovendien was er van de overkant door de regering stellig gezegd: 'Dat gebeurt niet. Er komt een vernieuwing, een kans voor de verzetsbeweging.' Deze stemming was ook hier zeer sterk gegroeid. Ten slotte ben ik ook van mening geweest, dat het

geen aanvaardbare oplossing meer was, de oude Kamer, gezuiverd, te laten aanvullen uit oude lijsten, die er nooit op berekend zijn geweest om na acht jaar nog te dienen voor de voorziening in vacatures. Voor een korte periode zouden dan mensen naar voren komen als Nederlandse volksvertegenwoordigers, waarvan men toch soms enigszins verbaasd zou opkijken, terwijl figuren, die in het verzet een belangrijke rol hebben gespeeld, geen kans zouden krijgen. Daarom hebben wij gezegd: De regering moet niet zelf aanwijzen, maar er moeten nieuwe mensen worden gekozen. Daarvoor make de regering gebruik van een commissie van advies, die zich spontaan heeft gevormd uit de samenwerking tussen de politieke partijen en het verzet, nl. de N.A.C. Dan krijgt men naast elkaar de vroegere politieke vertegenwoordigers en de nieuwe stromingen en mensen. Laat dat nu maar eens een zittingsjaar zich afspelen; laat men elkaar leren kennen en laat maar eens blijken welke vraagstukken zich voordoen. In de gedachtenwisseling tussen de vertegenwoordigers van de politieke partijen en de verzetsgroeperingen zal dan kunnen blijken wat de mensen en wat de denkbeelden waard zijn. Ik ben ervan overtuigd, dat daarin een totaal andere voorbereiding, ook voor de verkiezingen, ligt, dan wanneer wij plompverloren zeggen: 'Wij gaan stemmen'. Ik geloof, dat dan iedere schakering zijn kans krijgt en dat dan een goede voorbereiding zou plaats hebben voor het trekken van de lijnen voor de toekomst. Ik hoop, dat het nog door zal gaan. Echter, hoe later dit in werking treedt, hoe meer de zaak natuurlijk aan betekenis en aan waarde verliest. Ik hoop, dat de gedachtengang u hiermede duidelijk is geworden.

Wij staan in de regering voor menig vraagstuk, waarover veel strijd zal worden gevoerd, ook voor geestelijke vraagstukken, ook voor de kwestie, hoe ver de staat kan gaan in het bevorderen van de cultuur, en hoe ver de staat kan gaan in zijn actieve voorlichting. Ik zal niet te diep hierop ingaan, omdat ik toch al het gevaar loop veel te uitvoerig te worden,

maar op dit punt zal b.v. de botsing met de anti-revolutionnaires het sterkst zijn. Ik meen, dat ook van onze kant beseft moet worden, dat wij voorzichtigheid hebben te betrachten. Er is voor de staat alle reden om ook culturele waarden met kracht te bevorderen en bij te dragen tot verheldering van de opvattingen der bevolking, zowel over de publieke zaken, die rechtstreeks de regering aangaan, als in het algemeen over onze maatschappelijke en geestelijke houding. Maar de staat kan op menig punt wel bevorderen en steunen, doch moet voorzichtig zijn in wat hij in geestelijk opzicht zelf wil doen. Dat moet hij vooral in een land als het onze, dat geestelijk zo verdeeld is en bovendien op dat punt zo gevoelig.

Wij krijgen hier ook aanraking met de radiokwestie. Daar is nog altijd strijd over; daar zijn nog altijd tegenstellingen over. In onze rijen heerst er ook stellig veel verschil van mening. Voor mij is de hoofdzaak niet: wordt de radio door omroepverenigingen verzorgd of door een stichting als nationale omroep? De vraag is, of en hoe de verschillende richtingen zich zelfstandig zullen kunnen uiten. Enerzijds kunnen zij eventueel gezamenlijk nagaan: 'Wat kunnen wij gemeenschappelijk doen?'; aan de andere kant moeten zij een tijd toegewezen krijgen, waarin zij zelfstandig kunnen uitzenden wat zij tot het volk hebben te zeggen en wat dan niet de zeef behoeft te passeren, of alle richtingen dat aanvaardbaar vinden. Wij zullen er voor hebben op te passen, dat men niet vervalt in een gedachtengang, waaruit wij gedurende de oorlog menig plan hebben zien opkomen en waarbij men alleen godsdienstige richtingen wilde erkennen en zeide: 'Het maatschappelijke is van een ander karakter'. Dit is juist, maar wanneer wij vrijheid vragen voor verschillende richtingen, dan vragen wij die vrijheid ook voor de uitingen van maatschappelijke en staatkundige bewegingen.

Ik loop nog enkele dingen langs, waarmee de regering in aanraking komt en die van belang zijn ook voor de wijze, waarop wij zelf stelling zullen hebben te kiezen. Eén van de

moeilijkste vraagstukken is dat van de zuivering en berechting. Daar is veel over te doen. Er is onmiddellijk groot misbruik gemaakt van de rede van Schermerhorn over het mogelijk vrijlaten van een aantal lichte gevallen, zoals hij het noemde. Hierbij zijn onmiddellijk getallen in het geding gebracht, die voor de regering niet in aanmerking zouden komen.

Ik wil dit hier vaststellen: Nederland moet ook bij de berechting van hen, die gefaald hebben tijdens deze bezettingsperiode of die zich daarbij zelfs landsverraderlijk hebben gedragen, ten slotte weer de methode van de rechtsstaat volgen. Nederland moet niet duurzaam mensen laten zitten, vele maanden lang, zonder dat hun geval bekeken wordt. Er zijn ook schromelijke vergissingen begaan bij arrestaties, die pas na maanden en maanden eindelijk eens bekeken werden. Wij moeten terug tot het begrip, dat je iemand maar niet zó in voorlopige hechtenis zet. Dat moest natuurlijk massaal op het ogenblik van de bevrijding; op dat ogenblik dreigde er misschien nog gevaar, maar wij moeten terug naar het begrip, dat ook voor het plaatsen van iemand in voorlopige hechtenis en het vasthouden gedurende enige tijd een, zij het zeer voorlopig, onderzoek dringend nodig is. Wij moeten ook beseffen, dat wij in Nederland uiterst bezwaarlijk 100.000 en meer mensen permanent in gevangnissen en in kampen kunnen hebben en dat, als wij hen daarin hebben, zij in deze kampen moeten kunnen leven, en dat men niet een kamp, dat enkel op de zomer berekend is, voor een verblijf van velen gedurende de winter zal kunnen bestemmen. Er wordt onderzocht, hoevelen wij er werkelijk in de winter kunnen herbergen, maar er zijn moeilijkheden gerezen; men stond voor de keuze: of wij bouwen nieuwe kampen, of wij maken de kapotte woningen in de verwoeste gebieden dicht, zodat de mensen daar van de winter nog tijdig in kunnen wonen. Wij moeten ook niet vervallen in de dwaasheden, die sommigen op dit ogenblik begaan. Er zijn arbeidersgroepen, die met Duitsers en N.S.B.-

ers niet willen samenwerken, die zelfs niet willen, dat zij in hun bedrijf werken, al zou het geheel afzonderlijk zijn. Er lopen 3.000 Duitsers in Limburg rond, die vroeger in de mijnen werkten. Zij worden nog gevoed door Nederland; zij worden door Nederland onderhouden, maar zij werken niet meer: zij mogen niet in de mijnen werken. Aan de andere kant is er een schromelijk tekort aan mijnwerkers. In België werken 30.000 Duitse krijgsgevangenen in de mijnen. Hier laten wij de Duitsers rondlopen, terwijl wij hen dringend nodig hebben en hen voor ons zouden kunnen laten werken. Er komt staking, als je ergens, waar niet voldoende werkkrachten zijn, N.S.B.-ers of N.S.B.-vrouwen te werk stelt, terwijl het meest logische van de wereld is, dat zij onder contrôle, zonder in vrijheid te worden gesteld, bepaalde arbeid verrichten. Op al deze punten zal Nederland zijn weg nog moeten vinden. Het vraagstuk echter: wat men aan moet met 100.000 mensen, die inderdaad eigenlijk in onze Nederlandse samenleving niet meer thuis behoren en die door die Nederlandse samenleving ook niet meer worden gewild en aanvaard, is een probleem, dat men in Nederland in alle rust en in alle objectiviteit met elkander zal moeten behandelen. Het gehele probleem was voorgelegd aan de N.A.C. Enigerlei beslissing was door de regering niet genomen, maar de ongunstige sfeer om dit te behandelen is wel, dat men met staking gaat dreigen bij een eventuele uitspraak, die niet geheel in de eigen geest uitvalt.

En wanneer wij ons richten op de taak van de wederopbouw, die de regering heeft te vervullen, dan behoef ik u hier niet te zeggen hoezeer wij voorlopig nog moeten worstelen met de voorziening in de allerergste nood. Men kan zich die nood eigenlijk pas voorstellen, wanneer men het volledig heeft gezien, wanneer men zelf in de verwoeste gebieden is geweest. Ik was in Noord-Limburg, waar in een bepaald klein dorpje maar één woning niet helemaal verwoest was, maar waar toch de mensen van hun evacuatie waren teruggekomen en zich weer vastklampen aan de grond, die zij hebben be-

werkt; aan de plek, waar zij hebben gewoond. Ik heb daar gezien hoe men in een plaatijzeren bergplaats woonde met drie echtparen en elf kinderen, zeventien mensen in één ruimte, en hoe men de grond bijna niet kan bewerken, omdat die vol mijnen ligt. En wij hebben het hout niet en het glas en de andere materialen niet en kunnen er ook de benodigde arbeidskrachten maar moeilijk naar toe krijgen, en wij willen tóch voor de winter behoorlijk onderdak hebben voor de mensen, alleen al om te zorgen, dat de mensen niet ‘kreperen’, zoals Schermerhorn dat plastisch heeft uitgedrukt. Zo is die nood daar op zijn hoogst. Maar in geheel ons volk heerst een ontzaglijke nood, een gebrek aan materiaal, kleding, schoeisel en allerlei andere dingen. Hoe waren de werklozen er reeds vóór de oorlog aan toe, en hoe zal het daar dan nu mee gesteld zijn? Duizenden zijn ook elders van alles beroofd. In Den Haag, in het Bezuidenhout b.v. In tal van streken heerst de diepste nood. Wij moeten het goed laten dóórdringen, ook onder de Nederlandse arbeiders, dat wij verantwoordelijk zijn voor het feit, dat die nood tot elke prijs moet worden gelenigd en dat dit alleen kan door regelmatige en harde arbeid.

Veel is begrijpelijk door de jaren van ellende en verwarring, die wij achter ons hebben, maar er zijn na de bevrijding van ons land wel zeer teleurstellende dingen geweest. Ik neem het voorbeeld van de mijnwerkers. Ik onderschat het ondergrondse werk niet, dat zij hebben te doen. Ik moet zeggen: het werk van zo'n houwer, altijd onder de grond, steeds buiten het daglicht, ik vind het een taak! Maar het is inderdaad teleurstellend, dat men, ook nadat er voldoende voeding was gekomen, permanent minder per man produceert niet alleen dan vóór de oorlog, maar ook minder dan onder de Duitse bezetting het geval was, en dat dientengevolge onze productie ver achter blijft bij het minimum, dat er nodig is. Er zijn buitengewoon begrijpelijke eisen geweest, zoals verhoging van het zeer slechte pensioen, maar ook nadat aan dergelijke dingen is tegemoet gekomen, blijft er nog een soort onlust, een soort weerzin om

ten volle aan het werk te gaan, die men nu tracht te overwinnen met middelen, die ik niet altijd kan bewonderen, waarbij men van alles toezegt, als ze maar werken. Dingen, waaraan in de verwoeste gebieden het allergrootste gebrek heerst, worden in de mijnstreek in de eerste plaats verkocht aan de mensen, die boven een bepaalde productie uitkomen. Zij krijgen daarvoor punten, die zij dan kunnen besteden voor de aankoop van allerlei huishoudelijke artikelen en textielgoederen. Zelfs is bij een bepaalde gelegenheid een halve liter oranjebitter beloofd, benevens een pakje sigaretten voor de mannen boven zestien jaar en voor de jongeren een tablet chocolade. En nu krijgen wij weer het verzoek om toch vooral veel suiker beschikbaar te stellen. Aan redelijke verlangens moeten wij natuurlijk zoveel mogelijk voldoen, maar ieder moet bedenken, dat er van vele goederen nu eenmaal nog te weinig is en dat wat de ene groep méér krijgt het voor anderen beschikbare vermindert.

Te vaak wordt te midden van de grootste moeilijkheden gezegd: ‘Nu doen wij het niet, als men ons dit of dat niet toestaat’. Wij moeten er bij de arbeiders begrip voor wekken, dat dit op het ogenblik niet het standpunt kan zijn. Het gaat toch niet aan, dat degenen, die de kolen delven, die voor ons gehele economische leven nodig zijn, de arbeiders, die kunnen verhinderen, dat de nodige goederen worden vervoerd naar de verwoeste gebieden, en dat zij, die de oogst binnenhalen, ons telegrammen zenden met de mededeling: ‘Als jullie nu dit of dat niet doet, halen wij de oogst niet binnen’. Daar moeten wij tegen in gaan.

Ik behandel dit nog even, omdat het ook de stakingskwestie raakt. Op dit ogenblik geldt de bepaling, dat staken niet strafrechtelijk verboden is, maar dat loonsverhoging alleen mogelijk is met toestemming van de rijksbemiddelaars, en voorts, dat op voorschrift van de rijksbemiddelaars ook tegen de werkgevers in, nieuwe arbeidsvoorwaarden kunnen worden vastgesteld. Ik beschouw dat persoonlijk in het geheel niet als

een ideaal. In een nog kapitalistische maatschappij, met nog enorm grote verschillen, met nog grote winstmogelijkheden, met grote mogelijkheden ook zelfs om in de zwarte handel geld te verdienen, de arbeiders te verhinderen op enigerlei manier zelf strijd te voeren, en alle verantwoordelijkheid voor elk loon en elke arbeidsvoorwaarde op de overheid te leggen, acht ik niet ideaal. En wanneer - zoals ik ook gezegd zou hebben in de radio-speech, die niet gehouden is, omdat de staking in Rotterdam was afgelast, maar waarvan in 'Het Vrije Volk' iets gepubliceerd is - wij niet krijgen een geheel nieuwe, andere maatschappelijke orde, een werkelijke rechtsorde van de arbeid, dan moet die vrijheid straks weer hersteld worden. Dan hebben wij toch geen overmaat van stakingen te vrezen; die hadden wij ook vóór de oorlog niet; de arbeiders hadden voldoende begrip en organisatie in normale tijd om dat niet overmatig te doen. Dan gaan de bemiddelaars weer werkelijk bemiddelen en niet beslissen. Maar in deze noodtoestand mogen wij verlangen, dat men tijdelijk er in berust, dat door een objectieve instantie de beslissingen genomen worden. Nu richt men zich bij een staking niet tegen de werkgever, die verhogingen nu toch in zijn prijscalculatie opneemt, maar tegen de voorziening van het Nederlandse volk en tracht men druk uit te oefenen door te zeggen: 'Nu komen de kolen niet; nu komt het hout niet; nu komt het graan niet'. Dat kunnen wij niet van boeren hebben, dat kunnen wij niet van schippers hebben, dat kunnen wij niet van winkeliers hebben, dat kunnen wij ook niet van arbeiders hebben. Hier moet het hele Nederlandse volk op dit moment onder deze nood solidair zijn. Zo hebben wij ons tegenover de kwestie van staking gesteld, maar u zult ook hebben gemerkt, dat wij elke scherpslijpersmethode daarbij hebben vermeden. U hoeft niet te vragen hoeveel druk er geweest is om bij een staking als in Rotterdam op een geheel andere manier in te grijpen, druk om stakingen strafrechtelijk te verbieden, om burgerdienstplicht in te voeren en de stakers te dwingen aan het werk te

gaan, om op alle andere manieren in te grijpen, om de leiders te arresteren. Wij hebben ons van elke dergelijke methode afgewend. Wij willen op dit ogenblik niet anders dan in het volk de overtuiging veld te doen winnen, door de gehele bevolking en ook de bij een conflict betrokken arbeiders zelf te doen begrijpen: 'Dit kan op het ogenblik niet'. Niet, omdat elke eis ongerechtvaardigd is, maar eenvoudig omdat wij op dit ogenblik op andere wijze moeten opbouwen. Ik mag zeggen: tegenover enkele teleurstellende ervaringen mogen wij in het algemeen over wat er in Nederland gebeurt, volstrekt niet ontevreden zijn. Er is heel wat meer onlust en onrust geweest in menig ander land.

Onze verzetsbeweging is, ondanks allerlei onrust, die ook daar wel is geweest, over het algemeen ten slotte op zeer bewuste en op zeer redelijke wijze bereid geweest om met de organen van de overheid samen te werken, samen te werken ook met vertegenwoordigers van vroeger reeds bestaande groeperingen. Zo kunnen wij ook op het gebied van de arbeid zeggen: ten slotte is een conflict uitzondering en is de arbeid het normale. Een van onze belangrijkste taken zal ook zijn, die arbeid normaal te doen verlopen. Wij komen in de bouwvakken b.v. tot de wildste toestanden, omdat op het ogenblik in sommige streken en in sommige vakken veel te veel arbeiders worden gevraagd in verhouding tot wie er beschikbaar zijn. Wij zullen ook daar niet de toestanden chaotisch moeten laten worden of blijven. Wij zullen er in dergelijke gevallen voor moeten zorgen - wat moeilijk gaat bij noodherstel, maar wel bij de bouw van nieuwe woningen - dat, wat er gebeurt, aangepast wordt aan het beschikbare materiaal en de beschikbare arbeidskrachten, en dat de bouwvakarbeiders niet, zoals in 1919 en 1920, van de ene werkgever naar de andere gelokt worden met weer een ander loon, om op een gegeven ogenblik weer op straat gesmeten te worden, en dat het type woningen verkleind wordt of de hele bouwnijverheid voorlopig stopgezet. Wij moeten zorgen, dat wij werken met een vast, stelsel-

matig plan voor een hele reeks van jaren en een geregelde bouwnijverheid hebben, waardoor de woningvoorziening gediend wordt en ook de bouwvakarbeiders, die niet meer geslingerd worden van een hoog peil naar depressie, maar die op behoorlijke arbeidsvoorwaarden regelmatig arbeid vinden.

Het zijn allemaal eenvoudig de noden van het ogenblik, die ons natuurlijk nog al eens bezighouden. Daarover heen liggen verder strekkende maatregelen. Wij willen komen tot een goede bedrijfsorganisatie, tot medezeggenschap van de arbeiders ook in de ondernemingen, opdat zij die voelen als iets, waarvoor zij zelf medeverantwoordelijk zijn en waarvan zij op de hoogte worden gehouden, zonder dat wij menen, dat zij de plaats van de ondernemer kunnen gaan innemen. U moet goed begrijpen hoe moeilijk het op het ogenblik wordt om deze plannen te verwerkelijken, nu er in de vakbeweging verwarring bestaat en nu naast de drie samenwerkende vakcentrales de eenheidsvakbeweging is gekomen, die nog heel onstabiel is, maar hier en daar grote invloed heeft. In welke toestanden komen wij, wanneer men in de vakbeweging zelf zo tegenover elkaar staat, dat men niet samen aan één tafel wil gaan zitten; wanneer men weet: nodig ik de eenheidsvakbeweging niet uit, dan lok ik daardoor onrust en verzet uit, en doe ik het wèl, dan breekt er onderling een conflict uit en zeggen de anderen geen woord, omdat zij de mensen van de eenheidsvakbeweging niet vertrouwen. En wanneer je dan verkiezingen in het bedrijf wilt organiseren, weet je, dat eerst recht de strijd ontketend wordt. De problemen kunnen dus moeilijk opgelost worden, zolang de verhoudingen in de vakbeweging niet zijn opgeklaard.

Wat het bedrijfsleven betreft is het duidelijk, dat de politiek van de regering gericht is op een economisch plan, waarvoor een centraal planbureau wordt ingesteld. Deze gedachte is door het gehele kabinet aanvaard. Ten aanzien van socialisatie zijn toezeggingen gedaan op het gebied van de Nederlandse Bank en op het gebied van de mijnen. In uitzicht is

gesteld, dat ook voor andere bedrijven de socialisatie zal worden gezien.

De regering is bereid zeer kras in te grijpen op financieel gebied. Het economische en sociale leven van Nederland zal ineens een geheel ander beeld gaan vertonen, als wij de geldsanering achter ons hebben. Niemand weet precies wat het effect zal zijn, maar het is duidelijk, dat wij dan pas weten op welke grondslagen wij zullen kunnen bouwen. Wij zouden graag dadelijk met de geldsanering zijn begonnen, maar wij hadden de bankbiljetten niet, en je kunt nu eenmaal de mensen geen geld afnemen en er niets voor teruggeven. Dit is weer een van onze technische moeilijkheden. Wij moeten nog even wachten, maar het komt spoedig (uitroepen: 'Wanneer?') en ik moet u zeggen: ik kijk er bepaald naar uit wat voor verrassingen ons dat te zien zal geven. (Vraag: 'Kunnen wij nog thuis komen?') Ja, u kunt nog wel thuis komen!

Achter de kwestie van de geldsanering ligt de registratie van de vermogens, de vermogensaanwasbelasting en de heffing ineens. Dan pas zal blijken hoe diep de regering bereid is ook in de kapitaalbezitsverhoudingen in te grijpen. Ik geloof dat dit ook veel zal bijdragen tot sociale rechtvaardigheid, waardoor wij moreel voor andere verhoudingen komen te staan.

Ik laat nu rusten een probleem als onze verhouding tot Indonesië. Een enkel woord wil ik hierover slechts zeggen. Ik ben ervan overtuigd, dat geheel onze beweging met grote ingenomenheid heeft gezien, hoe tijdens de bezetting het woord gesproken is, dat de verhouding tot onze overzeese gebiedsdelen totaal zal worden veranderd; dat men in beginsel zal uitgaan van een andere verhouding, een verhouding van gelijkwaardigheid en gelijkberechtiging, waardoor met oude begrippen van overheersing is gebroken en waardoor men op de grondslag van vrijwilligheid kan samengaan met Indonesië en weer banden kan aanknopen tussen Nederland en Indonesië, die beide zo ontzaglijk onder de verdrukking van agressieve naties hebben geleden.

Eenvoudig zal het niet zijn daarvoor een organisatievorm te vinden. Er bestaan opvattingen omtrent een overkoepeling van Nederland, Indonesië, Suriname en Curaçao door een Rijksraad, waarbij de belangrijkste dingen tenslotte tot een beslissing zouden komen in een college, dat vrij ver van de bevolking afstaat en niet zo heel democratisch zou zijn ingesteld. Wij zullen erop moeten toezien, dat er verhoudingen groeien, waarbij de volksinvloed tot zijn recht komt, ook in belangrijke aangelegenheden, die het hele Rijk raken.

Ik heb met deze dingen, misschien wat te uitvoerig, maar toch nog voor elk vraagstuk afzonderlijk vrij beknopt, aangegeven in enkele grote lijnen de problemen, waarvoor de regering staat en waarvoor wij allen staan, omdat zij tenslotte komen voor de verantwoordelijkheid van het gehele Nederlandse volk.

Nu kom ik op de politieke verhoudingen: onder welke politieke verhoudingen werken wij; onder welke politieke verhoudingen wensen wij in de toekomst voort te gaan? Er is tijdens de bezetting bij sommigen de voorstelling geweest, alsof er in Nederland een vrijwel volstreekte eenheid groeide. Ook naar de overkant zijn die voorstellingen overgebracht, alsof er eigenlijk geen partijen meer zouden te voorschijn komen, omdat de eensgezindheid nu zo groot was, en in het ongunstigste geval, dat er maar twee politieke partijen zouden zijn: de vooruitstrevenden, de progressieven, die werkelijk vernieuwd waren, en dan een behoudende, conservatieve groep.

Dat is in Nederland al uitgesloten, omdat er in Nederland geen conservatieven bestaan. In Engeland kun je je conservatief noemen en jezelf toch respecteren; dat is in Nederland ondenkbaar. Je kunt misschien zekere behoudende neigingen hebben, maar je partij heet toch nooit conservatief. Je kunt kerkelijk gericht zijn, je kunt liberaal zijn, maar dat je je onder de naam van conservatief zou gaan verenigen en dan nog uitgesproken in deze tijd, is uitgesloten. Maar in het algemeen heeft men zich veel te veel in sommige kringen voorgesteld,

dat de partijverdeling zou hebben opgehouden te bestaan. Daarvan is geen sprake. In een levend volk, dat zelf inderdaad zeggenschap heeft, spreekt dit ook vanzelf. Men denkt verschillend, men wil verschillend handelen, men zal zich ook groeperen. De vraag is: hoe? En nu staan wij inderdaad in dat opzicht in de Nederlandse politiek ongetwijfeld op een keerpunt. Vroeger was alles bevroren. Wij hadden partijen, sinds jaar en dag op een bepaalde basis, en die konden eens wat meer of minder succes hebben met hun propaganda, maar vooral omdat zij in belangrijke mate aan de godsdienst gebonden waren - en daar verandert de mens nu niet zo spoedig in - was er zeer weinig wisseling en na de grootste emoties en de felste verkiezingsstrijd was er hier een zetel gewonnen en daar een zetel verloren en overigens waren de verhoudingen ongeveer zoals men te voren had kunnen weten dat zij waren. Er was een verlamming in de Nederlandse politiek, des te erger omdat nu eenmaal de scheidslijnen naar de godsdienst - door hoe diepe motieven zij ook veroorzaakt kunnen zijn - niet samenvielen met de problemen, waarover beslist moest worden. Op het ogenblik, dat over de dringendste maatschappelijke problemen moest worden beslist, zoals in de crisistijd, of men stelselmatig de weg van de plan-politiek zou opgaan b.v., werd er nog gestemd naar de vraag of men katholiek was, of orthodox protestant of niet. Nu is in dat opzicht in Nederland veel doorbroken. Er is een drang naar andere richtlijnen, niet bij allen, maar ruim genoeg om een ware grondverschuiving in de Nederlandse politiek te bewerkstelligen. Dat legt ook ons een nieuwe verantwoordelijkheid op de schouders. Er zijn veranderingen, die wij altijd hebben gewenst. Nu doen zij zich voor. Hoe plaatsen wij ons daarin het best en het zuiverst? Men heeft al betoogd tijdens de bezetting, dat wij de S.D.A.P. daarvoor moesten opheffen. Ik heb u reeds doen blijken aan het begin, dat het naar mijn mening juist is geweest, dat wij dat niet hebben gedaan, niet enkel omdat wij daardoor tot deze kabinetsformatie hebben kunnen medewerken, maar ik

ben overtuigd, dat het voor het gehele Nederlandse volk op dit ogenblik een geluk is, dat de S.D.A.P. weer te voorschijn is gekomen, duidelijk, klaar, krachtig, dat wij, die op een grote bevolkingsgroep een sterke invloed hadden, op dit ogenblik een element zijn van orde en opbouw, een element, dat tegelijk kan stuwen en dat tegelijk weet de beweging te beheersen; dat wij er toe bijdragen, dat in Nederland op regelmatige, planmatige wijze wordt gewerkt en dat daarmee wordt ingestemd door velen, die in de sociaal-democratie de factor van strijd hebben gewaardeerd, maar die begrijpen, dat op dit ogenblik naast strijd en actie voor onze idealen, die arbeid aan de opbouw voorop moet staan. De verwarring in Nederland zou veel groter geweest zijn, indien ook onze massa eenvoudig los was geslagen en niet had geweten waarheen zich te richten. Maar dat wil niet zeggen, dat wij niet ook onze lessen hebben te putten uit wat gebeurd is en ons niet moeten afvragen: hoe staan wij tegenover de toekomst? Het is duidelijk, dat ons telkens twee vragen worden voorgelegd: Hoe staan wij tegenover de communisten, en hoe tegenover de Nederlandse Volksbeweging? De communisten hebben ons de vraag voorgelegd een gemeenschappelijke actie met hen te voeren en op den duur te versmelten. Ik geloof niet, dat wij hier veel discussie over dit probleem zullen krijgen. Wij kennen de communisten, en wij kennen ons zelf, en wij weten, dat versmelting in één partij niet mogelijk is. Het is een ramp geweest, dat onze socialistische beweging uiteen is gegaan. Er zijn fouten gemaakt indertijd. Ik denk b.v. aan de ontwikkeling in Duitsland, waar ook de sociaal-democratie ernstige fouten heeft begaan. Het is een ramp geweest, dat wij in Europa na de vorige oorlog niet één zijn geweest en het heeft er inderdaad toe bijgedragen, dat het fascisme en nationaal-socialisme zijn opgekomen. Dat de socialistische beweging uiteen is gegaan, is echter geen toeval. Ten slotte zijn er in onze gehele geaardheid grote verschillen. Wanneer wij nu met de communisten zouden versmelten, zou daardoor nooit een gezonde,

sterke, eensgezinde partij kunnen ontstaan. Wij zouden onvermijdelijk met elkaar in botsing komen en het zou een element van verwarring zijn.

Rusland is een ontzaglijke factor in het wereldgebeuren. Met Rusland zal de rest van de wereld moeten trachten op normale wijze samen te leven en ook economisch nauw samen te werken. Het communisme zal in ons land vermoedelijk veel sterker zijn dan tevoren. Als de communisten bereid zijn in Nederland in de gemeentebesturen, in de volksvertegenwoordiging op de normale wijze samen te werken, wat natuurlijk niet wil zeggen zonder critiek - daartoe hebben zij het volste recht -, en als zij bereid zijn zich in het economische, in het sociale en in het staatkundige leven inderdaad als een Nederlandse partij te gedragen, dan zou het dwaasheid zijn te trachten hen bij voorbaat te isoleren. Maar het is iets anders om te vragen of wij bereid zijn in één partij met hen samen te gaan. Dan zeg ik: er zijn twee principiële bezwaren. Het eerste bezwaar is, dat zij altijd nog zich gedragen als een partij, die klakkeloos alles bewondert en toejuicht wat Rusland doet. Aan het begin van de oorlog, of eigenlijk nog even verder terug, toen bericht werd, dat Rusland een vriendschapsverdrag met Duitsland had gesloten, zeiden de communisten hier, dat zij dat niet geloofden en dat er niets van waar was. Toen het echter toch waar bleek te zijn, was het ineens het meest wijze beleid, dat men zich kon denken. In het begin van de oorlog verklaarden zij, dat Nederland met Duitsland goede vrienden moest zijn, ondanks het verschil in régime. Toen later Rusland werd aangevallen, stond de zaak ineens zo, dat allen in naam van de vrijheid zo krachtig mogelijk tegenover Duitsland moesten staan.

Laat ik erbij zeggen: zij hebben in Nederland ontzaglijk grote offers gebracht. Zij hebben voor hun zaak gestáán. Ik heb daarvoor alle respect. Maar zij moeten daaruit geen politieke munt trachten te slaan door te doen alsof anderen geen offers brachten. De rol, die de communisten in het verzet heb-

ben gespeeld, mag ons niet voorbij doen zien, dat zij altijd naar Rusland zien - met of zonder Komintern - en klakkeloos toejuichen en bewonderen wat daar gebeurt. De communisten zeggen: Nederland mag niet annexeren, want dat is imperialistisch. Ik ben persoonlijk ook geen voorstander van annexatie. Maar ik heb geen critiek van de communisten gelezen over het feit, dat Rusland een deel van Oost-Pruisen annexeert, dat het de grens met Polen ver naar het Westen heeft verlegd en Polen laat opschuiven, zodat vele miljoenen Duitsers van hun land worden verdreven, waarbij Polen zelfs tot de Oder komt.

Daarnaast is het tweede bezwaar toch eigenlijk nog belangrijker, namelijk dat hun opvatting van 'democratie' een fundamenteel andere is dan de onze. Wij spreken in dat opzicht een andere taal. Zij vinden Rusland het meest democratische land ter wereld. Ik erken, dat er in Rusland grotere maatschappelijke gelijkheid is dan elders en natuurlijk zie ik daarin ook een element van democratie, zoals wij naast de staatkundige ook de maatschappelijke democratie wensen. Maar voor ons is met de democratie onafscheidelijk verbonden de gedachte aan de vrijheid van vereniging, van vergadering en van pers, de vrijheid van gedachte, de persoonlijke geestelijke vrijheid. Zij vinden het normaal, als eenmaal het communisme heeft gezegevierd, dat al het andere reactionair en fascistisch is, waarvoor de vrijheid niet moet worden gegeven. Binnen het communisme is critiek mogelijk, zeggen zij, als het maar niet te ver gaat en niet 'de centrale lijn aantast'. Dit juichen zij toe als de meest volmaakte democratie. Wij behoeven er ook niet aan te twijfelen, hoe b.v. op dit ogenblik moet worden gedacht over de democratie in de Balkanlanden. Ik beweer niet, dat elk land rijp is voor een volledige parlementaire democratie, maar wèl, dat deze parlementaire democratie een hogere vorm is, dat de geestelijke vrijheid aan ons streven onafscheidelijk verbonden is en dat dit het samengaan voor ons met hen in één partij onmogelijk maakt. Daarnaast is hun

practisch optreden van het ogenblik niet bevorderlijk voor de gedachte, dat zij nu juist zo hebben bewezen, dat zij in Nederland een constructief element zouden zijn, waarvan wij menen, dat elke beweging in Nederland dat op het ogenblik moet vormen. Wij hebben al gesproken over de manier, waarop zij naar aanleiding van de vraag of de verkiezingen twee maanden vroeger of later zullen worden gehouden en naar aanleiding van het probleem van de politieke gevangenen geen overleg plegen, maar een zo groot mogelijke onrust in het leven roepen. Wat de communisten betreft, aanvaarden wij dus, dat zij op andere wijze dan vroeger worden geroepen tot medewerking in Nederland, maar wij moeten in geen geval met hen versmelten. Zo is het ook in geheel West-Europa gegaan, waar over deze kwestie gesproken is. Ten slotte is men er praktisch niet toe gekomen, ook niet in Noorwegen, waar men ten slotte ook tot de conclusie kwam: 'Het gaat toch niet'.

Aan de andere kant - en daar liggen voor velen van ons veel meer problemen -: hoe is de verhouding tot de Nederlandse Volksbeweging? Nu moeten wij ons wel eerst afvragen: wat is de N.V.B, en wat wordt zij? Op dit ogenblik is zij geen politieke partij. Zij kondigt aan, dat zij in de eerste plaats geestelijke en morele verheffing wil en vernieuwing, culturele beïnvloeding, en dat zij daarnaast wijzigingen in de politieke verhoudingen wil bevorderen. Haar programma is niet zo, dat er reden zou zijn om te zeggen, dat een sociaal-democraat er geen deel van mag uitmaken, maar er liggen voortdurend mogelijkheden van een ontwikkeling in andere richting. Zij is uit op rechtstreeks politieke beïnvloeding. Aan de ene kant is er voor ons het waardevolle, dat zij inderdaad socialistische opvattingen - zij het soms vagere dan wij zouden willen - doet doordringen in kringen, die daar vroeger afwijzend tegenover stonden; aan de andere kant hebben wij het bezwaar, dat zij de enige partij, waarin het socialisme als massabeweging reeds voor de oorlog belichaamd was, soms wel zeer in het bijzonder tot onderwerp van haar critiek maakt, en dat

vooral sommige van onze partijgenoten de neiging hebben in het bijzonder hun pijlen te richten op wat volgens hen de S.D.A.P. nog in personalistisch socialisme, zoals de nieuwe term luidt, te kort schiet. De partijgenoten, die in de N.V.B. werken, worden in onze kring zeer verschillend gewaardeerd. Er zijn er, die tonen zich ook nu ten volle sociaal-democraat en lid van onze beweging te gevoelen; er zijn anderen, die wel eens de indruk maken: 'Ik ben er nog, maar ik heb de knop van de deur in de hand en sta klaar om afscheid te nemen'. Men kan niet anders dan verwachten, dat dat in onze rijen ook bezwaren oproept.

Hoe zie ik zelf de N.V.B.? Vooreerst dit: zij is in Nederland zonder enige twijfel van historische betekenis. Dit is het moment, waarop de partijverhoudingen vloeiend zijn geworden, waarop de coalitie, gebaseerd op de oude antithese van katholieken, anti-revolutionairen en christelijk-historischen, door weinigen meer wordt gewenst. Ook een deel van de anti-revolutionairen zien niet verlangend uit naar zulk een partijformatie, en zeker niet de katholieken en een groot deel van de christelijk-historischen. Op dit moment is het zeker een zaak van historische betekenis, dat men in de N.V.B. degenen, die een andere samenwerking begeren, ziet samenkomen. Het is ook van betekenis, dat dat als socialisme wordt gequalificeerd. Aan de andere kant ben ik overtuigd, dat de N.V.B. op dit ogenblik nog velen trekt, die volstrekt niet concreet weten waar zij heen willen en die niet werkelijk bereid zijn een socialisme, een wezenlijk socialisme, actief te aanvaarden. Ik ben overtuigd, dat de spreiding van de N.V.B. op dit ogenblik van een zodanige breedte is, dat zij, als zij partij werd, op den duur, als zij voor de werkelijke problemen staat, zich niet als een eenheid zou kunnen handhaven. Er zijn voluit socialisten bij; er zijn katholieken bij, die zeggen: 'Wij zijn solidaristen - wil men dat op het ogenblik socialisme noemen, dan zullen wij ons daarbij neerleggen -'; er zijn ook de vroegere politiek onverschilligen en ongeschoolden, die komen in het besef dat

zij nu toch een verantwoordelijkheid hebben om in de politiek mede te werken. Dit laatste doet zich vooral voor bij intellectuelen, en wij juichen het toe, dat zij een groter verantwoordelijkheid tegenover de staatkunde gevoelen, maar zij kiezen nog niet; zij hebben het gevoel, dat daar een soort eenheidsbeweging is. Ik geloof, als men tot politieke partijvorming zou komen, dat men dan uit de N.V.B. toch zeker ten minste twee partijen zou kunnen zien ontstaan, zo niet drie.

Laten wij van de katholieken dit begrijpen: er zijn er zeker onder de katholieke intellectuelen, die socialistisch voelen en die gaarne met socialisten samengaan, maar een ogenblik leek het, of het hele Zuiden 'vernieuwd' en eensgezind was en niet meer bij de Staatspartij wilde en of de N.V.B. ook de katholieke middenstanders, de katholieke boeren en de katholieke werkgevers in Brabant en Limburg zou omvatten; maar dat deze allen ineens socialistisch zijn geworden, zij het dan 'personalistisch', dat gelooft men toch niet; dat is ondenkbaar. Ook wat de democratie betreft: zijn allen, die zich tot een dergelijke eenheidsbeweging aangetrokken gevoelen, democratisch in onze zin? Onder de katholieken zijn vele zuivere democraten en ik zal mij verheugen, als wij in onze rijen ook socialistische en democratische katholieken zouden zien toetreden, zoals enkele belijdende katholieken in het Zuiden toegetreden zijn, al zweeft daar de kwestie nog van het bisschoppelijk verbod, maar er zitten ook onder degenen, die zich sociaal-progressief achten, heel wat tendenzen van de corporatieve maatschappij niet alleen, maar van de corporatieve staat, die daar telkens doorheen spelen. Er zitten onder de katholieken, die zich bij de N.V.B. hebben aangesloten, ook mensen, die bij ons ernstige bezwaren oproepen.

Daarom, er is bij ons in verband met bepaalde stromingen een zekere terughoudendheid. Ik wil met het bovenstaande natuurlijk niet de N.V.B. als geheel karakteriseren. Het is duidelijk, dat mannen als Schermerhorn b.v. inderdaad een socialistische richting willen inslaan en volkomen democra-

tisch zijn. Het is ook duidelijk, dat mensen van allerlei richtingen, die zich van hun grote verantwoordelijkheid voor de staat bewust zijn geworden, inderdaad zoeken naar een samenwerking over de oude scheidslijnen heen, ten einde andere grondslagen voor onze maatschappij te leggen.

Van de kant van de Volksbeweging heeft men in besprekingen wel eens gezegd: wij hebben de verantwoordelijkheid gekregen voor velen, die tevoren politiek dakloos waren en nu naar een onderdak zoeken, en het zou onjuist zijn hen terug te drijven naar de oude partijen. Er komen er b.v. uit de confessionele partijen, die daar niet meer naar terug willen, maar er toch nog niet toe kunnen komen naar de S.D.A.P. te gaan. Aan de andere kant draagt ook de S.D.A.P. een ernstige verantwoordelijkheid, zowel om de verbreding mogelijk te maken, als om niet op zodanige wijze te verbreden, dat wij daardoor de massa van de arbeiders, die achter ons stonden, zouden afstoten en naar andere richtingen zouden jagen. Dat is het probleem. Wij moeten in Nederland, nu de dingen in beweging zijn, nu de ban gebroken is, inderdaad de mogelijkheden aangrijpen om te komen tot een zo breed mogelijke socialistische beweging, socialistisch en democratisch, die zo breed mogelijke maatschappelijke kringen bestrijkt. Historisch is de sociaal-democratie gegroeid uit de arbeidersbeweging. Zij zal altijd in belangrijke mate door de arbeiders gedragen worden, omdat de arbeiders ten slotte toch het eerst en het duidelijkst door het kapitalisme getroffen worden. Met de arbeiders zullen wij altijd nauw contact moeten houden, maar sinds de onzekerheid, die in de maatschappij gekomen is, de grote crisissen, die alles ontworteld hebben, is in allerlei maatschappelijke kringen het besef gegroeid, het anti-kapitalistisch besef: 'Op deze wijze is de maatschappij niet bewoonbaar; op deze wijze is er in het leven van ieder de onzekerheid, die wij moeten verdrijven'. Er is in de kringen van de middengroepen en in agrarische kringen een vatbaarheid gekomen voor de gedachte van een planmatige sociale econo-

mie, voor de gedachte van een gemeenschapsbeheer van de voornaamste takken van productie, waardoor de vatbaarheid voor het socialisme groeiende is. Grote groepen, die zich geen loonarbeiders voelen, zoals bedrijfsleiders, economen, juristen enz., maar die met de belangen van het kapitalisme volstrekt niet onverbrekkelijk verbonden zijn, zouden, dikwijls ook door idealen gedragen, willen medewerken aan de vorming van een socialistische maatschappij. Niets is belangrijker dan de schakel te leggen tussen deze groepen, die voor het grootste deel nieuw tot deze gedachte zijn gekomen, en de arbeiders, die vanuit hun strijd tot het socialisme werden gebracht.

De maatschappelijke verbreding moet zo groot mogelijk zijn; daarnaast ook de ideologische verbreding. Wij zijn inderdaad vele jaren lang hoofdzakelijk beperkt geweest tot de buitenkerkelijke en daarbij langzamerhand vrijzinnig-godsdienstige groepen van ons volk. Wij kunnen daar misschien zelf toe hebben bijgedragen, maar historisch is het niet in de eerste plaats onze schuld geweest, maar ons noodlot. Onze beweging is gekomen op een ogenblik, dat in Nederland de politieke scheiding naar de godsdienst zich reeds voltrokken had en wij daardoor in de eerste plaats het oor vonden van diegenen, die zich niet door hun godsdienst gebonden voelden aan een andere partij. Echter, als dat eenmaal zo is, wordt natuurlijk het hele karakter van een beweging daardoor mede bepaald, althans enigszins, en zo ontstond zonder twijfel een sfeer, waarin het moeilijk was voor orthodox-protestanten en katholieken om tot ons te komen; de katholieken werden bovendien door een verbod weerhouden. Wij hebben nodig een socialistische beweging in Nederland, die naast buitenkerkelijken, naast vrijzinnig-godsdienstigen niet maar enkele orthodox-protestanten omvat, zoals vroeger, maar die inderdaad aanvaard wordt door vele orthodox-protestanten en waarin ook velen uit het katholieke volksdeel zich thuis gevoelen. Wij hebben die verbreding ten dele in eigen rijen voltrokken, geestelijk, toen wij het program van 1937 vaststelden, dat dui-

delijk en die maatschappelijke en die geestelijke bredere fundering van onze beweging wil. Wij hebben deze verbreding nu voor een deel zich zien voltrekken door de verheugende toetreding van figuren, die tot nog toe niet in onze rijen waren. Het meest bekende en het meest opvallende is geweest de toe-treding van zeven orthodoxe predikanten in Amsterdam. Dat is een verrassing geweest. Het was het gesprek van de dag in Amsterdam, toen dat door de kranten bekend werd gemaakt. Dat is inderdaad een stuk doorbraak, al geeft het nog niet weer wat de massa doet, maar er zijn mogelijkheden gekomen, en het verheugende was, dat daar mannen kwamen, die met volle overtuiging een radicaal socialisme wilden. Men zegt wel eens in sommige kringen - Buskes heeft er zelf over geschreven -: 'wordt dat een verwaterd, een verzwakt socialisme?' Neen, zij willen niet een enkele hervormingspartij. Zij willen geen matiging in de maatschappelijke doeleinden: zij willen ten volle socialisme. Natuurlijk, geestelijk zijn zij anders ingesteld dan de massa van onze mensen tot nog toe was, maar zij vragen ook niet, dat wij nu plotseling onze Partij christelijk zouden verklaren of dat men een soort verklaring zou moeten onderschrijven betreffende zijn opvattingen dienaangaande. Zij weten, dat zij komen in een milieu, waar velen hun geloof niet delen. Zij vragen de vrijheid ten volle hun overtuiging uit te spreken en ik weet, dat dat in de beweging ten volle aanvaard wordt. Zij vragen niet, dat anderen daarom hun opvatting zullen verloochenen. Dit heeft echter natuurlijk praktische consequenties. Vorrink heeft daar gisteren enkele dingen van genoemd. Het spreekt vanzelf, dat men hun opvattingen aangaande de Zondag eerbiedigt en het ook hun mogelijk maakt aan het werk deel te nemen door niet onze conferenties en congressen op Zondag te beleggen. Het brengt natuurlijk mee een grotere vrijheid van beweging, ook straks in vertegenwoordigende lichamen, op die punten, waar wèl de godsdienst een verschil kan maken. Het is denkbaar, dat er punten aan de orde komen - zij zijn in werkelijkheid uitzonderingen -

waar rechtstreeks de godsdienstige overtuiging betekenis heeft voor de stem, die men zal willen uitbrengen: bij de Zondags-wetgeving, de huwelijkswetgeving b.v.; het kan ook veel dieper gaan. Het spreekt vanzelf, dat men daarin vrijheid moet laten bestaan en niet in de Partij de neiging moet hebben alles bij resolutie vast te leggen, bij resolutie voor te schrijven hoe men moet stemmen en zich aan de meerderheid gebonden achten.

Een moeilijker vraagstuk is dit: welke invloed heeft het op de geestelijke sfeer en op het culturele werk? Dat is ook een element in de verhouding tot de N.V.B. Moet de Partij zich terugtrekken op het enkel zakelijke; moet de Partij worden enkel politieke partij, omdat, waar men algemeen cultureel werk doet, men zo licht de levensbeschouwing raakt? Het staat voor mij vast, dat het socialisme niet een volledige levensbeschouwing is; wij kunnen nooit in ons culturele werk ten volle bieden wat iemand als antwoord op de laatste en diepste vragen zou willen vernemen. Wij moeten bij de behandeling van vraagstukken, die inderdaad het hoogste kunnen raken, zeggen: daarin beperken wij ons; daarover kunnen wij elders van gedachten wisselen. Ten slotte is het juist omdat wij zo breed mogelijk willen zijn in het maatschappelijke, dat wij in geestelijk opzicht voorzichtig moeten zijn en niet tot de uiterste grenzen gaan. Wij kunnen dus niet vertegenwoordigen een volledig opvoedingssysteem, dat men zich niet kan denken, zonder dat men over die laatste levensvragen mag spreken.

Aan de andere kant: wij mogen niet vershralen tot een enkel zakelijke, een enkel politieke partij. Daar leeft voor ons achter het socialisme niet bij allen dezelfde levensbeschouwing, maar daar leeft toch een algemeen idealisme, daar leeft toch voor ons juist wat er waarde aan geeft, wat ook onze arbeiders bezielt, wat hen uittilt boven het enkele vechten voor stoffelijke belangen, daar leeft toch een beschouwing omtrent mens en maatschappij. Dat idealisme moeten wij kunnen blijven vertolken, ook in ons culturele werk, en dan is er ook weer

in onze maatschappij genoeg gemeenschappelijks, zelfs ook tussen gelovigen en niet-gelovigen, genoeg gemeenschappelijks in geestelijke sfeer, genoeg gemeenschappelijks in de opvattingen ten aanzien van de menselijke persoonlijkheid, om dat in onze beweging te kunnen blijven doen. Waar de grens ligt? Waar men samen dat werk doet en waar men het prijs geeft aan afzonderlijke organisaties, die vrijer staan? Dat zal moeten worden besproken in de commissie, die het Partijbestuur besloten heeft in te stellen over de culturele vraagstukken en waarin ook onze vrienden, die zijn toegetreden uit andere denkrichtingen, hun woord zullen kunnen meespreken.

Ik acht de verbreding ontzaglijk belangrijk. Ook het feit, dat wij waardevolle leidende krachten uit het intellectuele leven en uit het bedrijfsleven tot ons hebben zien toetreden. Vanwege de arbeiders is daar soms wat ongerustheid over; sommigen menen, dat onze band met de arbeiders lossen zou worden. Wij zullen juist de band tussen de arbeiders en andere socialistisch willenden nauwer moeten doen worden en allen doen begrijpen, dat op deze wijze een maatschappelijke reconstructie pas goed kan slagen. Wij hebben niet alleen nodig de macht, maar ook de mensen, die het doen kunnen en die het doen willen.

Wanneer wij zeggen: wij zijn bezig tot een verbreding te komen - is dat genoeg? Kunnen wij er mee volstaan? Of is het onze plicht te trachten verder te komen en daarbij dan vooral ook verbinding te zoeken met velen, die nu in de N.V.B. hun tehuis hebben gevonden, dat nog niet geheel een politiek tehuis is? Ik heb dit ook al ergens anders geschreven: Ik kan mij zeer goed voorstellen, dat wij ten slotte in Nederland tot een sterkere werving voor de socialistische gedachte komen, tot grotere, ruimere mogelijkheden voor de verwerkelijking van het socialisme, wanneer wij ons bereid verklaren tot nieuwe organisatie-vormen. Ik kan mij voorstellen, dat anderen, die komen uit andere denkrichtingen, uit andere politieke partijen, maar ook degenen, die in het verzet tot

politiek bewustzijn zijn gekomen, zich stoten aan sommige dingen in ons verleden, die zij anders zouden willen hebben. Ik kan mij voorstellen, dat zij zeggen: ‘Wij komen gemakkelijker, wanneer er een nieuw gebouw wordt gezet’. En ik zou het een tekortschieten vinden, wanneer wij aan de naam of aan de organisatie-vorm vast zouden blijven houden, indien dit aan de verwezenlijking van onze beginselen ten slotte hinderpalen in de weg stelt. Niet de organisatie is het belangrijkste. Men wil dikwijls, dat niet meer van marxisme wordt gesproken. Ik vind, dat wij nog altijd ontzaglijk veel van Marx kunnen leren en zou de volgende uitspraak van hem willen aanhalen. Marx sprak de Duitse dichter Freiligrath eens aan als ‘partijgenoot’ (dat was in ballingschap in Engeland). Freiligrath merkte toen op, dat hij al sedert lang niet meer lid van een organisatie was, waarop Marx antwoordde: Ik ook niet, ‘aber wenn ich sage “Partei”, so meine ich Partei im grossen, historischen Sinne des Wortes’. In deze zin hecht ik aan de Partij, in de grote historische zin, en als ik de naam S.D.A.P. zie als een symbool, dan kost het mij wel zelfoverwinning om aan iets anders te denken; maar ik zeg erbij: dat is bijkomstig. Wij moeten open staan en bereid zijn tot overleg met iedereen, die werkelijk democratisch en werkelijk socialistisch is en die met ons zou willen samengaan, indien wij gezamenlijk tot nieuwe vormen zouden komen. Wij hebben dat ook in onderlinge besprekingen geuit, en ik acht het denkbaar, dat wij dan inderdaad tot belangrijke resultaten zouden kunnen komen. Maar ik stel daarbij toch voorop, dat men van het begin af de grenzen van de mogelijkheden in het oog moet houden. Er zijn er, die wel met ons zouden willen samengaan, maar die eisen aan ons stellen, waarvan ik van tevoren zeg: ‘Verbeeld je niet, dat, als wij daartoe zouden besluiten, daarmee iets wezenlijks zou zijn gewonnen. Het zou tussen onze vingers wegvloeien’. Wanneer men zegt: gij moet uw symbolen laten vallen, gij moet niet vasthouden aan uw internationale organisatie, gij moet de socialisatie niet meer

zo absoluut stellen en niet meer de neutraliteit van de staat willen, dan zeg ik op elk van deze dingen: gij vraagt ons meer dan wij geven kunnen. Wij zouden daardoor, ingaan tegen ons eigen denken en voelen. En bovendien zouden wij tonen onze verantwoordelijkheid niet te beseffen tegenover de bevolkingsgroep, die wij vertegenwoordigen en die er niets van zou begrijpen, wanneer wij deze weg zouden opgaan. Laat ik dadelijk zeggen: voor mij is het een vanzelfsprekendheid, dat er in Nederland een sociaal-democratie is, die deel uitmaakt van de Socialistische Internationale. Ik wil de betekenis daarvan niet opschroeven. Het is niet meer, zoals het indertijd scheen te zullen worden: een organisatie, die de wereld omspant. Het is, ook door de loop, die de zaken b.v. met het communisme hebben genomen, in zeer belangrijke mate een organisatie van het Westen en na de vorige oorlog is deze Internationale ook op allerlei wijze gespleten geweest. Maar juist om de grote invloed, die dat Westen cultureel, politiek en maatschappelijk kan hebben, is het ondenkbaar, dat wij ons niet zouden mogen aansluiten bij die Socialistische Internationale, waartoe de Labour Party weer het initiatief gaat nemen, die zonder enige twijfel zal omvatten het Engelse Rijk (Engeland zelf, maar ook met een deel van de Dominions) en daarnaast de Scandinavische landen, België, Frankrijk, Zwitserland e.d. Het spreekt van zelf, dat daar voor ons een plicht ligt.

Als men spreekt van socialisatie, zeg ik: zeker, wij aanvaarden, dat er in de maatschappij ook een grote particuliere sector blijft van het klein- en middenbedrijf. Maar wanneer men wel een planmatige productiepolitiek wil, maar geen socialisatie, of wanneer men de gehele socialisatie op de achtergrond wil schuiven, dan zeg ik: neen. Ik ben ervan overtuigd, dat zonder aantasting van de centrale punten van het economische leven, die in kapitalistische handen zijn, waar de grote vermogens bijeen worden gebracht, wanneer men enkel tracht

te ordenen en niet ook op beslissende punten tot een rechtstreeks gemeenschapsbeheer overgaat, op den duur - welke ook de democratische vormen zijn - de machten van het kapitalisme een veel te grote invloed zouden gaan uitoefenen.

Wanneer men onze symbolen neemt: ik verheug mij er over, dat de Nederlandse sociaal-democratie onbevangener, met meer warmte is komen te staan tegenover de nationale symbolen. Ik verheug mij er over, dat daardoor een stuk isolement in ons land weg is, dat wij daardoor inderdaad minder sectarisch staan in het Nederlandse volk. Wij waren reeds in werkelijkheid, dank zij wat door onze opvoeding en scholing in de brede volksmassa gedaan is, een wezenlijke bijdrage tot de Nederlandse volkskracht en de mogelijkheid van een Nederlandse volkseenheid. Dat is nu meer bewust geworden. Dat staat nu vaster en duidelijker bij iedereen. Daarnaast kunnen echter onze internationale symbolen niet worden prijsgegeven, zonder dat naar mijn gevoel het socialisme zijn eigenlijke karakter opgeeft.

Wat de verhouding tot de arbeiders betreft: niemand kan sterker willen dan ik, dat wij niet in enge zin enkel arbeiderssocialisten zijn. Socialisme kan worden voorgestaan om tal van motieven, ook om zuiver ideële motieven, los van belangen; om de consumenten (Wibaut), om de bestaanszekerheid, ook voor heel andere groepen dan de arbeiders, om der wille van de sociale gerechtigheid, die altijd en overal de drijfkracht is geweest van de geestdrift, die ons bezielt heeft. Maar massaal zal het socialisme ook in speciale verbinding met de arbeiders moeten blijven. Dat vloeit voort uit heel hun maatschappelijke positie. Dat leert ons de geschiedenis van het socialisme waar ook ter wereld. Zoals wij intellectuelen niet mogen afstoten, zo mogen wij ook niet aan de andere kant arbeiders tot wantrouwen wekken. Dergelijke dingen stellen bepaalde grenzen, maar grenzen, die naar mijn mening zo ruim getrokken zijn, dat zeer velen daar binnen zouden kunnen komen, die nu nog ver van ons blijven.

Men spreekt wel eens van het verschil tussen de S.D.A.P. en de Labour Party. Wij beroepen ons op de Labour Party en anderen zeggen: 'De Labour Party is heel anders'. De communisten zeiden onlangs: 'De Labour Party staat veel welwillender tegenover het communisme'. Onmiddellijk daarop trof ik in 'Het Vrije Volk' een beschouwing van Greenwood aan die zei: 'Wij wijzen elke totalitaire staatsvorm af, of zij communistisch is of nationaal-socialistisch. Wij wensen net zo min de Gepeoe als de Gestapo'. Aan de andere kant is gezegd, ook met een beroep op 'Het Vrije Volk': 'De Labour Party is veel christelijker; Attlee heeft gezegd, dat de gedachte van het socialisme in Engeland gegroeid is in de sfeer van de bijbel'. Maar Harold Laski, de voorzitter van de Engelse Arbeiderspartij, die door Churchill zo is aangevallen, heeft in een boek geschreven: 'Het geloof, dat wij hebben op te bouwen, is een geloof in de waarden van deze wereld, niet in de waarden van de andere wereld. De eis, die wij hebben te stellen, is de eis van de mens op de broeder, die hij ziet, niet de eis van een ongeziene God op de mens'. Het merkwaardige van de Labour Party - en daarin onderscheidt zij zich waarlijk van de Nederlandse sociaal-democratie en de vastelands-sociaal-democratie, zoals die eens was - is, dat zij een veel grotere ruimte laat, dat men in Engeland in allerlei opzichten soepeler en verdraagzamer is. Als in ons land de voorzitter van de Partij schreef, wat Laski schrijft, dan zou van alle kanten de critiek loskomen, zoals, wanneer men als Attlee schreef, weer van andere kant de opmerking zou komen, dat dit niet de geest van de beweging weergaf.

Wat wij vóór alles hebben te wensen is, dat de beweging maatschappelijk eensgezind is en geestelijk in belangrijke mate van gelijke opvattingen kan zijn, - omdat de geestelijke sfeer toch ten slotte voor ons allen voor een groot deel door dezelfde factoren bepaald wordt - en dat wij binnen een dergelijke beweging veel groter ruimte, veel groter verdraagzaamheid en veel minder sectarisme zullen kennen dan wij tot nog toe ge-

had hebben. In die zin zullen wij niet aan vijftig jaar van congresresoluties en geboden moeten blijven hangen. In die zin zullen wij minder spoedig dan vroeger met moties moeten komen als iemand afwijkt. Indien wij echter de ruimte, breedheid en soepelheid aanvaarden, dan is voorwaarde daarbij verder daar binnen werkelijk socialistisch en democratisch te handelen en te propageren.

Wij staan op het ogenblik onzerzijds in een gunstige positie. De stroom is naar het socialisme toe. De wil is er om de democratie te handhaven. Anderzijds ook staan wij te midden van grote verwarring en grote gevaren. Niemand kan zeggen hoe ver het communisme zal blijken in de Nederlandse massa's te zijn doorgedrongen. Niemand kan aan de andere kant zeggen, wat er van wordt, indien er naast de S.D.A.P. een andere, anders getinte socialistische partij zou komen te ontstaan, of dat straks een breder vlak zal geven voor samenwerking, of dat de tegenstellingen zouden worden toegespitst. Het is dan ook van het grootste belang, dat wij een goed gekozen beleid en een vaste koers volgen. Gebroken is de ban, die op de Nederlandse politiek lag. In veel wijder kring is er belangstelling voor denkbeelden, die vroeger eigenlijk alleen in ons midden sterk leefden. Verheugend is de veerkracht, waarvan ons volk blijk geeft, nu het zich opricht en nieuwe verhoudingen wil. De hoop herleeft, dat er na deze ondergang van de nazi-dictatuur in Nederland iets goeds, iets schoons, iets socialistisch zal kunnen worden tot stand gebracht. Dat legt ons verantwoordelijkheid op in onze houding tegenover anderen, ook in onze wijze van werken. Wij tonen, dunkt mij, zoals wij, naar mijn overtuiging, ook in het verleden getoond hebben, besef voor verantwoordelijkheid, besef voor morele gebondenheid. Nooit is het socialisme geweest de strijd enkel om een beter stoffelijk bestaan. De grote offers, die gebracht zijn, werden gebracht door mensen, die daarbij gedragen werden door een hoog ideaal, die ook bezielde werden door de wil om de menselijke waardigheid tot haar recht te doen komen en de mense-

lijke persoonlijkheid zich vrijer te doen ontplooien, en broederschap tussen mensen te doen groeien. Een halve eeuw hebben wij daarvoor onder een grote bevolkingsgroep heel wat verricht en ten slotte is ook onze bevolkingsgroep sterk en diep verbonden gebleken met de gehele natie, hoewel aanvankelijk tegenstellingen door haar schenen te worden opgeroepen.

Er is veel kapot geslagen, maar wij weten, dat dit kan worden hersteld.

Nu staan wij minder beperkt, minder geïsoleerd, maar niet minder radicaal en niet minder socialistisch, open voor overleg, maar krachtig ook in ons zelf, straks het regeringsprogram steunend, dat, geloof ik, geeft wat nu kan worden gedaan en in uitzicht gesteld. Maar daarnaast blijven wij principieel stellen wat wij als socialisten willen.

Voor ons land en voor de mensheid geldt, dat wij moeten bouwen op de puinhopen, maar wij gaan aan de arbeid naar een vast plan en in het zekere vertrouwen, dat wij, waar wij de stenen ter hand nemen - niet alleen in de letterlijke zin -, in de maatschappelijke structuur iets zullen weten tot stand te brengen, schoner en menswaardiger dan tot nu toe heeft bestaan. Wij hopen samen te werken in harmonie met zovelen als mogelijk is. Laten wij ons voornemen daarbij zelf voortdurend onze verantwoordelijkheid te beseffen en onze plicht te doen, in de socialistische geest van kameraadschap en gemeenschapszin!

Partij van de Arbeid

Op 9 Februari 1946 werd de Partij van de Arbeid opgericht. In de oprichtingsvergadering in Krasnapolsky te Amsterdam voerde o.m. Drees het woord. Dit was zijn redevoering:

Partijgenoten,

Wij hebben deze dag meer dan één ontroerend moment doorleefd. Ik zou durven zeggen, voor velen van ons is heel deze dag een ontroerend moment, nu in Nederland bereikt wordt wat nog weinig jaren geleden volstrekt onmogelijk en onbereikbaar zou hebben geschieden. Het is vandaag een historische dag in het Nederlandse politieke leven, maar het zal aan ons zijn om het in verdere samenwerking te doen worden een dag met grote en goede gevolgen voor heel ons volksleven en voor onze economische, sociale en geestelijke verhoudingen. Een historische dag, omdat hier een partij oprijst, die onmiddellijk groot is en vol van betekenis, een partij, door samenvoeging en niet door versplintering en scheiding ontstaan. Bijna sedert mensenheugenis, zou men kunnen zeggen, is er in Nederland geen politieke partij meer gesticht, die waarlijk tot een grote partij is uitgegroeid, en alle partijen, die de laatste halve eeuw ontstonden, kwamen tot stand door afsplitsing van andere. Hier echter heeft een samenbundeling plaats van diegenen, die in de Nederlandse politiek andere methoden en andere opvattingen willen doorzetten. Sedert een halve eeuw waren de politieke verhoudingen vrijwel gefixeerd. Aanvankelijk nog niet naar de getalsterkte, maar naar de aard van de partijen; later ook naar de krachtsverhoudingen. De scheidingslijnen schenen in hoofdzaak voorgoed vastgelegd. Muurvaste stellingen waren betrokken. Zij werden goed bewaakt en

niet verlaten. Daar stonden de rooms-katholieken als politieke partij, de anti-revolutionairen, de christelijk-historischen; het bleef tientallen jaren onveranderd. Daar stonden aan de andere zijde - gerekend naar de gedachte der antithese - de liberalen, de vrijzinnig-democraten, de sociaal-democraten. Tot 1918 vonden nog sterke numerieke verschuivingen plaats. De laatste tientallen jaren, nadat algemeen kiesrecht en evenredige vertegenwoordiging waren ingevoerd, bleven ook die verschuivingen echter uit. Elke keer weer werd een verkiezingsstrijd met kracht aangevat en door meer dan een partij met geestdrift gevoerd, en elke keer liep het weer uit op verschillen van een of twee zetels.

Er was overigens niet alleen een verstarring in uitkomsten, maar spanning bleef ook steeds meer uit, omdat minder dan vroeger om duidelijke concrete geschilpunten werd gestreden.

Sinds de schoolstrijd in hoofdzaak was volstreden, sinds het algemeen kiesrecht en de acht-urendag waren verkregen, sinds de tegenstelling tussen vrijhandel en protectie grotendeels haar betekenis had verloren, kwam het bij de verkiezingen niet meer tot een klare uitspraak in welke richting werd gestuurd. Verkiezingsprogramma's werden opgesteld, volkomen ernstig doordacht en eerlijk bedoeld, maar waarbij ieder toch wist, dat het na de verkiezingen geen enkele partij gegeven zou zijn om haar programma te verwezenlijken. Er kon geen parlementaire meerderheid meer worden gevormd. Een regeringsvorming, die inderdaad op een volksuitspraak berustte, was daardoor niet mogelijk. Er waren nog wel grote doeleinden, maar verwerkelijking kwam niet in uitzicht. Zo kon er die politieke onverschilligheid groeien, die zich van velen meester maakte.

Tenslotte werd vooral schrijnend gevoeld het feit, dat de crisis ons volk niet rijp vond voor een sluitend geheel van maatregelen, die bescherming boden tegen de bestaansonzekerheid. Toen brak de oorlog uit in een Nederland, waar zeer veel goede dingen waren, maar met onbevredigende poli-

tieke verhoudingen, met een democratie, over welker krachtadigheid en besluitvaardigheid steeds meer twijfel gerezen was. Bezetting en verzet zijn gekomen. Bezetting en verzet, waarin wij elkander hebben gevonden in de strijd tegen de overweldiger, in de strijd om ons hoogste goed, om onze nationale waarden en om de geestelijke vrijheid, die meer voor ons betekende dan enig materieel goed. In die strijd hebben in het Nederlandse volk verschillende groepen elkaar gevonden. Er groeide de wil om na de oorlog een andere staatkunde, een politiek van brede visie te voeren, tot het welzijn van het gehele Nederlandse volk. Daarbij werd ook versterkt de wil tot democratie en socialisme. Democratie niet enkel als zeggenschap van heel het volk, maar als de samenvatting van de gedachten van vrijheid, recht en menselijkheid, van de waarde der persoonlijkheid tegenover onderdrukking en dictatuur, en tegenover de vorming van een willoze massa. Socialisme, organisatorisch ongetwijfeld in zeer verschillende vormen gedacht, maar algemeen gezien als een ordening naar vast plan van het economische leven in tegenstelling tot de ongebonden concurrentie van het kapitalisme, en ook als het doorzetten van sociale rechtvaardigheid in alle arbeidsverhoudingen en maatschappelijke groeperingen, en in die zin dus ook als een erkenning van de waarde der persoonlijkheid. Het is voor velen een teleurstelling geweest, dat aanvankelijk de oude partijen herrezen. Maar heeft men wel eens in de kringen, die tevoren niet politiek georganiseerd waren, beseft, wat voor velen van ons onze partij betekende? Hoeveel daarin gegroeid was aan kameraadschap, welk een arbeid van scholing, van opvoeding, van staatkundige vorming daarin was tot stand gebracht? Ik ben overtuigd, dat het goed is geweest, dat men de gelegenheid heeft gehad eerst zichzelf in eigen rijen te bezinnen en dat niet door de besturen bij voorbaat is gedecreteerd, dat de partijen moesten verdwijnen.

Ik verheug mij, dat een versmelting tot stand is gekomen, niet alleen van partijen, maar ook met personen uit verschil-

lende richtingen, ook van de jeugd, die zoveel offers heeft gebracht in de jaren van verzet en die aan de ervaring der ouderen toevoegt de frisse aanpak van wie jong en onbevungen tot de staatkunde komen. Zij komt in de politiek op een ogenblik, dat men de staatkunde meer dan ooit kan beseffen als een hoge plicht. De politiek werd zo dikwijls geringschattend beoordeeld, maar nu staan wij voor een periode, waarin waarlijk iets groots kan en moet worden verricht. Wij staan voor vrijwel onoverzienbare moeilijkheden. Niet alleen in letterlijke, maar ook in figuurlijke zin bevinden wij ons voor puinhopen en op verwoest land. Maar dit maakt ook de mogelijkheden groot. Wij zijn nu geroepen om met een nieuw plan voor ons volk en ons land te komen. Het is nu nodig en mogelijk om in dit verwoeste land plannen te maken om het schoner te doen herboren worden. Op dit beslissende moment staat nu ook de Partij van de Arbeid op. Een partij van een ander karakter dan de partijen, die er waren. Een partij, breed in haar maatschappelijke grondslag; breed in de verscheidenheid van geestelijke stromingen, die zij verenigt; breed in de visie, die zij heeft op het maatschappelijk gebeuren. Een partij, niet van te voren opgesloten in een vaste bedding. Een partij, die voor het eerst de mogelijkheid opent om de meerderheid van het Nederlandse volk te omvatten, die aan geen enkele kant zo afgegrensd zal zijn dat ze geen uitbreidingsmogelijkheden meer biedt. Wij zijn niet zo optimistisch, dat wij haar bij deze eerste verkiezingen een meerderheid voorspellen, maar wij zullen er ons best voor doen. Ik ben er van overtuigd, dat er grote mogelijkheden liggen, dat in tal van gevallen de uitbreidingsmogelijkheden veel groter zullen blijken dan zij aanvankelijk schenen. Wij gaan in ieder geval de verkiezingsstrijd in, met de wil de leiding gevende kracht in onze staatkunde te zijn. Het urgentieprogram van de Partij van de Arbeid heeft een andere betekenis dan die van een wensenlijstje, waarvan misschien wel het een en ander zal worden vervuld. Het is zodanig ontworpen, dat het mogelijk moet zijn,

het in de komende parlementaire periode te verwerkelijken en wij zullen met volle kracht er voor strijden om van het Nederlandse volk het mandaat te ontvangen dat te doen. Wij zijn een merkwaardige partij, als wij bedenken, dat wij al dadelijk één derde van de volksvertegenwoordiging als onze afgevaardigden kunnen beschouwen, terwijl wij reeds zelfs de minister-president in ons midden hebben. De regering steunt natuurlijk niet op de Partij van de Arbeid. Zo is het niet gegroeid. Er zitten in het kabinet verscheidene ministers, die geen deel uitmaken van de Partij van de Arbeid, doch met wie wij voortreffelijk samenwerken. Het feit echter, dat de partij zeven van de ministers tot haar leden mag rekenen, die mede de verantwoordelijkheid op zich nemen voor wat in het program geformuleerd is, geeft ook aan dat urgentieprogram een ander karakter dan verkiezingsprograms onder andere omstandigheden hebben.

Wij zullen, hoop ik, een partij worden, vol van realisme en idealisme. Een werkelijkheidszin, die rekening houdt met het bereikbare, doch die beseft, dat in de werkelijkheid het ideaal ook meedoet. Anderzijds een idealisme, dat ver vooruitziet, maar daarom niet voorbijgaat aan wat vlak voor ons ligt. Het gaat om verstrekkende doeleinden. Wij staan nu op een punt, waarbij het niet alleen meer kan gaan om propaganda. Er zijn tijden geweest, dat het enkel propageren van een gedachte onmetelijke waarde kon hebben, ook al duurde het lang voor het tot enig resultaat kwam, maar wij staan thans voor beslissingen, die nu genomen moeten worden. Ik denk b.v. aan het probleem Indonesië, waarbij meer dan bij iets anders, brede visie en combinatie van reëel begrip en hoge idealen nodig zijn. Thans moet worden beslist door de Nederlandse regering en door het Nederlandse volk, welke verhouding tot Indonesië zij willen aanvaarden. Wij moeten ook nu beslissen, op welke manier wij in ons volksleven de moeilijkheden het hoofd moeten bieden. Wij staan voor een financiële toestand, die een mate van ingrijpen eist, zoals wij nooit hebben gekend. Wat

de geldsanering betreft, durf ik zeggen, dat daarmee in Nederland, beter dan in enig ander land, een begin is gemaakt.

Wij moeten thans beslissen over de vraag welke leiding aan het economisch leven zal worden gegeven. Aanvaardt men het beginsel der geleide economie of wil men zo spoedig mogelijk terug tot de vrije concurrentie? Wij willen geleide economie teneinde bestaanszekerheid te waarborgen bij een stijgend bestaanspeil, maar niet als een systeem van ambtenarij en bureaucratie. Een van de argumenten, die in de verkiezingsstrijd tegen de regering zullen worden gebruikt, is de bureaucratie.

Er zijn nog vele misstanden, waarvan de bronnen te vinden zijn in de oorlogsverwarring en het nijpend tekort aan levensbehoeften. Wij leven nog in een schaarste-economie. Het regeringsplan is erop gericht om aan de schaarste zo spoedig mogelijk een einde te maken, opdat distributie en toewijzingen kunnen vervallen, maar men mene niet, dat het doen wegvallen van de levensmiddeldistributie voordat er genoeg is, voor de bevolking betere verhoudingen zou hebben opgeleverd.

Er moet komen een algemeen welvaartsplan, er zal moeten worden beslist over de organisatie van het bedrijfsleven. Veel willen wij weer voor een groot deel in handen geven van het bedrijfsleven zelf, maar wij moeten niet hebben alleen het organiseerd werkgeversbelang, noch het georganiseerd groepsbelang van werkgevers en werknemers, doch een evenwicht van werkgevers, werknemers en vertegenwoordigers van het algemeen belang. Daarachter liggen verdergaande gemeenschapsbemoeiingen. In de eerste plaats in verband met het credietwezen. De regering heeft zich uitgesproken voor het overbrengen in gemeenschapsbezit van de Nederlandse Bank. Ons program spreekt zich verder uit voor contrôle op het credietwezen. Het urgentieprogram spreekt van het in gemeenschapsbezit brengen van de mijnen.

Wij hebben ongetwijfeld in de partij niet allen dezelfde

denkbeelden over de vraag hoe ver in de richting van socialisatie moet worden gegaan. Wij zijn het eens over de grondbeginselen van eerbieding van de vrijheid van de menselijke persoonlijkheid, over de plicht om een nationaal welvaartsplan te ontwikkelen en over de noodzaak van een bedrijfsorganisatie, die gericht is op het algemeen belang. Voor de komende vier jaren zijn wij het eens over de richtlijnen, waarlangs deze geleide economie moet worden gevoerd. Ook over socialisatie op concrete punten. Verder zullen wij allen erkennen, enerzijds dat het kleinbedrijf, als het gezond is en economisch doelmatig, niet moet worden aangetast, maar beschermd, ook als een stukje menselijke vrijheid, anderzijds dat de gemeenschap beslissende zeggenschap moet hebben op de centrale punten van het economische leven. Hoever men daartussen in moet gaan, daarover zullen wij nog wel van mening blijken te verschillen en wij zullen daarover ook van gedachten wisselen. Wie daarom samenwerking zou willen weigeren zou echter niet méér, maar minder bereiken.

Daar is verder het vraagstuk van de sociale zekerheid. Onder twee dingen vooral heeft een groot deel van de bevolking geleden: de bestaansonzekerheid door werkloosheid of, wat de kleine zelfstandigen betreft, door teruglopen van de omzet, en de onverzorgde oude dag. Het eerste zal moeten worden bestreden door te zorgen voor volle werkgelegenheid voor allen. Wij zullen verder een betere bestaansbasis moeten verschaffen aan diegenen, die tijdelijk, b.v. door ziekte, niet in staat zijn aan de productie deel te nemen. Wij zullen het invaliden ouderdomszorg-probleem tot een oplossing moeten brengen. De combinatie oud-arm zal moeten verdwijnen. Het Nederlandse volk zal, wanneer de regering daartoe de weg wijst, bereid en in staat blijken offers te brengen teneinde dit te verwezenlijken.

Als deze dingen in het midden van de aandacht komen te staan, bij de een mede op grond van zijn christelijk geloof, bij de ander uit een gevoel van menselijke verbondenheid, dan

zal hiervoor op het ogenblik in de massa van het volk een diep begrip worden gevonden.

Ook in het loonvraagstuk zijn wij reeds bezig te trachten een grotere sociale rechtvaardiging te verwerkelijken. Wij zijn overgegaan tot het vaststellen van nieuwe lonen, achtereen-volgens voor de verschillende bedrijfstakken. Daarbij wordt een rechtvaardiger en harmonischer loonsysteem opgebouwd. Het gemiddelde reële loon zal voorlopig onvermijdelijk lager komen te liggen dan voor de oorlog, omdat ons land sterk verarmd is, maar de grootste verhogingen zullen voorkomen bij diegenen, die er vroeger het slechtst aan toe waren, zoals de landarbeiders.

Ook in geestelijk opzicht bestaat er een gemeenschappelijke taak. Er is in ons volk na de oorlog aan de ene kant een dieper geestelijk en zedelijk besef gegroeid, maar aan de andere kant heerst er in brede kringen van ons volk een geestelijke en zedelijke verwarring, die ons met zorg vervult. Daarbij kan niet de staat allereerst leiding geven. De staat is, in een geestelijk zo gespleten volk, niet in de allereerste plaats geroepen om op zedelijk en geestelijk gebied richting te geven. Toch weten wij, dat ook hierin veel gemeenschappelijks ons verbindt. Het nazi-régime heeft ons daarvan sterker dan tevoren doordrongen. Bij verschil in levensbeschouwing kan er toch in menig opzicht zijn eenzelfde levenshouding. Wij erkennen de betekenis van de bronnen der Westerse cultuur. Met eerbiediging van het eigen recht der verschillende geestelijke stromingen kan van staatswege veel worden gedaan om onderwijs en cultuur te bevorderen.

Op ons rust de zware taak om te doen zien, wat de democratie op haar best is. De democratie is een prachtig beginsel en een schone levensvorm, maar haar levensvatbaarheid is niet duurzaam, als zij niet weet te werken en vertrouwen te wekken. Wij moeten alle krachten inspannen om te komen tot een vlot werkende, zuiver gerichte, besluitvaardige democratie. Wij gaan nog harde jaren tegemoet. Wij krijgen thans

nog veel op crediet, dat later betaald zal moeten worden, en wij moeten zorgen, dat overal het besef doordringt, dat wij alleen door inspanning van alle krachten door deze jaren heen kunnen komen. Wij zijn Partij van de Arbeid, niet alleen omdat wij opkomen voor rechten van de arbeid en de arbeiders en omdat wij de arbeid centraal willen stellen tegenover het kapitaal, maar ook omdat wij de arbeid zien als een plicht en als het cement der samenleving. Wij doen daarom een beroep op alle werkers van hoofd en hand, van leiding en uitvoering, om in dit geschonden en beroofde Nederland, met terzijdestelling van kleine grieven en bezwaren, en ook wel van grote klachten, te beseffen, dat de plicht van ons allen tegenover het volksgeheel is: werken, werken, werken!

Wij willen niet ons volk begoochelen met de voorstelling, alsof het binnenkort in een luilekkerland zou kunnen arriveren. Wij weten dat er moeilijke jaren komen, doch wij weten ook, dat wij achter die plicht tot arbeiden, het perspectief kunnen bieden van een wederopbloeiend land, van een volk dat zijn gezondheid en kracht herwint en zich geestelijk herstelt en van een stijgende welvaart, van een rijker cultureel leven, in verscheidenheid en in eendracht.

Wij gaan een verkiezingsstrijd tegemoet, die wij zullen moeten, mogen en kunnen voeren op een hoge en waardige wijze om de doeleinden te verwezenlijken, die wij voor ogen hebben. Wij zijn daarbij een deel van wat zich afspeelt in een groot deel van Europa, waar het democratisch socialisme de hoop der bevolking is. Het moet een verkiezingsstrijd worden, die wordt gezien in het licht van een worsteling om de geest van ons volk, gevoerd met een élan en een overtuiging, zoals wij in Nederland, met hoeveel geestdrift er ook vroeger werd gestreden, in tientallen jaren bij een verkiezingsstrijd niet meer hebben gekend. Ik twijfel niet aan de mogelijkheden, die de nieuwe wegen ons zullen bieden en ik ben er van overtuigd, dat wij in dit werk tot een éénheid zullen versmelten. Ik zie de groepen en partijen, die samenkomen, als grotere en

kleinere riviertjes, die zich verenigen tot één grote stroom. Als wateren samenkomen, die van wat verschillende kleur waren, omdat zij door verschillende grondsoorten hebben gestroomd, dan kan men in zo'n rivier nog een tijdlang verschillende schakeringen naast elkaar waarnemen. Dat verhindert niet, dat dan toch dadelijk het brede en diepe water, dat zo gevormd is, machtige schepen draagt, die op de zijtakken niet konden varen en dat water voor vruchtbaarheid brengende bevoeiingen veel ruimer beschikbaar is. Laat het zo zijn ook met de machtige stroom, die vandaag is gevormd.

Moge hij weldra breken door de vaak zo dorre velden der Nederlandse politiek, die doen groenen en tot vruchtbaarheid brengen, en moge hij bovendien naar de toekomst dragen schepen met een rijke lading, een lading van socialisme en democratie, van bestaanszekerheid en stijgende welvaart, van menselijkheid en recht, van geestelijke en zedelijke verheffing.

Socialisme in de toekomst

Voor de V.A.R.A.-microfoon heeft Drees op 7 Januari 1947 een toespraak gehouden over de plaats in de toekomst van het democratisch socialisme. Ondanks het feit, dat bijna letterlijk bewaarheid was het woord van Guesde: zij zullen alles hebben verwoest voor het onze beurt is om te bouwen, sprak hij de hoop uit, dat de toekomst zal zijn aan een ontwikkeling in de richting van democratie en socialisme.

Waarde luisteraars!

Als wij onze gedachten willen richten op het socialisme in de toekomst, dan kan het verhelderend werken als wij beginnen met een terugblik op het kapitalisme in het verleden. Uit het kapitalisme en in tegenstelling met het kapitalisme is de socialistische beweging ontsprongen. En uit wat het verleden ons te zien heeft gegeven kunnen wij lering putten voor de toekomst.

Het is globaal gesproken een eeuw geleden, dat een socialistische beweging opkwam in de landen van Europa, waar de economische ontwikkeling het verst was voortschreden, ofschoon nog in onderling zeer verschillende mate. Het waren Engeland, Frankrijk en Duitsland. Socialistische denkbeelden waren al eeuwenlang nu en dan door denkers en schrijvers geuit, maar pas de industriële omwenteling, die in de 19e eeuw optrad, schiep de voorwaarden voor een massale socialistische beweging. De crisis, die ongeveer 100 jaar geleden Europa teisterde, gaf de stoot tot felle actie, waarin voor het eerst de opkomende arbeidersbeweging en de socialistische intellectuelen, die de mogelijkheden van gans nieuwe maatschappelijke vormen voor ogen hadden, elkaar vonden. Spoe-

dig liep echter alles, naar het uiterlijk gezien, in het zand. De Chartistenbeweging in Engeland voerde een door socialistische leuzen gesteunde massa-actie voor algemeen kiesrecht. Het Franse socialisme groepeerde zich om het recht op arbeid, dat zijn verwezenlijking slechts zou kunnen vinden in een maatschappij op de grondslag van gemeenschappelijke regeling der productie. Van het Duitse socialisme werd door Marx en Engels in die jaren de theoretische grondslag gelegd. Alle drie echter zagen zich na hevige strijd en tijdelijke successen teruggeworpen. En toen op de crisis een economische opleving volgde, schenen deze spoedig te zijn verdwenen. Weerlegd kon schijnen de met zoveel bekwaamheid en hartstocht verdedigde overtuiging, dat de kapitalistische productiewijze op zichzelf onhoudbaar zou blijken. Dat het telkens weer de bron zou zijn van bestaansonzekerheid, van crisis en werkloosheid, en dat de tegenstelling tussen toenemende weelde aan de ene zijde en armoede aan de andere de massa's zou prikkelen tot een verzet tegen de grondslagen zelve der kapitalistische maatschappij.

Het kapitalisme, de productiewijze met vrije concurrentie, geleid uitsluitend door het winstmotief, en slechts langs de indirecte weg op behoeftevoorziening gericht, een productiewijze, die alle vroegere banden doorbrak, en de mens op zichzelf deed staan temidden van scherpe belangentegenstellingen, hervatte zijn zegeloop over de wereld. Het was de bloeitijd van theorie en praktijk der oude liberale economie, die met geringschatting neerzag op de nu wel voor goed weerlegde socialistische utopieën. Een tijd brak aan van ruime ontplooiing der productie en van groeiende rijkdom, maar toch van groot leed voor de massa, slechts hier en daar door een begin van arbeidswetgeving beschut. Maar weer werd de periode van opgang doorbroken door een crisis. Weer ook verhief zich het socialisme krachtiger en over veel breder terrein dan tevoren, zich organiserend ditmaal in de eerste socialistische Internationale, die tegenover de economie van het kapitalisme stelde de econo-

mische opvattingen van het socialisme, tegenover de gedachte van het verkrijgen van evenwicht door de telkens herhaalde schommelingen, waartoe de blindwerkende wet van vraag en aanbod leidt, die van planmatige voorziening.

Op dit alles zijn tientallen van jaren gevolgd van afwisselend economische bloei, van crisis en depressie, van vrede en van oorlog. Jaren, waarin de oude maatschappelijke verhoudingen onaantastbaar vast schenen en andere, waarin zij tot op hun grondvesten werden geschokt. Jaren, waarin de mensheid een blijvende vrede hoopte te verwerkelijken, en andere, waarin deze zich in wereldoorlogen verscheurde. Het waren jaren ook voor het socialisme, telkens weer van vallen en opstaan, maar door alles heen is het na elke val sterker herrezen, en heeft het zijn invloedssfeer in de wereld uitgebreid.

Het kapitalisme, vroeger door velen van zijn verdedigers onverenigbaar geacht met alle wettelijke banden in het arbeidsproces, is op allerlei manieren gebreideld. Arbeidsbescherming en sociale verzekering, die vroeger veelal als verderfelijk staatsocialisme werden bestreden, zijn, waar zij ook praktisch nog te kort mochten schieten, in beginsel vrijwel algemeen aanvaard. Dat het kapitalisme een permanent gevaar voor crisis en depressie, en daardoor een grote bestaansonzekerheid in zich sluit, wordt nauwelijks meer bestreden. Dat naar een vast plan leiding moet worden gegeven aan de productie, wordt in brede kringen erkend. In tal van landen zijn juist in de laatste tijd ook belangrijke bedrijfstakken onder gemeenschapsbeheer gebracht. Het economisch-liberalisme in zijn oude vorm van verheerlijking der volledig vrije concurrentie heeft vrijwel afgedaan. Zijn oude tegenstander, het socialisme daarentegen, vindt over een steeds groter deel van de wereld ingang. Daaraan ontlene wij ons vertrouwen in de toekomst, al ontveinzen wij ons niet, dat die toekomst vol is van dreigende gevaren.

Maar als wij ons bezinnen op het socialisme en de toekomst, dan geven wij er ons rekenschap van wat het socialisme voor

ons betekent op ruimer gebied dan het economische en sociale terrein. Niet elk economisch en sociaal ingrijpen ook voert in de richting van het socialisme, zoals wij dat verstaan. In een 1 Mei-rede, die ik indertijd in een barak in Buchenwald heb gehouden, heb ik herinnerd aan een woord van een Oostenrijks econoom, die ongeveer in deze geest sprak: 'Het kapitalisme van de oude stempel verdwijnt, en wij gaan een maatschappij tegemoet, waarvan het een kwestie van smaak en van terminologie zal wezen of men het nog kapitalisme of reeds socialisme zal willen noemen.' Er zijn inderdaad zovele overgangen en zoveel tussenvormen van economische ordening, dat de grenzen vaak vervagen. Ook leiders van grote kapitalistische ondernemingen dringen wel eens naar bepaalde methoden van economische ordening, die een vaster vorm van de productie waarborgen, en daarmee tevens de winst veilig stellen. Het is zeer goed denkbaar, dat dergelijke maatregelen ook wat beschutting brengen aan de arbeiders, maar het zou begripsverwarring zijn deze daarom socialisme te noemen. Ook fascisme en nationaal-socialisme hebben sterk ingegrepen in de concurrentie, maar hun economische organisatie diende tot versterking van de eigen militaire macht, en tot de voorbereiding van de aanval op andere mogendheden. Het ging er niet om een vrijere, welvarender en gelukkiger mensheid te doen omhoog komen. Deze maakten aan de wil tot machtsoverheersing alle menselijke gevoelens en alle persoonlijke vrijheden ondergeschikt.

Wij hebben anderzijds de ontwikkeling gezien van het communisme, dat zonder twijfel aan andere motieven ontsprongen is, en dat economisch een zeer radicaal socialisme betekent, maar dat in zijn methoden en in zijn houding tegenover de geestelijke vrijheid van andersdenkenden gans anders is ingesteld dan het democratisch-socialisme.

Dit alles is reden te over om ons te scherper er rekenschap van te geven, dat het bij onze strijd voor het socialisme niet enkel gaat om vormen van economische organisatie, en om

sociale verbetering, maar ook om de vraag welke doelstellingen moeten worden nagestreefd en welke houding wordt aangenomen tegenover de geestelijke vrijheid. Voor ons zijn socialisme en democratie onafscheidelijk verbonden, en dan denken wij bij democratie niet enkel aan wat het allereerst betekent: zeggenschap van heel het volk, maar aan heel de rijkdom van rechten en vrijheden, aan al die mogelijkheden van ontwikkeling der menselijke persoonlijkheid, die voor ons hoge, onvervangbare waarden zijn.

Dit alles is gegroeid, vooral in de cultuursfeer van Europa, het sterkst in West-Europa en de daarmee verwante gebieden. Het is dan ook niet te verwonderen, dat daar het democratisch-socialisme zijn sterkste voedingsbodem heeft gevonden, en op zijn beurt één van de krachtigste voorvechters is geworden van de eerbiediging der menselijke persoonlijkheid.

Aan ons democratische socialisten is daarmee een taak opgelegd van historische betekenis. Wij hebben te tonen dat in democratische landen langs de weg der vreedzame ontwikkeling, met vol behoud van de rechtsstaat en de geestelijke vrijheid, een maatschappij kan worden verwerkelijkt, die waarlijk een gemeenschap mag heten. Een maatschappij, die bestaanszekerheid en een redelijk welvaartspeil waarborgt aan allen, die de productie doelbewust, en naar een vast plan, richt op de voorziening in de volksbehoeften, en daarbij de sleutelbedrijven, die de beslissende machtsfactoren zijn in het economisch leven, onder beheer van de gemeenschap brengt zonder onnodige belemmeringen van de bewegingsvrijheid van die bedrijven, waar eigen initiatief vruchtdragend kan zijn en aan de ontwikkeling der persoonlijkheid bevorderlijk. Wij moeten trachten een lichtend en bezielend voorbeeld te geven, dat vertrouwen wekt, en tot naleving uitlokt.

Wij staan voor die taak onder verbijsterend moeilijke omstandigheden. Een Frans socialistisch voorman uit het verleden, Jules Guesde, heeft eens uitgeroepen: ‘Zij zullen alles hebben verwoest voor het onze beurt is om te bouwen’. Zijn

woord is bijna letterlijk bewaarheid. Maar dat zal ons niet weerhouden de bouw met kracht en geestdrift op te nemen, nu het democratisch-socialisme tot mede-verantwoordelijkheid is geroepen juist in deze zware tijd, waarin reeds een behoud van de volkskracht, het herstel der welvaart en van goede financiën, ongekend hoge eisen stelt aan de bestuurskracht. Onze aandacht wordt dan ook allereerst opgeëist voor voorziening in de nood van het ogenblik, voor de wederopbouw, voor de voedselvoorziening, voor het vraagstuk van prijzen en lonen, voor de opvoering der productie en alles wat zich dagelijks aan moeilijkheden opdringt. Het oog moet echter gericht blijven op de toekomst en op grondige verandering van de maatschappelijke verhoudingen. Het gunstigst liggen uiteraard, van ons standpunt gezien, de mogelijkheden daar waar een socialistische regering de volle verantwoordelijkheid draagt en over een parlementaire meerderheid beschikt. Groot-Brittannië is daarvan het 't meest in het oog springende voorbeeld. Het Britse kabinet, voortgekomen uit de arbeiderspartij, ontwikkelt grote activiteit bij de uitvoering van haar program. Het heeft niet alleen het veelomvattend program van sociale zekerheid, dat reeds vroeger in opdracht van een coalitie-kabinet werd ontworpen, met grote snelheid in wettelijke maatregelen belichaamd, maar heeft voor een reeks van bedrijfstakken de socialisatie doorgezet. In deze dagen werd juist de overgang van alle steenkolenmijnen in één groot gemeenschapsbedrijf in alle mijnstreken feestelijk gevierd. Ook in de houding tegenover de vroegere koloniën toont het kabinet een principiële socialistische politiek te voeren.

In de meeste andere landen, waar socialisten van de regering deel uitmaken, zijn zij in samenwerking met of steun van andere partijen aanwezig, waarbij vaak een progressieve sociale, zij het niet volledige socialistische politiek, mogelijk blijkt.

Over het feit, dat ook in Nederland socialisten aan het bewind deelnamen en deelnemen, socialisten, zowel van de vroe-

gere S.D.A.P., als uit de kringen, die zich tijdens de bezetting verenigden in een personalistisch-socialisme, dat met de S.D.A.P. samensmolt in de Partij van de Arbeid, behoef ik niet uit te weiden. Wel wil ik hier, ook met het oog op de toekomst, nog eens met nadruk gewagen van de betekenis, die de oprichting van de Partij van de Arbeid voor Nederland nog kan hebben. Zij heeft het waardevolle in het vroegere socialisme niet verworpen, maar er een element van betekenis aan toegevoegd en een beweging op breder grondslagen gevestigd. Zij heeft, al werd niet alles bereikt waarop gehoopt werd, de ban doorbroken, die velen deed menen, dat bij de socialisten alleen onkerkelijken en misschien vrijzinnig-godsdienstigen hun plaats zouden kunnen vinden. Zij heeft er toe geleid, dat voor het eerst in Nederland in één politieke partij, en in een partij met grote politieke idealen, mannen en vrouwen van bijna alle levensrichtingen vertegenwoordigd zijn. Zij is in ons land de vertegenwoordigster van het democratisch-socialisme, dat bouwt aan een betere toekomst voor het eigen volk, maar ook voor de mensheid als geheel. Uit een zelfde bron welt de drang naar meer bestaanszekerheid, hoger welvaartspeil voor de massa, groter gelijkheid en sociale rechtvaardigheid, en de wil om mede te werken aan vrede en samenwerking tussen de volkeren, de waarborg van een internationale rechtsorde, en de gelijkberechting van rassen en volkeren.

Nederland kan een bijdrage leveren tot het dienen van die doeleinden door zijn houding in Indonesië. De overeenkomst van Linggadjati is fel gecritiseerd. De critiek, die ieder in dit vrije land natuurlijk het recht heeft uit te oefenen, is echter dikwijls helaas ontaard in een verwringing van de betekenis en een verdachtmaken van de bedoelingen dergenen, die hiertoe hebben medegewerkt. De toekomst zal moeten uitwijzen of de uitkomst aan de zuiverheid der werkelijke bedoelingen zal beantwoorden. Dit mag echter nu reeds worden gezegd, dat de betekenis van de poging hoog uitstijgt boven de tekst der vastgestelde artikelen. Getracht is de grondslag te leggen

voor een duurzaam samengaan van een Westers volk, dat eeuwenlang als overheersend ras leiding gaf, een leiding met goede en kwade kanten, maar waarvan nooit kon worden verwacht, dat zij blijvend zou worden aanvaard, en een Oosters ras, dat tot zelfstandigheid is ontwaakt. Oorlog en revolutie hebben een ontwikkeling verhaast, die thans met meer leed gepaard gaat dan nodig zou zijn geweest, als zij zich in rustiger tijden had voltrokken, maar die op zichzelf onvermijdelijk was. Mocht de poging slagen, dan zal daarmee iets van wereld-historische betekenis zijn bereikt. Gezien de betekenis, die het volkrijke Oost-Azië in de toekomst zal krijgen, zal het èn voor de Westerse beschaving, èn voor het Oosten zelf bovendien van niet hoog genoeg te schatten waarde zijn, dat in dit Oosten door het democratisch-socialisme gewekte gedachten en bewegingen tot ontplooiing komen. De brug daarvoor te slaan is één van de grote opgaven, waarvoor het socialisme zich heeft aan te gorden.

Want waarlijk breed hebben wij onze taak, èn in het heden, èn tegenover de toekomst te zien. De wereld schijnt verdeelder dan ooit, maar moet door alle tegenstellingen heen naar groter eenheid groeien. Eerste eis is het vestigen van een internationale rechtsorde, die insluit, dat ieder steeds bereid is een stuk eigen soevereiniteit prijs te geven ten gunste van het geheel, en ook om gezamenlijk te weerstaan wie weer tot agressie zou willen overgaan. Maar komt het werkelijk tot strijd, tot een strijd ditmaal met atoombommen, raket-vliegtuigen en wat er verder aan nieuwe gruwelwapens tot ontwikkeling wordt gebracht, dan staat het bestaan der menselijke beschaving zelf op het spel. Het gevaar daarvoor kan worden verhinderd door de sociale en economische samenwerking als voorwaarde te stellen voor gelijkheid en verheffing van de levensomstandigheden aller volkeren, en voor het afwenden van crisis-verhoudingen als wij voor de wereldoorlog hebben gekend.

Wij kunnen niet verwachten of verlangen, dat overal de ontwikkeling zich zal voltrekken, precies langs de lijnen, die

wij als democratische socialisten het liefst zouden zien, en in de vorm, waaraan wij in West-Europa gewend zijn, maar wij mogen toch de hoop koesteren, dat de toekomst zal zijn aan een ontwikkeling in de richting van democratie en socialisme. De menselijke drang naar vrijheid staat er ons borg voor, dat vooral nu het onderling verkeer steeds moeilijker zal zijn af te sluiten, geen volkeren blijvend zullen berusten in verhoudingen, waarin zij aan anderen onderworpen zijn, of waarin hun geest aan banden wordt gelegd. En aan de andere kant, waar nog, zij het in getemperde vorm, kapitalistische verhoudingen heersen, zal de wassende tegenzin der arbeiders, en de drang ook van andere bevolkingsgroepen naar groter bestaanszekerheid, gepaard met het idealisme van wie verlangt naar een zuiverder gemeenschap, steeds verder stuwten in socialistische richting. Wij staan letterlijk en figuurlijk temidden van puinhopen, maar hier en elders wordt gewerkt, èn aan de directe wederopbouw èn aan nieuwe, grotere en schonere plannen voor mens en maatschappij. Moge het democratisch-socialisme zich daarbij zijn hoge idealen waardig tonen.

Beginselen van 1848

Ter herdenking van de grondwetsherziening van 1848 heeft de minister-president in de Eerste Kamer op 3 November 1948 een rede uitgesproken.

Mijnheer de Voorzitter,

In Uw rede ter herdenking van de grondwetsherziening, die heden een eeuw geleden werd afgekondigd, is op treffende wijze in het licht gesteld hoe groot de betekenis van die herziening voor ons staatsbestel en voor ons volk is geweest en welk een ontwikkeling van onze constitutionele instellingen in de richting der democratie zij heeft mogelijk gemaakt.

Ik stel er prijs op mij namens de regering aan te sluiten bij Uw getuigenis omtrent de hoge waarde van de staatkundige hervormingen, die honderd jaar geleden werden tot stand gebracht.

1848 is in Europa een der meest bewogen jaren van de 19e eeuw geweest. De Februari-revolutie, die in Frankrijk het koningschap der Orléans ten val bracht, deed in tal van landen de smeulende politieke en sociale onrust hoog opvlammen. Wie zich verdiept in de geschiedenis van wat in Duitsland later wel 'het dolle jaar' werd genoemd, wordt getroffen als hij ziet hoe vrijwel alle problemen en tegenstellingen, die verder de Europese geschiedenis hebben beheerst, zich plotseling in verwarrende veelvormigheid aftekenden en hoe geworsteld werd om oplossingen, die toen grotendeels niet werden verkregen of weer verloren gingen om pas veel later, soms in bloedige oorlogen en omwentelingen, soms in geleidelijke ontwikkeling, geheel of gedeeltelijk te worden verwezenlijkt. Het nationaliteitsbeginsel trachtte zich door te zetten. Gestreefd

werd naar de eenheid van Duitsland, van Italië, van Polen, naar de zelfstandigheid van Hongarije. Op de barricaden in Parijs, in Wenen, in Berlijn, werd gevochten voor de vrijheid van meningsuiting en voor een democratisch staatsbestel. Voor het eerst werd het geluid van het internationale socialisme gehoord.

Vergeleken bij de schokken, die menig groot land op zijn grondvesten deden trillen, was het gebeurde in Nederland, al was er ook hier deining, van beperkte aard. Ook toen gold de waarheid, die Henriëtte Roland Holst in onze tijd onder woorden bracht: ‘Geduchte schokken van ginds herhalen zich, als het lichte slingren van een kaan’.

Hier kwam een grondwetsherziening tot stand, waarvan men, uit een bepaald gezichtspunt bezien, zou kunnen zeggen, dat zij het de gegoede burgerij en de met haar verwante en gelijkdenkende intellectuelen mogelijk maakte een beslissende invloed te krijgen op het staatsbestuur. Ook U, Mijnheer de Voorzitter, hebt doen uitkomen hoe het kiesrecht verbonden werd aan het betalen van vrij hoge belastingen en hoe voor deze Kamer alleen de rijksten verkiesbaar waren.

Schimmel schreef in zijn Cantate bij de onthulling van Thorbecke's standbeeld:

*Dat van Uw steden de gordelen bersten,
Handel- en raadzaal weerklinkt van Uw stem, -
Wat ook de laster of de ijverzucht knersten -
Dankt het aan hem.*

Het is duidelijk dat hij, sprekende van ‘Uw stem’, zich richtte tot een deel slechts van het volk, maar in volstrekte onbevangenheid dat deel met het geheel vereenzelvigde.

Het was dezelfde geest, die heerste bij de viering van het 25-jarig jubileum der Grondwet van 1848, toen aan een feestmaaltijd 19 sprekers in alle toonaarden de lof zongen van de ontwikkeling, die zich in Nederland had voltrokken, maar van de massa der bevolking slechts de kinderen aan het woord

kwamen, doordat speciaal 400 kinderen van wat men kalmweg noemde 'de armenscholen' samen gebracht waren om door hun gezang luister bij te zetten aan het feest.

Als men echter wat in 1848 in Nederland gebeurde voornamelijk onder dat licht zou bezien, zou daarmee een grote eenzijdigheid en onrechtvaardigheid worden begaan. Onder de omstandigheden van dat ogenblik vertegenwoordigde de grondwetsherziening, al riep zij niet het ganse volk tot staatkundige medewerking, een grote en beslissende stap vooruit. De veranderingen door U opgesomd, Mijnheer de Voorzitter, betekenden een fundamentele wijziging van ons staatsrecht en hebben, gepaard aan de gedachte van de geestelijke vrijheid, die daarbij tevens tot uiting kwam, een zegenrijke ontwikkeling van ons staats- en volksleven mogelijk gemaakt.

Het is de grootheid van Thorbecke geweest, dat hij, steunend op een studie en voorbereiding van jaren, maar met vaste hand het ogenblik grijpend, waarop plotseling nieuwe mogelijkheden zich openden, zo voortreffelijk en zo snel praktische vorm wist te geven aan wat de tijd eiste. Meer echter nog spreekt het van zijn grootheid, dat hij, bij een sterk besef omtrent de verre strekking van hetgeen allereerst onder zijn invloed tot stand kwam, zich tevens bewust was van de begrensdheid der verwezenlijkte hervormingen.

U, Mijnheer de Voorzitter, hebt er aan herinnerd hoe Thorbecke er reeds vroeger op gewezen had, dat het algemeen stemrecht in de lijn der ontwikkeling lag en zijn trapsgewijze verwezenlijking tegemoet ging. Ik moge daaraan toevoegen, dat hij in hetzelfde stuk het onbevredigende belichtte van een staatkundige zeggenschap, gebaseerd op fortuin in een maatschappij, waarin de arbeid slechts in zeer beperkte mate tot goedheid placht te leiden:

Persoonlijk standsvoorregt heet afgeschaft, opdat aan bekwaamheid en verdienste hare natuurlijke baan worde geopend; maar een op bezit van uitwendige goederen gegrond stelsel van voorregten komt in de plaats. Burgerstand be-

teekent op nieuw een deel, eene klasse van het volk. Te midden eener maatschappij, op gemeen regt der leden gebouwd, wordt eene onoverklimbare grens tusschen bevoegden en onbevoegden gesticht. Wie vindt den toon, waarin deze dissonant zich oplost?

Al zijn inmiddels alle dissonanten in de maatschappij allerminst opgelost, op staatkundig gebied is deze dissonant verdwenen. Dat dat mogelijk is geweest danken wij mede aan de man, die reeds vroeg zo scherp zag, en aan de grondwetsherziening, die, welke beperkingen zij ook nog inhield, de ontplooiing niet verhinderde van de krachten, die naar verruiming streefden.

De grondwetsherziening van 1848 heeft de verhouding tussen vorst, ministers en volksvertegenwoordiging gevestigd op een toen nieuwe, thans gedurende een eeuw beproefde, grondslag, die de constitutionele monarchie tegen de zwaarste schokken bestand heeft doen zijn. Verdwenen zijn de al-oude dynastieën der Romanows, der Habsburgers, der Hohenzollerns, die in 1848 een heel of half absolutistisch régime hadden weten te handhaven of te herstellen. Verdwenen ook is het Bonapartistisch régime, dat zich in Frankrijk kort na de Februarirevolutie weer vestigde. Gehandhaafd daarentegen hebben zich de tot democratieën ontwikkelde constitutionele monarchieën van het Westen, in hun soepelheid schijnbaar wellicht zwakker, innerlijk evenwel sterker dan régimes van groter starheid. Ten aanzien van het Oranjehuis is juist dezer dagen opnieuw tot uiting gekomen hoe hecht onder de geldende verhoudingen de banden met het Nederlandse volk zijn. Overduidelijk is bevestigd wat Thorbecke schreef, dat het gevaar, hetwelk men van verandering vreest, soms juist in het nietveranderen ligt.

In de achter ons liggende eeuw is de Grondwet bij herhaling herzien maar de belangrijke beginselen van 1848 zijn gehandhaafd en zij hebben gebracht wat ervan werd verwacht. De openbare behandeling der publieke zaak heeft

goede vrucht gedragen. Ook de werkzaamheid der gemeenten en provincies is tot ruime ontplooiing gekomen. Steeds groter gedeelten der bevolking zijn tot zelfbewustheid en tot politieke activiteit ontwaakt. De uitbreiding van het kiesrecht is daarmee parallel gegaan. In die eeuw heeft zich de emancipatie van het rooms-katholieke volksdeel voltrokken, zijn de kleine luiden, in het bijzonder ook uit de calvinistische kring, naar voren gekomen, en is de socialistische arbeidersbeweging opgekomen. De volheid van deze ontwikkeling is slechts mogelijk geweest door verder te gaan dan de Grondwet van 1848 deed, maar het was een verder gaan in dezelfde richting en op een weg, waarop hinderpalen waren weggenomen. Dat alles heeft zich voltrokken in de sfeer der geestelijke vrijheid, waarin onze staatsrechtelijke instellingen en heel ons staatkundig leven zich bewegen.

Het zal de taak van de thans levende generatie zijn deze vrijheid te handhaven en te beschermen, en tevens overtuigend te doen zien hoe de democratie als grondslag van een constitutionele monarchie een waarborg kan zijn voor een krachtig, besluitvaardig en sociaal rechtvaardig beleid. Het zal haar taak ook zijn nieuwe vormen te vinden voor nieuwe verhoudingen, waarbij ook de nauwere aaneensluiting met andere staten haar eisen zal stellen.

Ook 1948 zelf zal in komende tijden bekend staan als het jaar van een diep-ingrijpende grondwetsherziening. In deze tijd gaan grote schokken niet slechts door Europa maar door de wereld, en weer hangt daarmee samen ook wat in onze Grondwet werd gewijzigd. Ditmaal is het een herziening geweest, die beoogde de verhouding tussen Nederland en wat waren de Overzeese Gebiedsdelen van het Koninkrijk der Nederlanden tot Nederland op een andere grondslag te regelen, en voor die gebieden de weg te openen naar een eigen democratische ontwikkeling. Wij weten dat velen in ons land de gang van zaken, die tot die herziening geleid heeft en ook die herziening zelf met bezorgdheid hebben gezien. Niemand

kan met zekerheid voorspellen wat werkelijkheid zal worden van hetgeen daarin als mogelijkheid is gegeven. Maar voor- en tegenstanders zullen met mij instemmen wanneer ik bij deze herdenking van 1848 de hoop uitspreek, dat wat in 1948 uit strijd en nood geboren is, tenslotte voor de volkeren, die er bij betrokken zijn, een ontwikkeling moge inleiden, even vruchtbaar en zegenrijk als die zich na de herziening van 1848 in Nederland heeft voltrokken.

Bevrijdingsdag

Aan de vooravond van de bevrijding op 4 Mei 1949 heeft Drees in de Ridderzaal te Den Haag een rede gehouden ter herdenking van de Nederlandse strijd tegen de bezetter. Hij deed een beroep op het Nederlandse volk om de eendracht te handhaven, waardoor het zich de mannen en vrouwen waardig zou tonen, die temidden van oorlog en bezetting vasthielden aan hoge idealen.

Morgen vieren wij de bevrijding. Vandaag, al zijn onze gedachten reeds mede vervuld van de herinnering aan wat het betekende, toen ons zwaar geteisterd volk eindelijk de verlossing zag dagen, vandaag gedenken wij allereerst de druk en het leed, die daaraan voorafgingen, en bovenal diegenen, die streden en stierven opdat recht en vrijheid zouden zegevieren.

De tweede wereldoorlog was in elke zin van het woord een totale oorlog. Totaal in de zin, dat van vele volken alle krachten werden ingezet, dat burgers vaak niet minder dan militairen onder het oorlogsgeweld leden; totaal ook in zijn wereldomspannende uitbreiding. In alle werelddelen, op alle oceanen, alom ook in de lucht, heeft de worsteling gewoed. Over heel de wereld hebben ook Nederlanders hun offers gebracht in de strijd voor vaderland en vrijheid. En binnen het kleine bestek van ons eigen land zijn mannen van vele naties gevallen. In onze vaderlandse grond rusten, naast Nederlandse jongemannen, de gevallen van het Franse leger, dat bij de eerste tijding van de Duitse overval, België en Nederland zo snel te hulp kwam, maar zich helaas spoedig met afsnijding bedreigd zag; rusten Amerikanen, Canadezen, Engelsen,

Polen, die samen streden en samen vielen in de maanden, die nodig waren om de bevrijding van Nederland te voltooien. Rust ook zo menig piloot, die neerstortte op een van de tochten, die de kracht van het Duitse Rijk hielpen breken. Rusten Russen, die als krijgsgevangenen in Duitse dienst waren geprest, maar een opstand waagden toen de kans zich bood. Rusten ook Belgen, door de Duitsers op onze bodem in een concentratiekamp omgebracht.

Zo omvatten wij in onze dankende herinnering allen, die vielen in de worsteling, die de vrijheid bracht.

Wij weten, dat de Nederlandse militaire strijd en het Nederlandse verzet alleen uitzicht boden, gezien tegen de achtergrond van deze machtige hulp. Het is echter een bron van diepe, zij het met weemoed gemengde voldoening, dat het Nederlandse volk niet enkel anderen voor zich heeft laten strijden, maar dat talloos velen hun leven hebben ingezet om hun land te dienen en menselijkheid en recht te verdedigen.

Reeds tijdens de Mei-dagen van 1940 zijn er naast zwakheden en fouten voorbeelden geweest van weergalozes moed en volharding tot het uiterste. Onze marine, onze koopvaardij, mannen van onze bescheiden luchtmacht hebben alle oorlogsjaren door zowel tegen Duitsland en Italië, als tegen Japan de geallieerden waardevolle hulp verleend. En in de donkere tijd der bezetting was de strijd van de mannen en vrouwen van het verzet in ons land een vuurbaak van moed. Wie toen heeft gezien hoe in het bijzonder het beste deel van onze jeugd alles waagde in de strijd voor de goede zaak, ontleent mede daaraan vertrouwen in de toekomst van ons volk.

Zwaar zijn de verliezen, die Nederland geleden heeft. Meer dan 200.000 Nederlanders zijn als gevolg van de Duitse bezetting omgekomen. Groot zijn daarnaast de verliezen geweest onder de Nederlanders in Indonesië als gevolg van het lijden in de Japanse kampen. De Joodse bevolkingsgroep in ons land is grotendeels uitgemoord. Talrijk waren daarnaast degenen, die het slachtoffer werden van wat zij deden om Joden of an-

dere onderduikers te helpen. Er zijn weinig landen, waar het verzet voor een zo groot deel zijn oorsprong te danken heeft gehad aan dit pogen.

De geslagen wonden zijn niet geheeld. Ik spreek daarbij nog niet van de materiële verwoestingen, die nog niet konden worden hersteld. Ik denk aan wie invalide werden in de strijd, en aan de helden van het verzet, die ziek of geknakt uit de concentratiekampen zijn teruggekeerd en hun leven lang de merktekenen van het lijden in lichaam of geest zullen mededragen. Ik denk vooral ook aan de velen, die verloren wie hun het liefst waren. Nog na tientallen van jaren zullen er velen zijn voor wie nooit de leegte gevuld is, die een dergelijk verlies gelaten heeft. Menigeen is blijvend in zijn levensgeluk getroffen. Het is de mens niet gegeven daarbij te troosten. Maar laten wij heden nog eens zeggen tot wie met brandend verdriet naar een open plaats staren, dat welke ook na de bevrijding de teleurstellingen zijn geweest, de offers niet vergeefs zijn gebracht. Het is niet de vraag wat elke afzonderlijke daad voor onmiddellijk resultaat heeft gehad, en of dat resultaat opweegt tegen gevaar en leed. Door deze moedige strijd tegen overmachtige heersers, die allen in vrees voor zich dachten te doen bukken, is de eer van ons volk hooggehouden, hebben wij ons recht op de vrijheid verzekerd en ons aandeel geleverd in de grote worsteling waarin alles op het spel stond.

Deze strijd heeft ook het vertrouwen in vrijheid en democratie versterkt, al heeft de strijd niet alleen tussen dictatuur en democratie gelopen. Democratische volkeren zijn niet militair, zijn zeker niet agressief aangelegd. Zelfs in de verdediging staan zij in het begin vaak achter bij autoritair geleide staten. In de hoogste nood blijken echter ook democratieën tot elk offer bereid en tot de krachtigste weerstand in staat. Het begrip democratie heeft in de loop der laatste jaren, niet alleen tijdens de oorlog maar ook reeds daarvoor, een bredere betekenis gekregen, en wij hebben er een andere waarde aan leren toekennen dan vroeger bij dit woord in onze gedachten

leefde. In de tijd van het beperkte kiesrecht stonden bij de strijd voor de democratie voorop de uitbreiding van de volksinvloed, het verkrijgen van staatkundige zeggenschap voor allen. De overige volksvrijheden, het recht van vrije meningsuiting, de vrijheid van vereniging en vergadering en bovenal de rechtstaat, waarin de wet, niet de willekeur heerst, waren daarbij als vanzelfsprekend voorondersteld. Zij waren voor ons zo natuurlijk als de lucht, waarin wij ademen, maar waaraan wij niet denken zo lang er niet een tekort ontstaat, dat ons dreigt te doen stikken.

Nu vele miljoenen, die aan vrijheid gewend waren, hebben moeten leven in een atmosfeer van onvrijheid, van geestelijke dwang, van rechteloosheid, van volstrekt onderworpen zijn aan de wil van anderen, nu hebben zij er zich rekenschap van kunnen geven wat de waarde is, ook onder nog onbevredigende maatschappelijke omstandigheden, van rechtsverhoudingen en vrijheden als in de democratie gelden.

Wat onder de dictatuur, die wij hebben leren kennen, het ernstigste was, was nog, niet eens, dat men niet mocht zeggen en schrijven wat men wilde. Het afschuwelijkste was, dat getracht werd de geest geweld aan te doen door mensen te dwingen om te zeggen en te schrijven wat zij niet meenden. Deze poging om tot huichelarij te pressen was het allerverachtelijkst, en ik gevoel mij hier gedrongen te getuigen tegen de opvatting, die in de laatste tijd hier en daar veld heeft gewonnen en zelfs een zekere sanctie heeft gekregen, alsof het verdedigbaar zou zijn, ja toe te juichen, dat men in de jaren der bezetting b.v. om maar een krant te kunnen blijven uitgeven zich schikte en schreef wat de overweldiger welgevallig was, als men maar nu en dan trachtte de ernstigste excessen te vermijden. Ik heb geen behoefte aan scherpelijperij ten opzichte van zwakheden tijdens de bezetting begaan. Laten wij echter blijven beseffen, ook terwille van de toekomst, dat de eerste eis, die wij moeten stellen aan wie in een of andere vorm geroepen zijn geestelijke leiding aan ons volk te geven, deze is,

dat zij eigen ziel en geest zuiver houden, en als het om geestelijke waarden gaat liever breken dan buigen.

Verwant aan de vraag, die ik hierbij aanraakte, is deze andere hoe de houding moet zijn tegen wie tijdens de bezetting zich stelden aan de verkeerde kant. Ik heb van het begin af begrepen, dat de grote meerderheid van degenen, die faalden, weer in het normale maatschappelijke leven zouden moeten worden opgenomen, en het verheugt mij, dat er onder de beste verzetsstrijders zijn, die hun krachten eraan geven om dat mogelijk te helpen maken. Maar alweer, laten wij er ons voor hoeden achteloos te worden tegenover degenen die toen verleiding en bedreiging groot waren, aan beide weerstand wisten te bieden en de grootste offers hebben gebracht voor ons land.

Het einde van de oorlog tegen de Asmogendheden heeft Nederland en menig ander land de vrijheid en de onafhankelijkheid doen herwinnen, en wij zijn ons van de ontzaglijke waarde daarvan bewust. Hij heeft helaas niet de vrede in de wereld gebracht. De nasleep van de oorlog heeft zich overal doen gevoelen. In het bijzonder in Indonesië, waar wij gehoopt hadden, als Japan overwonnen was, tezamen met vertegenwoordigers der Indonesische volken een nieuwe verhouding van samenwerking in vrijheid te kunnen vestigen. Ons doel is hetzelfde gebleken, maar nog is de weg daartoe niet begaanbaar gebleken. Meningsverschillen over de wijze waarop moest gehandeld worden hebben meer dan iets anders ertoe bijgedragen, dat er in ons volk groter verdeeldheid is opgetreden dan tijdens de gezamenlijke strijd tegen de Duitse overweldigers kon worden verwacht. Moge het streven om ondanks alles een oplossing te vinden, die vrijheid en zelfstandigheid verzekert, en tevens rechtszekerheid waarborgt, bekroond worden met resultaten, die voor Indonesië en Nederland beide zegenrijk zullen zijn.

De ellende, die van de tweede wereldoorlog het gevolg is geweest, heeft duidelijker dan ooit doen zien hoe organisatie van de vrede de hoogste en dringendste taak der mensheid is.

De wereld is bezig één te worden, maar helaas voor het ogenblik slechts in zoverre alle moeilijkheden en problemen verstrengeld zijn en daardoor des te bezwaarlijker te ontwarren. Reeds tweemaal heeft de mensheid gehandeld als Alexander de Grote en met het zwaard doorgelakt wat niet te ontknopen scheen. Het gaat echter om andere moeilijkheden dan bij de Gordiaanse knoop en voor de tweede maal staat de wereld voor de taak weer samen te binden en daarbij orde te brengen in de verwarring. Vooralsnog ziet het er niet naar uit, dat zij daarin slaagt. Als klein land kunnen wij daarop geen beslissende invloed uitoefenen. Wel kunnen wij onze bijdrage leveren tot zo nauw mogelijke samenwerking, allereerst van de volkeren, met wie die samenwerking reeds thans te verkrijgen is. Zij moet gericht zijn op herstel en verhoging van het levenspeil der volkeren, op het waarborgen van de vrede door maatregelen in het belang van de collectieve veiligheid en op het behoud van de grote geestelijke waarden, die wij hebben te beschermen.

Als wij daarvoor alle krachten inzetten, ons daarbij allereerst in eigen land ten volle geven, en weten te handelen met de eendracht, die geenszins de natuurlijke verscheidenheid der vrijheid uitsluit, dan zal ons volk zich de mannen en vrouwen waardig tonen, die temidden van oorlog en bezetting vasthielden aan hoge idealen.

Nederland en Indonesië

Na de Ronde-Tafelconferentie, de soevereiniteitsoverdracht en het tot stand komen van de Nederlands-Indonesische Unie heeft Drees voor de Wereldomroep een radio-toespraak gehouden op de Oudejaarsdag van 1949.

Nederlanders, waar ook ter wereld,

Enkele dagen geleden heeft onze grote dichteres Henriëtte Roland Holst haar 80e verjaardag gevierd. Dit brengt mij ertoe bij een terugblik op het jaar, dat achter ons ligt, en dat voor het Koninkrijk der Nederlanden van zo beslissende betekenis is geweest, bij een blik ook naar de toekomst, die ons wacht, te herinneren aan enkele schone strofen, die zij ongeveer een halve eeuw geleden schreef over de tegenstelling tussen de grote gedachten, die de vlakten van Holland, de stranden, de zeeën eromheen, de wolkenstoeten kunnen oproepen en de kleine ruimte waarin alles zich in ons land afspeelt. Zij zegt:

*De lijnen van uw land en van uw water
wekken in ons onpeilbare gedachten
verlengen zich tot eindeloos begeeren.
Onze oogen proeve' iets groots en daarvan gaat er
een trek van grootheid door ons geestes-trachten
en zijn wij thuis in grenzeloze sferen.*

*Maar streven wij naar stoffelijk vertalen
waar blijft de weidsche onbepaalde baan?
Op een eng veld dat nauwe grenze' ompalen
vindt elk geringe ruimte en klein bestaan.*

*Eens woudt ge uzelf met forsch en ruk bevrijden
-jong waart ge en jong-zijn kent berusting niet -
planken verbondt ge en dreeft op hen de wijde
zee in en zongt over wat'ren een lied*

*van ruimer leven; maar de greep der tijden
vatte en verbrijzelde uw plannen als riet:
van toen af Holland schrompelde uw gebied
en d'adem van grootheid week van uw zijde.*

Vergis ik mij als ik onderstel, dat bij velen het gevoel leeft, dat niet vroeger maar nu het Nederlandse gebied is verschrompeld en de adem van grootheid van ons is geweken?

Vier jaar lang hebben wij de weg gezocht naar een nieuwe verhouding tot wat waren de Overzeese Gebiedsdelen van het Koninkrijk. Een moeilijke taak op zichzelf als gevolg van de uitwerking van oorlog en revolutie in Z.O. Azië, maar ontzaglijk verzwaaard door de diepe gespletenheid in ons volk.

Thans is de beslissing gevallen maar nog is zij voor velen zwaar te verwerken, niet enkel voor wie zich in Indonesië zelf nog in gevaar voelen of onzeker zijn van hun toekomst, ook voor velen, bij wie vooral sterk is het gevoel, dat wij afstand doen van een grootse taak, door een klein land overzee verricht, een taak, waarop wij trots konden zijn en die het gebeuren voor ons land als een vernedering gevoelen.

Wat zich thans voltrekt is echter van een gans ander karakter dan vroeger het teloor gaan van mogelijkheden, die zich in de 17e eeuw schenen te openen. Dat Nieuw-Amsterdam New York is geworden, dat de vestiging in Brazilië werd opgegeven, dat de Kaapkolonie verloren ging, dat het Australische vasteland wel door Nederlanders werd ontdekt en Nieuw-Holland heeft geheten, maar niet door Nederlanders werd bevolkt, dat ook Nieuw-Zeeland New Zealand werd, het is in hoofdzaak het onvermijdelijk gevolg geweest van het feit, dat Nederland te klein was om te omvatten wat zijn zeevaarders ontdekten of wat tijdelijk door Nederlanders bezet werd. Maar dat bijna

geen enkel gebied behouden werd, dat voor een grote Nederlandse volksplanting in aanmerking kon komen, dat is een werkelijk verlies geweest voor de Nederlandse stam.

Met Indonesië staat het anders.

Er zijn, welke critiek men ook met recht op het koloniale stelsel kan uitoefenen, ongetwijfeld grote dingen gedaan. Het in het algemeen doeltreffende bestuur deed de Archipel tot een eenheid groeien en schiep groter veiligheid en rechtszekerheid. De moderne wetenschap en de moderne hygiëne verbeterden de gezondheidstoestand en maakten tezamen met de economische ontwikkeling een sterke toeneming der bevolking mogelijk. Geleidelijk kwam ook het onderwijs tot ontplooiing.

Maar Indonesië kon nooit Nederlands heten of worden in andere zin dan dat Nederlanders als een bovenlaag leiding gaven in staat en maatschappij. Daarmede stond vast, dat het ogenblik moest komen, waarop in de bevolking, mede door ons eigen toedoen, de krachten zouden groeien, die zelf het bestuur in handen zouden willen nemen.

Het zou voor Nederland en Indonesië een geluk zijn geweest, indien de ontwikkeling in die richting zich voor de oorlog sneller en na de oorlog geleidelijker had voltrokken dan het geval is geweest. Dat na de oorlogsellende nog meer dan vier jaar van verwarring en strijd zijn gevolgd, is van een diepe tragiek. Maar als wij afstand nemen van het gebeuren en het zien als een stuk wereldgeschiedenis, als een deel van de omwenteling in de verhouding tussen Europa en Z.O. Azië, dan zullen wij er ons bewust van worden, dat het resultaat zo is, dat het grote beloften inhoudt en ruime mogelijkheden opent.

Het zal voor menig Nederlands militair, die enkele jaren van zijn jonge leven onder ontberingen en gevaren in Indonesië heeft doorgebracht, en die vele makkers heeft zien vallen, een moeilijk ogenblik zijn geweest toen het rood-wit-blauw door het rood-wit werd vervangen. Ik zou er onze mili-

tairen van willen doordringen, dat toch wat van hen gevraagd werd, wat zij gegeven hebben, het hoogste offer ook, dat hun makkers hebben gebracht, niet zonder zin is geweest. Niemand kan sterker dan ik vervuld zijn van wat aan beide zijden geleden is, en toch is mijn overtuiging ongeschokt, dat het voor beide volkeren noodlottig zou zijn geweest, indien Nederland in 1945 zich eenvoudig uit Indonesië had teruggetrokken en het aan zijn lot had overgelaten.

Nederland zal in Indonesië waardevolle diensten kunnen bewijzen, die gaarne aanvaard zullen worden als de Nederlanders zich voelen als medewerkers. Voor Nederland zal het van grote betekenis zijn, dat voor een aantal van zijn beste krachten de mogelijkheid blijft bestaan in Indonesië hun energie te ontplooien en dat ook economische banden niet worden verbroken.

Daarnaast kan een geestelijke band tussen Oost en West grote betekenis houden.

Naast wat in de overeenkomsten der Ronde Tafel Conferentie werd vastgelegd is een verheugend symptoom de overeenstemming, die bereikt is tussen de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië en de K.L.M. omtrent de exploitatie gedurende dertig jaar van de luchtlijnen tussen de Indonesische eilanden. Daaruit blijkt ook hoezeer onze toekomst afhangt van onze prestaties. Naast onze scheepvaart, die nog steeds op alle zeeën onze vlag hooghoudt, doet de ontwikkeling van onze luchtvaart over vrijwel de gehele wereld de Nederlandse naam met ere noemen. De luchtvaart, die ook voor een snel en innig contact tussen West en Oost van zo grote waarde is gebleken. Natuurlijk en met recht verlangen de Indonesiërs zelf ook in deze arbeid te worden geschoold en daarin mede leiding te kunnen geven. Maar hun samenwerking met de K.L.M. is een eerste aanwijzing, dat, wanneer Jan Compagnie uit Nederlands Oost-Indië verdwijnt, hij in Indonesië niet door Jan Salie maar door Jan Kordaat wordt vervangen.

En aan al degenen, die Nederlanders zijn en zich Nederlanders gevoelen, ook al heeft hun wieg niet gestaan in de Lage Landen aan de zee, moge ik verzekeren, dat wij ons met hen ook in de toekomst ten nauwste verbonden gevoelen. Ik vertrouw, dat de verkregen samenwerking ook aan hen ten goede zal komen.

Van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden blijven deel uitmaken Suriname en de Antillen. Gelukkig is dit jaar, ondanks gerezen moeilijkheden, een verdere stap gezet op de weg naar een zelfstandig bestuur. Ik ben overtuigd, dat ook voor de gemeenschappelijke behandeling der rijksaangelegenheden goede vormen zullen worden gevonden in overleg met de Rijksgenoten in de West. Het bezoek, dat Z.K.H. Prins Bernhard dezer dagen gaat brengen, zal zeker ten goede komen aan het nauwer aanhalen van de banden, die wij allen in ere willen houden.

Mijn gedachten gaan verder uit naar alle Nederlanders, die buiten onze grenzen vertoeven. Deze groeien snel in aantal. Onze bevolkingsaanwas blijft groeien, mede doordat onze sterftcijfers zo verblijdend klein zijn en, naar wel is gezegd, een record te zien geven voor alle tijden en alle landen. Ondanks onze grote bevolkingsdichtheid zijn wij er tot nog toe in geslaagd een ruime werkgelegenheid te handhaven en een redelijke voedselvoorziening te waarborgen, maar die taak wordt verlicht wanneer een deel van ons volk, zoals het ook deed in vroeger eeuwen, het aandurft zijn toekomst te zoeken in groter gebieden, waar op den duur ook ruimer armslag te vinden zal zijn. Gij, die in Canada, in Zuid-Afrika, in Australië of andere landen een nieuwe toekomst opbouwt, ik wens U van harte toe, dat Uw durf en Uw arbeid met het welverdiende succes zullen worden bekroond. Gij zijt pioniers, die ons land een goede naam bezorgt, want telkens vernemen wij weer, dat de Nederlandse emigranten in het algemeen zeer worden gewaardeerd. En ook gij, die in het buitenland slechts tijdelijk een werkkring hebt gezocht, gij toont, dat het Neder-

landse volk zich niet beperkt tot een eng veld, dat nauwe grenzen ompalen!

Indien Nederland al klein is, in zijn beperkt gebied wordt hard en met vrucht gewerkt, en van dat gebied gaan naar alle kanten de verbindingen over de wereld, die tonen, dat een klein volk grote dingen kan doen. Namens het Moederland wens ik U allen zegen in het komende jaar!

Moge dat jaar ook ons dichter brengen bij vrede en vrijheid in de wereld!

De krant jubileert

Toen Het Vrije Volk de dag herdacht waarop 50 jaar geleden Het Volk voor het eerst verscheen, schreef Drees in het jubileumnummer van 1 April 1950 de volgende bijdrage.

Een wereld van herinneringen leeft in mij op bij de gedachte, dat een halve eeuw geleden ‘Het Volk’ werd opgericht. Weliswaar behoor ik niet tot degenen, die het van het begin af hebben gelezen, maar ik heb toch reeds van 1903 af tot de abonné's behoord met uitzondering natuurlijk van de tijd, dat de nazi's zich ervan hadden meester gemaakt. Scherp staat mij voor de geest het eerste nummer, dat ik los kocht, een Zaterdagavondnummer van Juni 1903! Op de voorpagina van het bijgevoegde Zondagsblad stond een tekening van Albert Hahn, tegelijk weergevend de moord, gepleegd op het Servische koningspaar, en de inhuldiging van de opvolger uit een ander huis: ‘Wij Peter de Eerste bij de gratie Gods Koning van Servië’. Sterk als de indruk was, die de tekening op mij maakte, kon ik toch weinig vermoeden, dat het de voorloper zou blijken van een andere moord elf jaar later, waarbij de tegenstelling tussen Oostenrijk en Servië, die in beide gevallen een rol speelde, de wereld in brand zou steken.

Van dat ogenblik af ben ik een trouw lezer geweest van ‘Het Volk’, dat de jaren door voor tallozen een onuitputtelijke bron van voorlichting is geweest.

Groot is de afstand, die is afgelegd van de Gelderse Kade via de Keizersgracht naar het kloekke moderne gebouw op het Hekelveld. Wat een klein partijblad was, bijna uitsluitend gericht op de politieke en maatschappelijke strijd, is een groot volksblad geworden van brede opzet. Maar van welk een ge-

halte was het reeds in de eerste armoedige tijd! De mannen, die leiding gaven aan de krant, waren politieke en journalistieke figuren van de eerste rang. Wie het voorrecht hebben gehad politieke scholing op te doen uit hun artikelen hebben een blijvende herinnering aan de rijkdom aan weten en inzicht, die geschonken werd in schone, meeslepende, vaak ook geestige vorm. Het waren jaren van strijd tegen onmenselijke toestanden, van scherpe oppositie tegen conservatieve machthebbers, maar ook van verweer tegen verwarring wekkend anarchisme en syndicalisme. De strijd ging gepaard met de ontwikkeling van de positieve en constructieve gedachten van het democratisch socialisme, van constructieve opvattingen ook in de vakbeweging.

Dat de Nederlandse vakbeweging thans beschikt over een zo krachtig en bekwaam kader, waarop met vertrouwen kan worden gebouwd, nu de vakbeweging in sociaal en economisch opzicht in toenemende mate tot meer verantwoordelijkheid wordt geroepen, is mede te danken aan de voorlichting door 'Het Volk' gedurende vele jaren gegeven.

Haar grote ontplooiing heeft de krant gekregen toen het N.V.V. met de S.D.A.P. samen zijn schouders eronder ging zetten. In de bezettingsjaren, toen het nazi-gespuis beslag had gelegd op onze krant en Rost van Tonningen er zijn zetbazen had geplaatst, was het de vraag hoe het na de bevrijding zou gaan. Toen ik na een jaar internering uit Buchenwald terug kwam vernam ik, dat de leiding van de S.D.A.P. en het N.V.V. het erover eens waren geworden, dat partij en vakbeweging niet meer als voor de oorlog organisatorisch met elkaar verbonden zouden zijn. Ik begreep de motieven maar zag ook de bezwaren tegen dat uiteengaan. Het sterkst interesseerde mij wat er met de krant zou gebeuren. Het bleek de bedoeling die althans voorlopig samen uit te geven. Dat was mij een geruststelling, zoals ik schertsend opmerkte: 'Dan zien we elkaar tenminste zo nu en dan'.

Tijdens de bezetting zijn dan ook al de voorbereidingen

voor de hervatting van het werk getroffen. Een vernieuwing van directie en redactie moest worden voorzien. Van der Veen, de directeur, met brede visie en rusteloze energie, die echter door de stormen van de bezettingstijd geestelijk gebroken werd, had zich van het leven beroofd. Wiardi Beekman, de hoofdredacteur, man van de weerstand tot het uiterste, was in een Duits concentratiekamp, waaruit hij niet is teruggekeerd. Van de Kieft en Voskuil werden geplaatst voor de zware taak hen te vervangen onder de allermoeilijkste omstandigheden. Zij hebben het op voortreffelijke wijze gedaan. Het was een vreugde na de bevrijding het eerste nummer te ontvangen van 'Het Vrije Volk', een klein blaadje, dat spoedig weer uitgroeide.

De krant heeft daarna het hare bijgedragen tot de vernieuwing in het Nederlandse politieke leven, die in de Partij van de Arbeid haar belichaming heeft gevonden. Zij heeft de verbreding in geestelijk en maatschappelijk opzicht van de beweging, waarvan zij de tolk is, weerspiegeld.

Maar wat er ook gewijzigd is, weer gaat zij voor in de strijd èn tegen behoudzucht èn tegen links-extremisme. Ditmaal niet in de vorm van anarchie maar van communistische dictatuur, toch in belangrijke mate in eenzelfde geestesgesteldheid wortelend. Weer ook vindt men er de constructieve gedachten in omtrent de maatschappelijke omvorming, waarvan de noodzakelijkheid zich steeds sterker heeft afgetekend.

Mijn gelukwensen aan allen, die hun krachten aan 'Het Vrije Volk' wijden en aan de Partij van de Arbeid met haar voortreffelijk orgaan!

Europese klanken voor Radio-Bremen

Ter gelegenheid van de 'Holland-Woche', die in het voorjaar van 1950 door Radio-Bremen werd georganiseerd, heeft Drees voor die zender gesproken over een vrij en democratisch Duitsland in een vrij en samenwerkend Europa.

Dat Radio Bremen een 'Holland-Woche organiseert im Rahmen der Pflege des Europäischen Gedankens' is een initiatief, dat in Nederland weerklank vindt.

Wij zijn er ons van bewust hoezeer Europa in het belang van zijn bevolking, maar ook terwille van de verhoudingen in de wereld, behoefte heeft aan groter eenheid. Samenwerking moet worden verkregen tussen volkeren, die nog weinige jaren geleden in de uiterste verbittering tegenover elkaar hebben gestaan. Twee wereldoorlogen in een kwart eeuw, waartussen nog een met oorlogsgevolgen samenhangende economische crisis lag, hebben een groot deel van Europa gemaakt tot een schaduw van wat het vroeger geweest is. Europa, dat eens andere werelddelen ontdekte en exploreerde, dat het eerst het wereldbeeld tot klaarheid bracht, dat technisch, organisatorisch en cultureel voorging, heeft zichzelf zo verscheurd en verzwakt, dat het achterop is gekomen en van hulp van anderen afhankelijk is geworden.

De gedachte komt bij mij op aan de tragische ontwikkeling, die in de oudheid de geschiedenis van Griekenland nam door de eeuwige strijd van de kleine stad-staten om de hegemonie. Ook Griekenland, dat in de gezamenlijke strijd voor de vrijheid het machtige Perzische Rijk had weten te weerstaan, en dat een ongeëvenaard hoogtepunt van cultuur bereikte, ver-

zwakte zichzelf in onderlinge strijd totdat tenslotte zijn macht en zijn cultuur beide ten gronde gingen en de eens op hun vrijheid trotse Grieken aan anderen onderworpen werden. Hun ondergang was een verlies, niet enkel voor henzelf maar voor de mensheid.

Zo zou het ook zijn, indien Europa niet zijn kracht en zijn zelfbewustzijn herwon. Wij konden niet verwachten en mogen niet verlangen, dat het permanent zou heersen over verre gebieden, die hun recht op een eigen ontwikkeling in toenemende mate doen gelden, al sticht het gewelddadig versnelde tempo van de ontwikkeling, dat door de beide wereldoorlogen is ingetreden, ook schade aan beide zijden. Maar wel is het ons recht en onze plicht om te waken voor de zelfhand-having van Europa, dat met zijn oude, maar voortdurend zo krachtig vernieuwde cultuur ook voor de wereld nog veel kan betekenen.

Die zelfhandhaving is onder de tegenwoordige wereldverhoudingen niet meer mogelijk voor een versnipperd en gespleten Europa. Ook niet voor een Europa, tot eenheid gebracht onder een dictatuur, die de geestelijke vrijheid en het eigen nationaal karakter der volkeren aantast. Groeien moet een Europa met vrije, maar nauw samenwerkende volkeren. Een Europa, waarin de talloze barrières, die het onderling verkeer tussen de Europese staten tot nog toe belemmerden, geleidelijk worden geslecht, en waarin de grenzen cultuureenheden omsluiten, maar minder dan te voren volkeren van elkaar afsluiten. Een Europa, waarin de basis-industrieën, de zeehavens, de belangrijke rivieren en kanalen, de spoorwegnetten als één geheel worden gezien, en waarin het makkelijker wordt arbeid en productiemiddelen in te zetten waar zij het meest nodig zijn. Een Europa kortom, dat zonder vijandschap tegenover andere werelddelen en zonder zich af te sluiten voor overzeese verbindingen, steeds meer tot een eenheid groeit, waarin de staten gezamenlijk de daartoe nodige organen scheppen.

Helaas kunnen wij voorlopig niet verwachten, dat dit mogelijk zal zijn voor ons hele werelddeel. Het kan echter reeds veel waard zijn, indien om te beginnen West-Europa gezond wordt, sterk, eendrachtig en welvarend.

De scheidingslijn tussen Oost en West loopt dwars door Duitsland, dat dus niet meer als een eenheid kan handelen. Moet dit voor het ogenblik als feit aanvaard worden, dan gaat het om de verhouding van West-Duitsland tot West-Europa. In Nederland leeft sterk het besef, dat in beider belang een nauwe samenwerking geboden is.

Ik zou onwaarachtig zijn, als ik zwijgend voorbijging aan het feit, dat de herinnering aan oorlog en bezetting, aan het nationaal-socialistisch régime, aan de talloze landgenoten, die het leven lieten als slachtoffers van hun afkomst of van hun weigering zich te laten gelijkschakelen, nog diepe littekens laat in de Nederlandse gevoelens. Ge zult begrijpen welke persoonlijke herinneringen bij mij opkwamen toen ik zag, dat in het kader van deze Holland-week over literatuur straks tot U zal spreken Dr. Ritter, met wie ik in één barak samen was in Buchenwald, en met wie ik, toen wij daarheen werden gebracht, van Duitsland de gevangenis van Essen en het tuchthuis in Kassel heb leren kennen. Wij hebben in Buchenwald echter ook vele Duitsers ontmoet, evenals wij opgesloten om hun overtuiging, en wij zijn ons door alles heen ervan bewust gebleven, dat Duitsland een essentieel deel is van Europa, en dat in het bijzonder de samenhang tussen Nederland en Duitsland, naar ligging en geschiedenis, uitermate nauw is. De welvaartsmogelijkheden voor Nederland zijn sterk verbonden met de ontwikkeling van Duitsland. Er is grote verwantschap vooral tussen de Nederlandse en de neder-Duitse cultuur, evenzeer als tussen de Nederlandse havensteden en Bremen, dat zo lang tot de vrije Hanzesteden heeft behoord, en dat evenals Nederland de blik niet enkel op het vasteland, maar ook op de zee heeft gericht. De Noordduitse en de Neder-

landse havensteden zijn onvermijdelijk concurrenten maar kunnen ook juist daardoor begrip hebben voor de noodzakelijkheid van samenwerking en taakverdeling.

Moge een vrij en democratisch Duitsland zijn plaats gaan innemen binnen een in vrijheid samenwerkend Europa!

Stakingen

Toen de E.V.C. nog de macht had stakingen uit te lokken, met het doel het prijs- en loonbeleid van de Regering te doorkruisen, heeft Drees op 19 Augustus 1950 voor de radio over beide zenders een ernstig en verhelderend woord gesproken.

Voordat ik spreek over de in gang zijnde stakingen schijnt het mij goed iets te zeggen over de omstandigheden, die hebben bevorderd, dat in tegenstelling met menig ander land, stakingen van enige betekenis hier de laatste jaren slechts zelden zijn voorgekomen.

Nederland wordt in het buitenland veelal benijd om de wijze, waarop na de oorlog de sociale ontwikkeling zich heeft voltrokken. Het reeds tijdens de bezetting gevoerde overleg tussen werkgevers- en werknemersorganisaties en namens deze beide met Vertrouwensmannen van de Regering in Londen over de wijze waarop na de bevrijding arbeidsvraagstukken zouden worden behandeld, heeft vruchten gedragen. Uitgegaan werd van de noodzakelijkheid nieuwe methoden van overleg en regeling toe te passen om enerzijds groter waarborgen voor de arbeiders te scheppen, anderzijds in het belang van heel ons volk in ons verarmde land de productie snel op gang te brengen, geregeld voort te zetten en zo snel mogelijk op te voeren. Ondanks onvermijdelijke meningsverschillen en tegenstellingen, ondanks de onvolkomenheid, die aan dit als aan elk mensenwerk verbonden is, heeft het overleg in en met de Stichting van de Arbeid gewerkt op een wijze, waarvan, naar ik meen, de resultaten op menig gebied gezien mogen worden.

Tegenover de aanvallen, die zo vaak op dit beleid worden

gericht, moge ik nog eens enige van die resultaten, ook uit de begintijd, in herinnering brengen. Het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen gaf teruggekeerde arbeiders recht op herplaatsing, en bood ook in de latere jaren waarborgen tegen lichtvaardig ontslag. De werklozensteun werd vervangen door een overbruggingsregeling op veel betere grondslag, die straks weer zal worden vervangen door een meer waarborgen gevende werkloosheidsverzekering. De werkloosheid zelf werd zoveel mogelijk teruggedrongen, de ouderdomszorg werd verruimd, terwijl ook menig onderdeel van de sociale verzekering werd verbeterd. Dit zijn maar enkele grepen uit wat in overleg met de Stichting van de Arbeid tot stand kwam.

Wat de arbeidsvoorwaarden betreft moest de staat een grote mate van verantwoordelijkheid aanvaarden voor de regelingen ook in het particuliere bedrijf. Waar het herstel de inzet van alle krachten eiste, moest een beslissing door strijd zoveel mogelijk voorkomen worden. Zonder stakingen te verbieden moest de overtuiging worden gevestigd, dat de nood van het volk thans andere wegen wenselijk maakte. Het College van Rijksbemiddelaars werd belast met de beslissing over arbeidsvoorwaarden, echter in het nauwste overleg met werkgevers- en arbeidersorganisaties en zo nodig naar door de regering te geven richtlijnen.

Ik zie dit niet als een blijvende regeling. Een zo grote bevoegdheid van de centrale overheid, niet enkel ten aanzien van een algemeen loonpeil, maar ook ten opzichte van allerlei verhoudingen in en tussen de bedrijven, heeft ook bezwaren. Op den duur zullen de beslissingen weer veel meer in het bedrijfsleven zelf moeten vallen. De ontwikkeling der bedrijfsorganisatie kan dat bevorderen. Voor het ogenblik echter kunnen de bestaande bevoegdheden nog niet worden gemist.

Het spreekt vanzelf, dat de genomen beslissingen niet altijd populair zijn, dat er klachten blijven, zowel over die beslissingen, als over de tijd, die daarvoor soms nodig blijkt. Het is echter gelukt om een inflatie tegen te gaan, zoals zich heeft

voorgedaan in andere landen, waar veel sterker dan in ons land lonen en prijzen met sprongen omhoog gingen, en de positie van het land moeilijker werd zonder dat het lot van de arbeiders verbeterde. Daarnaast heeft zich ook sterk afgetekend de positieve waarde van de mogelijkheid om door een systematische regeling van de arbeidsvoorwaarden en een geordende loonopbouw groter sociale rechtvaardigheid te betrachten dan enkel door strijd verkregen kon worden.

Reële verhoging is verkregen voor de vroeger laagst betaalden. In bedrijfstakken, waar tevoren overeenkomsten van algemene strekking niet waren te bereiken, zijn thans collectieve contracten bindend verklaard of op andere wijze regelingen vastgesteld. Langs deze weg zijn niet alleen de lonen beïnvloed, maar is vrijwel over de gehele linie voor de arbeiders een vacantieregeling verkregen. Verruiming van de kinderbijslag maakte de gezinszorg wat lichter. De productie heeft geregeld voortgang gehad en is belangrijk gestegen. Dit is van grote betekenis geweest, zowel voor een ruimere voorziening van ons volk als voor de zekerheid van bestaan der arbeidersgezinnen.

Dit alles neemt niet weg, dat de spanningen groot zijn gebleven en de laatste tijd weer zijn toegenomen. Spanningen zowel tussen lonen en prijzen als ook tussen lonen en winsten, waarvan de grootte terecht aanstoot geeft in die gevallen, waarin het duidelijk is, dat de prijzen van belangrijke gebruiksartikelen lager zouden kunnen worden gesteld. Het omlaag brengen van de prijzen is in dit geval de beste methode, omdat dat ook ten goede komt aan degenen, die niet meer actief in het bedrijfsleven werkzaam zijn. Allereerst de trekkers van kleine vaste inkomsten, van sociale renten, van lijfrenten en levensverzekeringsuitkeringen, pensioenen e.d., groepen, die het meest onder de wielen dreigen te raken. Een groot deel van de winsten wordt overigens opgeëist door de staat en komt in belangrijke mate ten goede aan de sociale maatregelen ten behoeve van het gehele volk.

Voor zover het niet mogelijk blijkt, mede tengevolge van de ontwikkeling op de wereldmarkt, stijging der prijzen te voorkomen, dringt zich de noodzakelijkheid op de regeling van lonen en andere dergelijke inkomsten opnieuw in overweging te nemen. Dat dient echter te geschieden en zal ook geschieden langs dezelfde weg, die tot nog toe is gevolgd.

Tegen de hier door mij geschetste achtergrond dient de poging te worden gezien, die thans van communistische zijde wordt gedaan om door een reeks van wilde stakingen de ontwikkeling te doorbreken, die aan die kant van het begin af met lede ogen is gezien. Reeds in 1945 en 1946, temidden van de grootste nood van ons volk, poogde de E.V.C., die zich voordeed als ‘algemeen’, maar waarvan spoedig duidelijk was, dat zij van communistisch maaksel was, de arbeid te doen onderbreken, zich niet bekommerend om de gevolgen voor de voedselvoorziening. Zij is echter met het hoofd tegen de muur gelopen. In latere jaren waren haar pogingen meestal geheel vergeefs.

Thans meent zij haar kans schoon te maken. Nu er het communisme in het algemeen veel aan gelegen is temidden van de wereldpolitieke spanningen de positie van de vrije volken in elk opzicht te verzwakken, tracht zij ook hier het economisch leven te ontwrichten. De reeds weer opgeheven taxistaking, de staking van bouwarbeiders en straatmakers in Amsterdam, de havenstakingen in Amsterdam en Rotterdam, de mislukte poging om de Amsterdamse tram stop te zetten, en wat zij verder tracht te ontketenen, het vormt alles onderdeel van één plan, waarbij geen middel wordt ontzien. Zogenaamd zijn het veelal ‘comité’s van actie’, die de stakingen organiseren. In werkelijkheid gaan zij uit van de E.V.C., handelend naar voorschriften van de Communistische Partij. Zij ligt overal op de loer om te zien of er ook ergens grieven zijn, die voor haar doel kunnen worden geëxploiteerd. De E.V.C. weet, wat de stakers meestal niet beseffen, dat wezenlijke resultaten voor de arbeiders langs deze weg niet kunnen worden bereikt. Zij

tracht echter een ogenblik te kiezen, waarop de normale vakverenigingen met werkgevers en overheid in overleg zijn over verbeteringen. Als die tot stand komen doet de E.V.C. het dan voorkomen alsof zij door haar actie zijn verkregen. Zo was het bij de taxi-chauffeurs, zo is het bij de straatmakers, zo staat het in het algemeen ten aanzien van de kwestie van lonen en prijzen, die reeds tussen de Stichting van de Arbeid en de regering opnieuw in behandeling was.

Het spreekt vanzelf, dat de meeste stakers wèl verbeteringen verwachten als gevolg van hun actie, voor zover zij althans niet, zoals zo vaak het geval is, tegen eigen wens worden meegesleurd door misplaatste vrees om te worden aangezien voor slechte kameraden of door bezorgdheid over de terreur, die op allerlei manieren wordt uitgeoefend, ook tegen hun gezinnen.

De regering zal doen wat zij kan om de schade, die de stakingen toebrengen aan ons economisch leven, te beperken. Zij zal echter niet afwijken van haar standpunt, dat de regeling van de arbeidsvoorwaarden wordt behandeld met de erkende vakverenigingen, die bereid zijn om, zoals professor Schermerhorn het indertijd noemde, 'de regels van het spel te volgen'. Noch met de E.V.C., noch met z.g. comité's van actie, waarachter zij zich verschuilt, zal worden onderhandeld.

Of deze wilde stakingen een grote omvang aannemen of niet, of zij lang duren of kort, zal op de gedragslijn der regering geen invloed uitoefenen. Zij zal zich niet laten afdringen van de weg, waarlangs, naar haar overtuiging, de belangen van heel ons volk, ook van de arbeiders, het best worden gediend.

Een lange staking zal voor de arbeiders en hun gezinnen slechts groter schade betekenen. Zij zal ook daarna hun kans op werkloosheid vergroten. Zij zagen de tak af waarop zij zelf moeten zitten. Dat onze havens opbloeien was mede het gevolg van het feit, dat men er de laatste jaren met redelijke zekerheid op kon rekenen, dat schepen er regelmatig zouden worden gelost en geladen. Wordt het anders, dan zal de werk-

gelegenheid in de havens en daarmee het lot der havenarbeiders er de nadelige gevolgen van ondervinden.

Hetzelfde geldt voor de bouwarbeiders. Blijft het bouwen in Amsterdam stagneren, dan zal het Rijk zich genoodzaakt zien bij de verdeling van het beschikbare materiaal en het geld voor de woningbouw, aan andere plaatsen toe te wijzen wat in Amsterdam toch niet tot zijn recht kan komen.

Voor zover het volstrekt noodzakelijk is, dat bepaalde werkzaamheden worden verricht, zal de regering zorgen, dat dat ook gebeurt. Zij vertrouwt echter, dat velen, als zij zich rustig bezinnen op de situatie, spoedig de arbeid zullen hervatten. Zij zullen daardoor een dienst bewijzen aan hun gezinnen, aan ons land, en tevens aan een gezonde ontwikkeling van de arbeidersbeweging. Tegen bedreigingen en terreur zullen zij met alle kracht worden beschermd.

Het is geen uiting van zwakheid of gemis aan durf, dat de grote erkende vakverenigingen thans in het algemeen langs andere weg dan door stakingen de belangen van hun leden trachten te dienen. In de dictatuurlanden, die de communisten 'volksdemocratieën' plegen te noemen, is elke staking een strafbare misdaad, die een arbeider onmiddellijk naar een concentratiekamp zou doen verdwijnen. In ons werkelijk democratisch land leggen de bonafide vakorganisaties zichzelf beperkingen op uit besef van verantwoordelijkheid. Verantwoordelijkheid tegenover hun leden en tegenover ons volk, verantwoordelijkheid ook voor de economische kracht en de sociale stabiliteit van de vrije volken in het algemeen. In beheerste kracht hebben zij zich een invloed verworven, die ver uitgaat boven hetgeen vroeger door toen onvermijdelijke vormen van strijd kon worden bereikt.

Het overleg over hetgeen ons te doen staat in verband met de prijsontwikkeling van de laatste tijd en de invloed daarvan op de verhouding tussen kosten van levensonderhoud en lonen, was, zoals de drijvers naar staking maar al te goed wisten, in volle gang toen zij hun actie ontketenden. Dat over-

leg zal worden voortgezet en tot een einde gebracht in de geest waarin het werd aangevangen, onverschillig welk stakingsgedruis daaromheen wordt verwekt.

Ik vertrouw, dat daarmee de ontwikkeling zal worden bestendigd, die ons land en ook onze arbeiders gedurende de laatste jaren ten goede is gekomen.

Drees en de jongeren

Over de taak van de jongeren van 'rond de twintig jaren' heeft Drees op 7 October 1950 voor de V.A.R.A. een radiotoespraak gehouden ter beantwoording van de vraag wat hij van deze generatie verwacht.

Beste vrienden,

Jullie vraagt mij aan de 'Jongeren van rond de 20 jaar' in het kort te zeggen wat ik van deze generatie verwacht.

Ik zou mij kunnen voorstellen, dat sommigen neiging hebben de vraag om te draaien en te zeggen: 'Wat kunnen wij van deze maatschappij, wat kunnen wij onder de tegenwoordige omstandigheden van het leven verwachten?'

Er is tot een dergelijke vraag alle reden in deze wereld vol spanningen, tegenstellingen en onzekerheid. Toch zou ik willen waarschuwen tegen de neiging de zaak zo te bezien alsof jullie onder een ongelukkig gesternte en in een onzalige tijd geboren bent. Het is een tijd vol verwarring en vol gevaren, maar ook met wijde perspectieven, en jullie groeit op onder omstandigheden, waarvan, in vergelijking met vroeger, ook veel goeds is te zeggen. Er is geen enkele reden, waarom jullie niet van je jonge leven zoudt kunnen genieten. In deze tijd valt ook bovendien een grote taak te vervullen.

Voor de oorlog leefden wij, achteraf gezien, in een betrekkelijk nog welvarende wereld, al was de welvaart schrijnend ongelijk verdeeld. Nu leven wij in een verarmde wereld en een verarmd land. Maar toen kon de jeugd, als zij het maatschappelijk leven intrad, vrezen geen kans te zullen krijgen op arbeid. Niet alleen menig volwassene maar ook menig jongere stond voor de beangstigende vraag: 'Waar is werk voor mij,

welk uitzicht is er?' Nu kan een jeugdige nog wel eens een tijd zonder werk zijn maar in het algemeen is er een ruime arbeidsgelegenheid.

Daarbij tekent zich dan tevens duidelijk af hoe belangrijk het werk is, niet enkel omdat men het zelf nodig heeft om te kunnen bestaan, maar omdat het zo nodig is voor ons volk. Nog roepen herstel en wederopbouw om het werk van jullie handen en jullie geest. En voor de toekomst rust mede op jullie schouders de taak de levensmogelijkheden van ons volk te helpen verruimen.

De moeilijkheden zijn juist de laatste tijd weer sterk vergroot door de toespitsing van de internationale tegenstellingen, die hun terugslag hebben ook op ons economische en sociale leven, maar met des te meer vastbeslotenheid moeten wij die moeilijkheden aanpakken.

Daarbij komt het niet alleen aan op materiële hulpmiddelen, maar ook op een vaste wil en op geestelijke en zedelijke kracht.

Als wij daaraan denken zien wij in het bijzonder naar de jeugd. Laat ik, om misverstand te voorkomen, vooropstellen, dat ik helemaal niet bedoel, dat de jeugd enkel maar zou moeten denken aan het vervullen van een taak terwille van het algemeen welzijn. Het is heel normaal en heel logisch, dat jonge mensen allereerst hun eigen leven opbouwen en dat zij ook genieten van wat de jeugd kan geven aan onbekommerde levensvreugd. Maar men kan het ene doen zonder het andere te laten en jonge mensen zijn dikwijls meer dan ouderen vatbaar voor idealisme, voor onbaatzuchtigheid en bereid tot geestdriftig aanpakken. Zij kunnen vreugde vinden ook in het medebouwen aan de toekomst, een toekomst, waarin wij willen komen tot zuiverder maatschappelijke verhoudingen, een schonere en rechtvaardigere samenleving.

De jongeren kunnen veel doen om ons land weer omhoog te werken. Het is maar een klein land maar het heeft grote dingen gedaan. Het is één van de eerste landen waar een

ruime vrijheid verworven werd. Het is door zijn ligging verbonden met het vasteland van Europa, waarvan het de monding van grote rivieren omvat, evenzeer als met de zee, die tegenover de kleinheid van veel Nederlandse verhoudingen toch een wereldwijde visie doet ontstaan. Zijn handelsvloot vertoont zich met ere op alle zeeën. Op het gebied van wetenschap en kunst heeft ons volk grote figuren aan de wereld geschonken. Nederland heeft belangrijk bijgedragen tot de ontwikkeling van het internationale recht. Onze landbouw en onze industrie hebben een goede reputatie. Tijdens de bezetting heeft het beste deel van ons volk, vooral ook van onze jongeren, de eer van ons land hooggehouden in de strijd voor de vrijheid. Daarna is de wederopbouw met kracht aangepakt.

Het is aan de jonge generatie om dit alles voort te zetten en Nederland ook in de toekomst een eervolle plaats te doen innemen in de rij der volkeren.

Voor socialisten spreekt het vanzelf, dat dat niet moet gebeuren binnen een beperkt nationalisme, maar om des te beter bij te dragen tot een rijke, ruime, vreedzame ontplooiing van de verenigde volkeren, tot de gezamenlijke bescherming ook van vrijheid, recht en menselijkheid.

Een van de moeilijkheden, waarvoor jullie komen te staan, is, dat alles veel ingewikkelder en onzekerder is geworden dan het in vroeger jaren was of scheen. Er staat echter veel tegenover. De levensomstandigheden, vooral van de arbeidende jeugd, zijn in de loop der jaren toch in vele opzichten sterk vooruitgegaan. Dit is verkregen door een strijd, met veel opofferingen gevoerd door een oudere generatie. Besef wel wat b.v. alleen al de verkorting van de arbeidstijd betekent in jullie leven en voor jullie ontwikkelingskansen. Op technisch gebied zijn wonderen verwezenlijkt, die veel gevaren in zich sluiten, maar ook onbegrensde mogelijkheden openen. De jonge generatie zal haar kracht hebben in te zetten om deze dienstbaar te maken aan het geluk der mensheid, aan welvaart en samenwerking.

Wat mogen wij verwachten van de jongeren, die nu om de twintig zijn?

Wel, wij moeten er natuurlijk in de eerste plaats mee rekenen, dat zij even verschillend in aard en belangstelling zullen blijken te zijn als de ouderen, even verschillend ook in wat zij kunnen en willen doen. Maar van socialistische jongeren mogen wij hopen, dat zij het leven met moed en bewustheid zullen aanvaarden. Dat zij de fakkel zullen overnemen, die ouderen hebben ontstoken en hem verder zullen dragen op de steile en moeilijke, maar niet onbegaanbare weg, die voert naar een maatschappij, die waarlijk een gemeenschap mag heten. Een maatschappij met economische orde, sociale rechtvaardigheid en geestelijke vrijheid.

Ik ben er zeker van, dat ieder van de jongeren, als hij of zij wil, alle gelegenheid zal vinden om naar de aard en mate van zijn gaven zich in te zetten voor de strijd van deze grote doeleinden.

Honderd jaar gemeentewet

Na de Grondwet van 1848 is de Gemeentewet van 1851 voor de ontwikkeling der democratie in ons land van bijzondere betekenis geweest. Voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten heeft dr Drees bij de herdenking van het honderdjarig bestaan dier wet een rede gehouden, die hier geheel volgt.

Toen Thorbecke in Mei 1851 in de Tweede Kamer het ontwerp verdedigde van de Gemeentewet, waarvan thans het eeuwfeest wordt gevierd, getuigde hij, dat het voor hem een heugelijk ogenblik was. Hij voegde daaraan toe:

Nauwlijks is er een deel van ons publiek recht, dat mijne belangstelling, denkende en doende, sedert jaren, zóo sterk heeft getrokken. Ik ben overtuigd dat de herziene Grondwet geen gewichtiger onderwerp kent dan dat dezer wet; ik ben overtuigd, dat er nauwlijks een grooter weldaad aan de natie kan bewezen worden, dan door hetgeen deze wet tracht te bereiken.

Dit waren wel zeer merkwaardige woorden in de mond van een staatsman, die niet gewoon was zich aan sterke uitdrukkingen te buiten te gaan, en die de stoot had gegeven tot een diepgaande wijziging van heel ons staatsbestel, belichaamd in een pas tot stand gekomen grondwetsherziening. Hem is het meer dan enig ander Nederlands staatsman gegeven geweest om wat hij in woord en geschrift heeft bepleit, in korte tijd in de wetgeving tot werkelijkheid te maken.

Dat hij in het geheel van de nieuw getroffen regelingen zo bijzondere waarde hechtte aan de mogelijkheden, die de Gemeentewet ging openen voor de plaatselijke besturen en voor

de ontwikkeling der gemeenten, is een bewijs hoe belangrijk hij het gemeentelijk leven achtte.

De wet zelf getuigde opnieuw van zijn vormgevend vermogen. Hij wist in deze wet vastheid van grondregelen op zo gelukkige wijze te verbinden met ruimte en soepelheid in de uitwerking, dat het algemene kader ondanks velerlei wijzigingen nu reeds een eeuwlang kon worden gehandhaafd. Binnen dit kader is een ongekende ontplooiing van de gemeentelijke werkzaamheden mogelijk gebleken, evenzeer als een uitbreiding van de aanvankelijk tot een betrekkelijk kleine groep beperkte zeggenschap over heel de bevolking.

De openbaarheid van behandeling der publieke zaak, de grote mate van zelfstandigheid aan de gemeenten gegeven, het feit vooral dat niet, zoals wij dat in andere landen wel kennen, de gemeentelijke taak eng omschreven is en toestemming van hoger gezag van de wetgever moet worden verkregen om nieuwe taken op zich te nemen, dat alles heeft een zegenrijke invloed gehad op de activiteit der gemeentelijke organen en op het medeleven der bevolking en is ten goede gekomen aan een doeltreffende behartiging van het algemeen welzijn.

Ik heb het voorrecht gehad zelf lange tijd deel te nemen aan het bestuur van een grote gemeente. Als ik zeg 'een voorrecht', dan is dat niet een achteloos uitgesproken woord. Ik heb het werkelijk zo gevoeld. Het medebesturen van een gemeente, vooral van een krachtig levende, zich ontwikkelende gemeente schijnt mij, ook na het opdoen van velerlei ervaring op ander terrein, een van de mooiste werkzaamheden waartoe iemand kan worden geroepen. Men weet tot taak te hebben het behartigen van het algemeen belang en men kan die taak vervullen onder omstandigheden, waarbij men van nabij voeling heeft met de bevolking en haar organen, verhoudingen en toestanden veel nauwkeuriger kan kennen en beoordelen dan dat bij het landsbestuur het geval is, en de gevolgen van genomen beslissingen beter kan afwegen. De gemeenten hebben dan ook in de loop der jaren prachtig werk gedaan, dat

veel in de levensomstandigheden der bevolking ten goede heeft gewijzigd.

De gemeentelijke bemoeiingen hebben een omvang gekregen, die in Thorbecke's tijd stellig niet is verwacht, maar waartoe de wet naar letter en geest de mogelijkheid liet.

Waren de gemeenten er niet toe gerechtigd geweest, dan zouden de bemoeiingen zonder twijfel voor een groot deel door de Staat zijn ter hand genomen en een sterkere centralisatie dan noodzakelijk of wenselijk was zou in de hand zijn gewerkt.

Wel gaat sinds lang de ontwikkeling in deze richting, dat geleidelijk veel van wat eerst op eigen initiatief door een aantal gemeenten werd verricht, door hogere organen wordt overgenomen, of dat althans voor de gemeentelijke werkzaamheden algemene regelen worden gesteld. Daartoe dringen de veranderingen in het verkeer, het daardoor in zekere zin dichter bijeen komen, de toenemende bekendheid met wat in de verschillende gemeenten gebeurt, de wens naar groter gelijkheid in behandeling van noden en behoeften, die zich vrijwel overal doen gevoelen.

De werkloosheidszorg, die begonnen is met zeer bescheiden gemeentelijke initiatieven, wordt thans vrijwel algemeen gezien als in de eerste plaats Rijkstaak. Ook de arbeidsbemiddeling is van de gemeenten naar het Rijk overgegaan. In verschillende bemoeiingen op cultureel gebied, die aanvankelijk vrijwel uitsluitend binnen de gemeentelijke sfeer vielen, is thans ook het Rijk betrokken. De gezondheidszorg is zeker niet eenvoudig Rijkstaak geworden, maar wordt toch steeds meer in algemeen verband gebracht. Gemeentelijke telefoonnetten zijn genaast, electriciteits- en gasbedrijven worden in toenemende mate gezien als schakels in een geheel van behoeftevoorziening over het land.

Zo is er veel meer, ook afgescheiden van de gevallen, waarin als bij de woningbouw de nood van de tijd tot een op zichzelf ongewenste afhankelijkheid van Rijksbeslissingen leidt.

Intussen valt bij deze ontwikkeling tweeërlei te bedenken. In de eerste plaats is het in menig geval van grote betekenis geweest, dat gemeenten de stoot hebben gegeven tot wat tenslotte blijkt uit te groeien tot regelingen over het land, en dat daarbij plaatselijk ervaring is opgedaan voordat beslissingen van algemene aard worden genomen. In de tweede plaats blijft in vele gevallen een belangrijke uitvoerende taak toevertrouwd aan de gemeenten, ook als het Rijk een voorziening aan zich trekt of bindende regelen stelt. Daarbij vervaagt in toenemende mate, zoals meermalen door U, Mijnheer de Voorzitter, in het licht is gesteld, de scherpe scheiding die tussen autonomie en zelfbestuur placht te worden gemaakt. Wat ook precies het karakter van de medewerking der gemeenten is, het blijft van belang, dat plaatselijk geschiedt wat plaatselijk, waar men het dichtst bij de bevolking staat, het best kan worden beoordeeld. En telkens doen zich in onze steeds gecompliceerder wordende maatschappij en onze groeiende bevolking ook weer behoeften gevoelen, die in de verschillende gemeenten van zeer uiteenlopende aard zijn, en waarbij gemeentelijke werkzaamheid ook thans het best voorop kan staan.

De ontwikkeling der verhoudingen heeft er echter ook in ander opzicht toe geleid, dat opvattingen ten aanzien van de taak der gemeenten soms op drift schijnen te komen. Vele gemeenten zijn zo gegroeid, dat men niet meer kan zeggen, dat er in de bevolking nog de samenhang is, die bij velerlei betoog omtrent de waarde der plaatselijke werkzaamheid voorondersteld is. Wij hebben daaruit de behoefte aan decentralisatie binnen de gemeenten zien opkomen, o.a. via in te stellen wijkraden, die beperkte belangen van een duidelijk omlijnd deel der gemeenten zouden hebben te behartigen.

Anderzijds wordt in verband met de regeling der belangen, die over gemeentelijke grenzen heen gaan, zonder dat ze als Rijksbelangen kunnen worden beschouwd, gepleit niet enkel voor meer gemeenschappelijke regelingen, maar ook voor ver-

ruiming van de taak der provinciën. Zelfs wel voor een tussenfiguur tussen provincie en gemeente als streekbestuur. Ik ben geneigd te menen, dat aan het laatste in ons land in wezen slechts bij uitzondering behoefte kan bestaan. Ongetwijfeld echter is alle taakverdeling vloeiend en kunnen wij ons op voortdurende veranderingen voorbereid houden, wat bij levende organismen ook niet anders te verwachten valt. Wat echter ook van deze denkbeelden worde, zeker is de gedachte er aan gemeen, dat bij het groeien van de overheidsbemoeiingen dient te worden gestreefd naar decentralisatie, in elk geval bij de uitvoering, en dat daarvoor de plaatselijke gemeenschappen van uitermate grote betekenis zijn.

Wel staan wij juist op dit ogenblik te dezen aanzien voor grote moeilijkheden. Zoals ons land de gevolgen ondervindt van het internationale gebeuren en verkeert in een noodtoestand, die het grote beperkingen oplegt, zo ondergaan op hun beurt de gemeenten de invloed van de situatie, waarin de Staat zich bevindt. Zij zien zich geremd, niet enkel in wat zij wenselijk, maar vaak ook in wat zij terwille van de bevolking dringend noodzakelijk achten. Hoger toezicht krijgt daardoor ook allicht groter intensiteit dan in normale tijden aanvaardbaar zou zijn.

Ook Thorbecke echter, die zich noemde een van de oudste strijders voor de gemeentelijke vrijheid, deed daarop in een adem volgen, dat steeds rekening moet worden gehouden met de noodzakelijkheid, dat de Staat een geheel zij! Ik houd mij er van overtuigd, dat de gemeentebesturen zullen willen begrijpen, dat de beperkingen, die zij zich in deze tijd zien opgelegd, slechts het gevolg zijn van bittere noodzaak.

Mijnheer de Voorzitter, dit jaar heeft, naar ik uit het jaarverslag zie, Uw Vereniging het verheugende resultaat bereikt, dat geen enkele Nederlandse gemeente meer op haar ledenlijst ontbreekt. Dat er een orgaan is gegroeid, dat alle Nederlandse gemeenten omvat, is ook een verschijnsel, dat getuigt hoeveel nauwer de verbanden zijn geworden dan zij een

eeuw geleden waren. Maar deze aaneensluiting betekent niet, dat minder gevoeld zou worden voor vrijheid en zelfstandigheid van de gemeente. Integendeel, Uw Vereniging heeft steeds met kracht en met bekwaamheid gewaakt voor het hoge goed der gemeentelijke vrijheid, een vrijheid uiteraard niet zonder de onvermijdelijke begrenzingen.

Bij deze herdenking van het tot stand komen der Gemeentewet wens ik Uw Vereniging gaarne geluk met de verheugende ontwikkeling, die het Nederlandse gemeentelijk leven te zien heeft gegeven, en met hetgeen de Vereniging zelf in de laatste tientallen jaren daartoe heeft bijgedragen.

Moge spoedig een gunstige keer in de verhoudingen, waarin wij geplaatst zijn, verdere verruiming mogelijk maken van de ontplooiing van de gemeentelijke arbeid, die ons volksleven zo zeer heeft verrijkt.

Noodvoorziening ouden van dagen

Op 27 Maart 1947 verdedigde minister Drees in de Tweede Kamer het wetsontwerp 'Noodregeling ouderdomsvoorziening'. Van zijn rede over dit wetsontwerp volgen hier de belangrijkste gedeelten.

Mijnheer de Voorzitter! Tweeërlei zorg in het leven van de grote massa van het volk heeft mij altijd zeer in het bijzonder getroffen. De ene is de werkloosheid en de bezorgdheid voor werkloosheid onder de loonarbeiders en de onzekerheid van het bestaan, die zij daarbij hadden tegemoet te zien. De andere is de vrees voor de oude dag, waarop velen in volslagen afhankelijkheid zouden hebben te leven.

Het zijn niet de enige noodstanden in het maatschappelijk leven, maar het zijn wel twee van de belangrijkste.

Op dit ogenblik beleven wij een tijd, waarin de werkloosheid tot een minimum is teruggedrongen, en wij streven er naar door de economische politiek ook in de toekomst die werkloosheid tot het uiterste minimum te beperken en, voor het geval zij toch optreedt, een vast recht op uitkering te verzekeren.

Mijnheer de Voorzitter! Daarnaast is het de oude dag met zijn afhankelijkheid voor een zo groot deel van ons volk, waarin nog steeds niet voldoende is voorzien. Ook daar is het de bedoeling, dat wij op den duur komen tot een regeling, die vaste rechten geeft, vaste rechten, die een redelijk zelfstandig bestaan kunnen waarborgen.

De bedoeling van dit ontwerp is spoedshalve een voorlopige voorziening te treffen, die althans de ergste nood en zorg wegneemt.

Ik hoop, dat wij er, in gemeen overleg van Regering en Staten-Generaal, in mogen slagen deze regeling tot stand te brengen en door dit wetsontwerp en de straks te treffen meer duurzame voorziening wat licht en geluk te brengen in het leven van velen.

De talrijke, dikwijls aangrijpende, brieven, die ik in verband met dit wetsontwerp mocht ontvangen, hebben mij nog te sterker doen gevoelen van hoeveel waarde dit zou zijn.

Ik meen te mogen zeggen, dat het voorstel, dat de Regering doet, gezien ook de buitengewoon grote financiële nood, waarin ons land verkeert, een gedurfd voorstel is. De Regering is zover gegaan als zij onder deze financiële omstandigheden maar enigermate verantwoord achtte. Het is een gedurfter voorstel, dunkt mij, dan tot nog toe ooit is gedaan en dan treft het wel eens even, hoeveel waardering er ook is, dat desondanks critiek wordt gehoord, alsof het in hoofdzaak zou zijn een wetsontwerp, dat vele mensen iets afneemt. Ik moet die indruk, die gewekt zou kunnen worden, bepaald bestrijden.

Terecht is er aan herinnerd, dat het vraagstuk van een afdoende ouderdomsvoorziening sedert vele jaren aanhangig is. Inzonderheid de heer Steinmetz heeft daarvan een overzicht gegeven en hij heeft in dit verband gesproken over 52 jaar. Het waren, als ik het goed begrepen heb, 62 jaren, sedert in 1885 in deze Kamer het toenmalige Kamerlid Heldt voor het eerst de gedachte van de verplichte verzekering opwierp. Indien het 62 jaar geduurd heeft, mag ik echter toch wel zeggen, dat slechts een zeer beperkt gedeelte van die tijd voor mijn verantwoording komt. Eerder zou sprake zijn van een onbetaalde rekening, zoals de heer Krol heeft opgemerkt, van vóór 1940. Men meent, dat het desondanks van onze kant nog lang heeft geduurd. Ik kom straks tot een bespreking van de gang van zaken ten opzichte van dit wetsontwerp, een bespreking, die misschien de zaak iets duidelijker kan maken. Ik meen echter, wat dit Kabinet betreft, dat gezegd mag worden, dat, wanneer het, te midden van zo overstelpende vraag-

stukken als waarmede wij voortdurend belast zijn, gegeven de ingrijpende gevolgen, die aan dit ontwerp verbonden zijn, en gegeven ook de adviezen, die daarover moesten worden ingewonnen, en het overleg, dat noodzakelijk was, de indiening van een ontwerp binnen vijf maanden na zijn optreden heeft bevorderd, dit zeker niet als een abnormaal lange tijd mag worden beschouwd.

Nu zijn er, bij waardering voor het feit, dat het voorstel gedaan is, van vele kanten bedenkingen ontwikkeld tegen de opzet. Deze richten zich tegen twee factoren, die in de discussie wel eens gelijk worden gesteld, maar die toch inderdaad niet van dezelfde aard zijn: het bezwaar, dat niet wordt gegeven een vast recht, zonder dat met de inkomsten rekening wordt gehouden, en het bezwaar, dat het niet wordt gegeven op grond van verzekering. Dit zijn niet dezelfde zaken.

Het eerste, het geven van een vast recht aan allen, zonder onderzoek naar inkomsten, zou formeel natuurlijk mogelijk zijn. Ik laat voor het ogenblik daar - ik kom er nog op terug - of het zakelijk verantwoord zou zijn. Het tweede, het geven van het recht op grond van verzekering, is onmogelijk voor wie eenmaal 65 jaar is of daarboven. Men kan op zijn hoogst, zoals het genoemd is, aanhaken aan een verzekering, d.w.z. aan een verzekering voor wie nog geen 65 jaar zijn of voor hen, die verzekerd zijn geweest, maar voor een lager bedrag, zodat ook de premie voor een lager bedrag betaald is en het verzekeringsrecht op een lager bedrag betrekking heeft.

Uit het door verschillende leden verwijzen naar het voorstel van de Stichting van de Arbeid krijgt men de indruk, dat, indien ik dat voorstel maar had gevolgd, de zaak in orde zou zijn geweest. Er is mij, evenals bij de begroting, een grief van gemaakt, dat ik niet met de Stichting heb overlegd. Volgens de heer Hacke zou ik zelfs de Stichting op haar brief van Juli 1946 niet hebben geantwoord. Misschien is dit in letterlijke zin wel juist, in die zin, dat ik niet een brief heb geschreven naar aanleiding van dat advies van de Stichting. Ik zal nu

toch echter moeten verduidelijken hoe deze zaken in het algemeen plegen te lopen.

De Minister geeft dan een toelichting op de gevolgde werkwijze en constateert, dat de Stichting van de Arbeid van maand tot maand is ingelicht. Daarna behandelt hij de zakelijke geschilpunten.

Er zijn twee verschillen van betekenis met het voorstel van de Stichting. Deze wilde alleen de verplicht verzekerden onder de regeling betrekken, dus gewezen loonarbeiders en loonarbeiders, die reeds rente trekken, maar toch werken. Ik wilde trachten een ouderdomsvoorziening te treffen voor allen, die daaraan behoefte hebben, dus ook b.v. voor de gewezen kleine zelfstandigen.

Het tweede verschil is, dat de Stichting aan die verplicht verzekerden van 65 jaar en ouder een vast bedrag wilde geven van f 9,- in plaats van de thans geldende rente, zonder rekening te houden met de inkomsten en zonder enige verdere differentiatie. De vraag is nu: Wat is zakelijk de beste oplossing?

De voorstelling is gegeven, alsof men, het voorstel van de Stichting volgende, naar verzekeringsbeginselen zou handelen. Dat is natuurlijk niet het geval. Voor het hogere bedrag, dat zou worden gegeven boven de geldende ouderdomsrente, is niets gestort. Maar bovendien maakt men zich juist van de resultaten der verzekering geheel los. Veel meer los dan ik. Eerlijk gezegd - hoewel ik waardering heb gehoord voor de Memorie van Antwoord - is op de argumenten, die daarin gegeven zijn, in de betogen van verschillende geachte afgevaardigden in het geheel niet ingegaan. Dat geldt ook voor dit punt. In het systeem van de Stichting zou aan ieder, die verzekerd is geweest, een zelfde bedrag worden gegeven van f 9,-, onverschillig hoeveel er voor hen geplakt is. Een tijdlang was dit bedrag steeds f 3,-. Men is nu in het stadium,

waarin men meer kan krijgen, doordat men een groter aantal weken verzekerd is geweest en er meer dan 1248 weken is geplakt, zodat men boven de f 3,- komt. Bij de invaliditeitsrenten heeft men nog meer uiteenlopende bedragen.

In mijn systeem behoudt men de helft van het voordeel, dat men heeft, als men langer verzekerd is geweest. Men krijgt meer dan degenen, die kort verzekerd zijn geweest. Mij is toegevoegd: Wie heeft er in uw systeem belang bij, dat er zegels worden geplakt? Men behoudt, zoals gezegd, zijn belang daarbij voor de helft, terwijl juist bij het voorstel van de Stichting niemand er belang bij heeft. Daar krijgt degene, die het minste geplakt heeft, het meeste erbij.

Van degene, voor wie het meest geplakt is, en die tot nu toe recht heeft op het grootste bedrag, wordt iets afgenomen, zou men kunnen zeggen, wanneer men dezelfde redenatie wil toepassen ten opzichte van het bedrag, dat de Stichting van de Arbeid wil geven, als men gebruikt tegenover het wetsontwerp. Alles zou geëgaliseerd worden en de gehele verzekeringsgedachte zou in werkelijkheid niet meer werken. Als men niet meer zou plakken, begaat men een wetsovertreding; maar voor de uitkomst zou het geen enkel verschil geven.

De voorstelling, alsof men door dit systeem te volgen een nieuwe verzekeringswetgeving zou hebben gehad en de zaak in orde zou zijn, kan ik niet aanvaarden. Ik ontmoet ook even de gedachte, dat daarbij in elk geval zou gelden, dat het uit de vereveningsbelasting betaald wordt. Die belasting vloeit in de Staatskas, maar de gedachte, dat wij een aansluiting moeten tot stand brengen tussen het geven van de ouderdomsuitkering en de vereveningsheffing, is in ons voorstel gehandhaafd. Ook daarbij is uitgegaan van de gedachte: de vereveningsheffing voor degenen, die als loonarbeider verzekerd zijn geweest; er is meer geld nodig; daarvoor dient de omzetbelasting - zonder dat het precies klopt, maar in beginsel gesteld - ter wille van de kleine zelfstandigen, die, als zij premie hadden moeten betalen, dit dikwijls voor een belang-

rijk deel in hun prijzen hadden moeten berekenen. Een zelfde verband is dus in dit opzicht gelegd gebleven.

Een oplossing voor de verzekering voor de toekomst zat dus in het geheel niet in dat voorstel. Dit is voor mij niet het grootste bezwaar geweest tegen de regeling. Alleen ontken ik, dat zij ten aanzien van de verzekeringsgedachte een voordeel zou hebben boven de nu voorgestelde regeling.

In dit verband mag ik misschien even komen op de vergelijkingen, die gemaakt zijn met de regelingen van 1913 en 1919, waarbij men zei: die hielden in elk geval verband met verzekering, deze doet het niet, en die trokken niet af voor inkomsten, gij doet het wel. Ik merk op, dat het toen ging om geheel andere bedragen. In 1913 kende men toe *f* 2,- aan wie 70 jaar was; dan is er niet heel veel reden om een uitgebreid onderzoek in te stellen en na te gaan of de inkomsten het nog wettigen.

Wel moest bewezen worden, dat iemand in de laatste tien jaar voordat hij 70 jaar was of voordat de regeling in werking trad ten minste 156 weken in loondienst was geweest. De ouderen in deze Kamer - ik bedoel niet de leden boven de 65 jaar, maar hen, die datgene waarover ik hier spreek, hebben meegemaakt - zullen zich herinneren, tot welke misbruiken dat aanleiding heeft gegeven en hoevele min of meer gefantaseerde verklaringen er zijn afgelegd om aan te tonen, dat iemand inderdaad 156 weken in loondienst was geweest, zodat het aantal fantastisch veel groter was dan men zich had voorgesteld.

In 1919 sloot men aan bij de verzekering, inderdaad, maar bij de vrijwillige ouderdomsverzekering; de kosteloze uitkering werd gegeven tegelijk met de invoering van de vrijwillige ouderdomsverzekering. Deze vrijwillige ouderdomsverzekering is er op het ogenblik nog, maar, hoe belangrijk zij ook is, zij is ten slotte toch niet voor de kleine zelfstandigen geworden wat men er van verwachtte. Men stelde overigens in 1919 voor de kosteloze uitkering een inkomstengrens van

f 1200,- en bovendien de eis, dat men niet in de vermogensbelasting was aangeslagen.

Nu de verschillen tussen het voorstel der Regering en de gedachte van de Stichting van de Arbeid. De Regering beschouwt het als een groot bezwaar, dat de niet-verzekerden niet zouden worden geholpen, in elk geval niet tegelijk zouden worden geholpen. Dit geldt zowel ten aanzien van de kleine zelfstandigen als voor degenen, die buiten de verzekering vielen, b.v. doordat zij te laat loonarbeider zijn geworden.

Het tweede verschil is, dat in het voorstel van de Stichting niet werd gedifferentieerd en niet met de inkomsten werd rekening gehouden. Dit achten velen een voordeel. Het spreekt vanzelf, dat dit voor hen, die inkomsten hebben, een belangrijk voordeel is, en natuurlijk ook, dat het veel waard is, dat geen onderzoek naar inkomsten behoeft plaats te hebben. Ik heb lang genoeg het voorzitterschap van een Dienst van Maatschappelijk Hulpbetoon waargenomen om te weten, dat aan elk onderzoek op dit gebied ernstige bezwaren verbonden zijn. Het is dus een voordeel als er geen onderzoek naar inkomsten wordt ingesteld, maar het toekennen van een dergelijk voordeel is naar mijn vaste overtuiging onverbrekkelijk verbonden met het toekennen van een lager bedrag aan wie het wel nodig heeft. Men kent voorts bedragen, waarvoor geen premie betaald is, ook toe, waar ze niet nodig zijn, hetgeen ik financieel niet verantwoord acht. Het is mij opgevallen, dat de argumenten, die in dit opzicht in de Memorie van Antwoord zijn gebezigd, toch eigenlijk nauwelijks zijn aangeraakt. Wij hebben in de Memorie van Antwoord gewezen op de overheidspensioenen van Rijk, provincie en gemeente, op de pensioenen van spoor en tram; wij hadden ook kunnen wijzen op de nieuwe pensioenen bij de mijnen. Hetzelfde geldt voor andere, goede en ruime bedrijfspensioenen. Velen van degenen, die nu pensioen ontvangen, zijn ook rentetrekkers en zouden dus in die gedachtengang de negen gulden

hebben moeten ontvangen. Maar anderzijds, als het alleen om negen gulden ging, zou dit, wanneer het echtparen betreft, zeer onvoldoende zijn voor wie geen andere inkomsten heeft en zou men de zeer ernstige klacht hebben gehouden, dat de echtparen, tenzij zij beiden verzekerd zijn geweest, in de verste verte niet voldoende verzorgd waren. Maar acht men het verantwoord, dat naast duizenden en nog eens duizenden pensioenen klakkeloos nog eens geld wordt gegeven zonder dat er voor betaald is? Als men er premie voor betaald heeft, heeft men een absoluut recht op de rente, maar daar gaat het niet om; het gaat om de bedragen, waarvoor geen premie betaald is, en ik acht het niet verantwoord, om vele miljoenen uit de Staatskas te vragen onder deze omstandigheden, om die bedragen er nog eens bovenop te geven, zeker nu, nu wij gemeend hebben de bedragen voor echtparen in grote gemeenten op *f* 18,- te moeten stellen. Er zijn ook velen, die boven de 65 jaar zijn en die onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden nog ten volle aan de arbeid zijn. Uit het onderzoek van 600 gevallen - volkomen willekeurig gekozen gevallen van rentetrekking, wij hebben eenvoudig aan de Raden van Arbeid overgelaten de steekproeven te nemen - is ons gebleken, dat ongeveer 26% niet voor de uitkering volgens deze wet in aanmerking zou komen, waaronder verscheidenen, die nog normaal werken. Met welk recht zou ik uit de Staatskas grote bedragen vragen om aan degenen, die nog een normaal loon trekken, nog eens *f* 18,- of ook maar *f* 9,- toeslag te geven?

Ik moet nog verder ingaan op het rekening houden met de inkomsten. Het is genoemd Staatsarmenzorg, een onvriendelijk woord, dat echter, naar ik geloof, niet veel opheldering geeft over de wederzijdse zakelijke argumenten. Ik heb vroeger in een dergelijke discussie wel eens horen zeggen: och, Staatsarmenzorg, niemand anders dan de Staat kan ten slotte regelen stellen, waardoor een voorziening voor allen tot stand komt en in die zin moet het Staatszorg zijn; natuurlijk is het

geen zorg voor de rijken, dus als u het onwelwillend wilt betitelen, noem het dan zorg voor de armen en dus Staatsarmenzorg. Maar, Mijnheer de Voorzitter, wij moeten toch in de zaak zelf indringen. Wordt nu in het algemeen zo ten volle met de behoefte rekening gehouden? In zeer betrekkelijke zin. Ik heb het ook in de Memorie van Antwoord betoogd: er wordt niet gevraagd, onder welke omstandigheden iemand leeft. Er wordt niet gevraagd, of iemand nog zelfstandig leeft, of hij bij zijn kinderen inwoont, of in een gesticht is. Omgekeerd wordt niet gevraagd, of nog kinderen bij hem inwonen en misschien nog ruim voldoende inkomsten hebben. In die zin wordt niet naar de behoefte gevraagd. Er wordt ook niet, zoals bij de werklozensteun, geïnformeerd naar de gezinsinkomsten. Er wordt slechts in beperkte zin rekening gehouden met het behoefte-element, n.l. met de eigen inkomsten. Dat acht de Regering op de aangegeven motieven onvermijdelijk. Er wordt gezegd: men zal zijn hele hebben en houden moeten opgeven. Ja, Mijnheer de Voorzitter, gelijk bij de inkomstenbelasting. Er wordt naar niets anders geïnformeerd dan naar de eigen inkomsten. Vroeger zijn dezelfde argumenten aangevoerd tegen de invoering van de inkomstenbelasting. Ik erken ook, dat het onplezierig is. Wij zullen het allemaal lastig vinden, wanneer wij ons biljet voor de inkomstenbelasting ontvangen en diegenen, die van mijn geachte buurman ter rechterzijde, de Minister van Financiën, het biljet voor de vermogensaanwasbelasting ontvangen, met o.m. de onbescheiden vraag, hoe je garderobe was in 1940 en hoe deze nu is, moeten veel meer van hun hebben en houden opgeven dan hier bedoeld is te vragen. Ik geef toe: met een andere opzet, met de bedoeling, dat zij wat moeten afstaan en dat uitgemaakt moet worden, hoeveel; terwijl in het andere geval iets wordt toegekend en uitgemaakt moet worden hoeveel. Iets anders of meer op te geven is niet nodig.

Wil dit nu zeggen, dat ik, in tegenstelling tot de opmerking van de geachte afgevaardigde de heer Krol, dit ontwerp zou

achten zonder vlek of rimpel, en dat er geen bezwaren aan verbonden zijn? Stellig niet, Mijnheer de Voorzitter. Inderdaad zitten er aan het aftrekken van een gedeelte van de inkomsten bezwaren vast, maar ik meen, om de aangegeven redenen, dat wij deze moeten aanvaarden en dat de bezwaren tegen een andere opzet ernstiger zijn.

In aansluiting aan de kwestie van de bedrijfspensioenfondsen kom ik thans aan de plannen ten aanzien van de verzekering voor de toekomst. Mijn gedachten gaan in deze richting, dat, nu blijkt, dat in verschillende bedrijfstakken de wens bestaat naar verplichte bedrijfspensioenfondsen, die in zichzelf een behoorlijke voorziening bieden - zo wordt bijvoorbeeld door de Stichting voor de Landbouw gevraagd om een bedrijfspensioenfonds voor de gehele landbouw verplicht op te leggen via de Rijksbemiddelaars (ik laat daar of dit kan) -, het misschien mogelijk is, dat wij de weg opgaan om in alle grote bedrijfstakken tot bedrijfspensioenfondsen te komen. Wanneer wij een regeling trachten te vinden om de instelling van verplichte bedrijfspensioenfondsen op te leggen, dan moeten wij òf die verplichting rechtstreeks wettelijk volgen, òf de wet moet de Regering machtigen, dit te doen. Het is niet zonder bezwaar, dit voor de landbouw vast te haken aan het feit, dat de Rijksbemiddelaars arbeidsvoorwaarden verplicht mogen opleggen. Die bevoegdheid is gegeven bij Koninklijk Besluit en voor deze bijzondere tijd ten einde tot een zekere beheersing van de loonontwikkeling te komen, zodat het de vraag is of wij daaraan vast kunnen koppelen een blijvende pensioenregeling voor de komende tijd. Hier ligt wel een moeilijkheid. Bovendien kunnen de Rijksbemiddelaars het niet doen voor de zelfstandigen, ook niet voor de boeren, terwijl het met name voor de kleine boeren juist van groot belang zou zijn, dat een dergelijke regeling tot stand komt.

Dit heeft te meer zin, omdat het wordt verrekend in de prijzen. De kosten moeten ergens worden betaald! Wanneer

zij worden verrekend in de prijzen, is het dan niet juist, dit zo te regelen, dat ook deze categorie hierin wordt opgenomen?

Zo is dus inderdaad dit een vraagstuk, dat rijpen moest. Ik kan gemakkelijk genoeg een schema opmaken; ik heb voorbeelden genoeg uit allerlei landen en ik kan de hoofdtrekken opstellen en de uitkering laten geschieden door mijn Departement. Maar een werkelijk sluitende oplossing, passend op de Nederlandse verhoudingen, is een kwestie, die rijpen moest.

Nu komt van mijn kant binnenkort tot de Stichting van de Arbeid de vraag hoe men denkt over de gedachte om de lijn te gaan volgen om aan de verschillende bedrijfstakken geleidelijk bindend op te leggen bedrijfspensioenfondsen, die in bepaalde bedrijfstakken, die naar hun aard daarvoor in aanmerking komen, ook de zelfstandigen omvatten. Er is weinig reden om de grote textielfabrikanten te omvatten en veel reden om de kleine boeren er onder te betrekken. Het is mijn plicht dit ter sprake te brengen.

Daarnaast zal er dan moeten zijn een goede wettelijke verzekering voor diegenen, die niet onder een bedrijfspensioenregeling vallen.

Mocht ik die weg opgaan, dan zal daarmee gepaard moeten gaan, dat men condities stelt, dat niet iemand, die van het ene bedrijf naar het andere overgaat, zijn pensioenrechten kwijt is. Bij bedrijfspensioenfondsen heeft men wel eens de neiging de mensen alleen rechten te waarborgen als zij in het bedrijf werkzaam blijven. Uit een oogpunt van algemeen belang en ter wille van het persoonlijk belang van de arbeider is dit niet gewenst, want daarmee gaat een grote mogelijkheid van vrije beweging verloren, die toch bij voorkeur behouden moet blijven. Er zitten dus vele vraagstukken aan vast, maar het is mijn bedoeling het zo te stellen. Ziet men daarin geen oplossing, dan moeten wij de puzzle oplossen, hoe wij tot een regeling kunnen komen, die niet in het ene geval te veel geeft door combinatie van de algemene verzekering en

de bedrijfsverzekering, waardoor men zelfs boven het loon uit zou kunnen komen, of in het andere geval, waarin een bedrijfsverzekering ontbreekt, te weinig biedt, als men de regeling te laag stelt. Hoeveel tijd een dergelijke voorziening zal vergen, is niet eenvoudig te zeggen. Zou het voor een belangrijk deel geschieden langs de weg van bedrijfspensioenen, dan zou het ook kunnen zijn, dat het voor sommigen snel tot stand komt en voor anderen langer zal duren. Men moet er zich echter van bewust blijven, dat een dergelijke verzekering toch bezwaarlijk een volledig recht kan geven dan na een zekere tijd, omdat er altijd is de kwestie van de jaren, waarvoor niet betaald is bij wijze van verzekering. Daarom zal er lange tijd moeten zijn een overgangsregeling, die een element van verzorging in zich sluit en waarvoor een belangrijke Staatsbijdrage nodig is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat het wenselijk is de termijn van drie jaar, die in het wetsontwerp staat, korter te stellen. Er wordt aan de zaak ernstig doorgewerkt, maar wij moeten toch wel overwegen hoeveel tijd een definitieve behandeling, met alle adviezen, die wij moeten hebben, met de behandeling in de beide Kamers der Staten-Generaal en met de uitvoering ervan zal vereisen. Bovendien beschouw ik het als een groot voordeel, dat wij, voordat wij de blijvende regeling definitief vaststellen, volledig de toestand van de ouden van dagen in Nederland leren kennen. Door deze noodregeling zullen wij over de gehele linie te weten komen, welke eigen voorzieningen men heeft, over welke middelen men beschikt (behalve hetgeen niet achterhaald kan worden, zoals overal voorkomt), welke bedrijfspensioenfondsen bestaan, welke behoefte aanwezig is en hoe het best daarin voorzien kan worden. Ik acht het opdoen van deze ervaring van het grootste belang en meen daarom, dat het goed zal zijn, dat men ons niet aan een al te korte tijd bindt.

In dit verband is ook gevraagd naar de regelingen voor in-

validen, voor weduwen en wezen. De blijvend invaliden hebben het voor een deel inderdaad buitengewoon moeilijk, maar ook voor hen heb ik het voorstel, zoals de Stichting van de Arbeid dat deed, toch inderdaad niet zonder meer acceptabel geacht. Vooreerst zou het hen, die juist dikwijls, veel meer dan de ouden van dagen, nog met een gezin zitten, als zij geen andere inkomsten hebben, niet in de meeste gevallen buiten de armenzorg houden. Het voorstel van de Stichting strekte er toe de invaliditeitsrente op negen gulden te brengen en als er kinderen zijn, ongeacht de grootte van het gezin, zes gulden te geven. Het is duidelijk, dat dit ook geen afdoende oplossing biedt. Ik heb mij afgevraagd, of, wanneer ik zou komen met een voorstel, waarbij zes gulden per week gegeven zou worden, onverschillig of er één kind dan wel tien kinderen zijn, dit dan wel, ondanks het feit, dat het van de Stichting van de Arbeid afkomstig is, in alle kringen van de Kamer volledige sympathie zou vinden, en of niet het bezwaar zou worden aangevoerd, dat het in wezen een zeer ongelijkmatige behandeling inhield.

Aan deze zaak zijn nog andere kanten. Vooreerst deze, dat er ook verscheidene invaliden zijn, wie wij het niet behoeven toe te kennen. Bij een onderzoek van 285 gevallen bleken daarbij 42 te zijn van vrouwen, die invaliditeitsrente trokken, terwijl haar echtgenoten normaal volledig werkten en in het gezinsonderhoud ten volle konden voorzien. Dan vraagt men zich weer af: Moet men in die gevallen een hogere uitkering gaan geven, niet op grond van verkregen rechten door de premie? Is dat inderdaad verantwoord, terwijl daaraan niet meer behoefte bestaat dan in andere, normale gezinnen?

Zo zijn bij mij allerlei vragen gerezen, die mij hebben doen menen, dat ik dit onafhankelijk van de ouderdomsvoorziening zou moeten behandelen. Ik ben gaarne bereid over dit punt, waaromtrent ik allerlei bijzonderheden in de Memorie van Antwoord gegeven heb, nader met de Stichting van de Arbeid te overleggen. Ik merk op, dat nu zeer binnenkort het voorstel

zal komen om te trachten, desnoods door een verplichting voor werkgevers, invaliden, die nog wel arbeid kunnen verrichten, mits men hun een zekere training geeft, in de bedrijven geplaatst te krijgen en dat ook zeer binnenkort zal inkomen het voorstel om de uitkering wegens ziekte van een half jaar op één jaar te brengen, waardoor 7000 personen, die onder de tijdelijke invaliditeitsrente vallen, zullen worden geholpen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot de bedragen. In het Voorlopig Verslag worden zij enerzijds te laag, anderzijds te hoog genoemd. Zij zouden te hoog zijn dan dat zij later door verzekering zouden kunnen worden bereikt. Hier heeft men voornamelijk betoogd, dat zij te laag zijn. Laat ik nu vooropstellen, dat ik bij de vaststelling van de bedragen ernstig aandacht heb geschonken aan het voorstel van de Stichting van de Arbeid. De Stichting dacht zich *f* 9,-. Ik heb er naar gestreefd, dat niemand - behoudens ten gevolge van andere inkomsten - minder dan dat bedrag zou ontvangen en dat als het ware als een zeker gemiddelde genomen voor de ongehuwden, waarboven men zou komen in de grotere, duurdere plaatsen - laten wij even aannemen, dat zij duurder zijn, straks zullen wij daarover van gedachten wisselen - en iets daar beneden in de kleinere plaatsen, maar zó, dat de rentetrekker, die de helft van zijn rente behoudt, daardoor toch boven de *f* 9,- komt. Zo krijgen de ongehuwden, die volgens het voorstel, dat nu vóór ons ligt, ongeveer *f* 8,- ontvangen, nog *f* 1,50 tenminste van hun rente en komen zij dus iets boven het bedrag, dat de Stichting zich gedacht had. Voor de grotere plaatsen wordt de uitkering *f* 10,- voor de ongehuwden en daardoor *f* 11,50 voor iemand, die niets heeft dan zijn sociale rente van *f* 3,- en voor de echtparen het dubbele van *f* 9,-, dus *f* 18,- en nog de helft van de rente, dus in totaal *f* 19,50 of meer. Ik geef toe: wij houden rekening met de inkomsten, maar wie niets anders heeft dan zijn sociale rente - en daarvan is men toch in vele gevallen uitgegaan - krijgt per se meer dan in het voorstel van de Stichting.

Degenen, die aan dit voorstel zo hechten, moeten, waar de echtparen het dubbele krijgen, toch ook deze bedragen niet onaannemelijk achten.

Nu is gezegd: In een aantal gevallen zijn de uitkeringen van Maatschappelijk Hulpbetoon hoger dan deze bedragen. Daartegenover kom ik weer op wat ik reeds in de stukken heb behandeld: dat is niet helemaal vergelijkbaar. Bij de genoemde bedragen van Maatschappelijk Hulpbetoon in de grote gemeenten gaat het om de gezinnen, die zelfstandig zijn blijven wonen, waar geen gezinsinkomsten zijn, waar geen andere eigen inkomsten zijn. Dan kan men ten slotte komen tot bedragen, die hoger liggen dan wat hier basisbedragen zijn. Deze bedragen zullen echter ook worden gegeven, wanneer er kinderen inwonen, die ruim verdienen, of omgekeerd: wanneer men bij kinderen inwoont, die een volledig inkomen hebben en waar men slechts een kleine bijdrage in de kosten van het levensonderhoud van het gezin heeft te geven.

Deze bedragen worden ook gegeven, wanneer men in een gesticht wordt verpleegd, waar Maatschappelijk Hulpbetoon helemaal niets zal uitkeren. Ook de alimentatie-bijdragen worden niet in mindering gebracht. Het is hier daarom een volkomen andere situatie.

Het voornaamste effect heeft deze regeling inderdaad voor die gevallen, waarin men op het ogenblik zelf buiten steun van Maatschappelijk Hulpbetoon is en men toch in zorgen leeft en afhankelijk is van wat men b.v. van zijn kinderen ontvangt.

Het feit, dat de uitgaven voor dit voorstel geraamd worden - omdat wij de inkomsten niet weten, is het allemaal heel slecht te ramen - op ten minste 150 miljoen, terwijl de instellingen voor Maatschappelijk Hulpbetoon aan steun voor ouden van dagen 20 miljoen uitkeren en er dus verwacht wordt, dat er ruim zeven keer zoveel zal worden gegeven, betekent, dat in een veel bredere zoom van gevallen zal worden uitgekeerd dan nu geschiedt, terwijl aan de ouden van

dagen een grotere zelfstandigheid en onafhankelijkheid wordt gegeven, waar zij hoge prijs op stellen.

Zoals in de Memorie van Antwoord is medegedeeld, is uit het onderzoek van 600 gevallen gebleken, dat slechts 5% van de gevallen nog in aanmerking zou komen voor steun van Maatschappelijk Hulpbetoon. Dat percentage kan inmiddels groter zijn geworden omdat de steunnormen in verschillende steden verhoogd zijn. De Amsterdamse berekening zou iets heel anders doen verwachten, maar ik zou toch die berekening moeten nagaan om te beoordelen of daar b.v. niet alleen met het basisbedrag is rekening gehouden, maar ook met de mogelijkheid van de helft van de andere inkomsten, die daarboven kunnen worden genoten. Het lijkt mij nauwelijks denkbaar, dat de totale bedragen met 85% zullen verminderen en dat het aantal personen, dat geen verdere hulp nodig heeft, zo weinig zou afnemen.

In elk geval ben ik er van overtuigd, dat door dit plan over het geheel genomen het aantal van hen, die nog gesteund moeten worden, klein zal zijn. Wilde men dat onder alle omstandigheden voorkomen, dan zou men ook hogere bedragen moeten geven voor al die gevallen, waarin de omstandigheden anders liggen en waarin de behoefte daaraan niet bestaat.

Mijnheer de Voorzitter! De Kamer pleegt bij de algemene beschouwingen aan te dringen op sterke beperking van de Staatsuitgaven. Ik weet uit eigen ervaring uit vroeger jaren, dat dit bij de afzonderlijke vraagstukken die aan de orde komen, anders is. Dan pleegt men er op aan te dringen om meer uit te geven dan de Regering voorstelt.

De heer *Van den Heuvel*: Minder belasting!

De heer *Drees*, Minister van Sociale Zaken: Straks komt de kwestie van minder belasting, Mijnheer de Voorzitter, maar dit lijkt mij een goed aangrijpingspunt om te vermelden, dat de Minister van Financiën mij verzocht heeft mede te delen,

dat hij dit voorstel alleen aanvaardbaar acht, indien de Kamer straks bij de behandeling van de belastingherziening geen verminderingen aanbrengt, zonder daar eventuele compensaties tegenover te stellen.

De heer *Schouten*: Dan had de behandeling der wetsontwerpen omgekeerd moeten zijn. U kunt hier geen condities stellen met betrekking tot een ander ontwerp, dat later in behandeling zal komen.

De heer *Drees*, Minister van Sociale Zaken: Men kan het natuurlijk omgekeerd doen, maar ook op deze wijze. Ik geloof echter, dat ik het debat hierover beter aan mijn collega van Financiën kan overlaten.

De heer *Schouten*: Maar u hebt inmiddels de mededeling gedaan.

De heer *Drees*, Minister van Sociale Zaken: Inderdaad, op verzoek van de Minister van Financiën.

Het Kabinet is natuurlijk aansprakelijk: wij zijn homogeen, maar de Minister van Financiën heeft mij gevraagd het mede te delen en zal het straks zeker nog wel nader adstrueren. Laten wij ons toch ook bij deze zaak ten volle van de ernstige omstandigheden rekenschap geven. De Regering heeft hier onder buitengewoon moeilijke omstandigheden een enorm bedrag uitgetrokken, een bedrag, dat wel niet in deze vorm blijvend zal zijn, maar in wezen voor een reeks van overgangsjaren ter dekking, wat niet door premiebetaling kan worden verkregen, in een andere vorm zonder twijfel zal moeten worden opgebracht.

Maar er is nog veel meer. De begroting voor dit jaar zal bezwaard worden met honderden millioenen, die nodig zijn niet alleen voor dit ontwerp, maar ook voor de verhoging van de ambtenarensalarissen, van de salarissen van de onder-

wijzers, die een zeer belangrijk bedrag vragen, door een reeks van voorstellen, die nog zullen worden ingediend, voorstellen inzake de militaire pensioenen, inzake de verzetsluchtoffers, de slachtoffers van de koopvaardij, alsmede allerlei andere voorstellen, die nog moeten komen. De Regering ziet dit als één geheel en, zich van haar verantwoordelijkheid bewust zijnde, zegt zij: enigermate moet worden begrensd wat wij kunnen bestemmen voor een bepaald doel. Dit brengt mede, dat zij niet een belangrijke verhoging van de uitgaven, die uit dit ontwerp voortvloeien, zou kunnen aanvaarden.

De heer Koenen heeft daarop geantwoord: Maar de militaire uitgaven. Als men die uitgaven wil verlagen, moet men dit bespreken met mijn ambtgenoten van Oorlog en Marine. Het is niet de gehele Kamer, die dan op beperking zal aandringen. Dan zal men uit de kringen, die in het algemeen bezuiniging nodig oordelen, gauw horen: Daarvoor mogen wij niet te schriel zijn, daarbij staan de belangen van het Koninkrijk op het spel. De heer Koenen zou ik willen zeggen: Niemand zal menen, dat Nederland deze militaire uitgaven blijvend zal kunnen dragen. Zij zijn ook voor een zeer belangrijk deel naar haar aard tijdelijk en op de buitengewone begroting gebracht. Er zijn uitrustingen gekocht, enz. Alle verdere debatten hieromtrent moet men echter voeren met mijn ambtgenoten van Oorlog en Marine. Deze uitgaven zullen toch belangrijk moeten teruglopen, wil men ooit tot een sluitende begroting kunnen komen, ook al zijn wij in ander opzicht voorzichtig. Het tekort, als men de buitengewone begroting hieronder mede begrijpt, is zo enorm, dat een sterke vermindering noodzakelijk is, wil ooit een sluitende begroting in zicht komen.

Ook voor dit doel, waarvoor voor vele jaren zeer grote uitgaven nodig zijn, is begrenzing noodzakelijk, wil de Regering niet gedwongen worden andere voorstellen, die in voorbereiding zijn, terug te nemen of minder gunstig te maken.

Wanneer ik zie datgene, wat men zich vroeger als ouder-

domsvoorziening heeft gedacht, en datgene, wat voorgesteld wordt - en dat ook zal gelden voor gevallen, waarin volstrekt niet de behoefte van degenen, die zich bij Maatschappelijk Hulpbetoon aanmelden, aanwezig is - dan meen ik, dat wij het mogelijke voor het oogenblik doen.

De heer *Wagenaar*: Toen waren in het algemeen de prijzen en de levensduurte ook wel anders.

De heer *Drees*, Minister van Sociale Zaken: Inderdaad, maar de geachte afgevaardigde de heer *Wagenaar* zal toegeven, dat twee gulden of drie gulden op zeventig jaar en eventueel vijf gulden voor een echtpaar nog wel andere bedragen zijn, ook rekening houdend met de kosten van levensonderhoud, dan wat op dit oogenblik wordt voorgesteld voor allen, die er behoefte aan hebben en niet alleen voor de loonarbeiders, die een belangrijke groep vormen, maar ook voor andere grote groepen.

Ik geloof, dat wij de gegeven bedragen inderdaad vrij zorgvuldig hebben afgewogen. Met die bedragen zullen verreweg de meeste gevallen geholpen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben gekomen aan het einde van mijn beantwoording van de tegenwerpingen, welke geopperd zijn in verband met dit wetsontwerp.

Gelukkig heeft toch boven de bezwaren uitgeklonken het besef, dat in elk geval zo spoedig mogelijk een regeling moest tot stand komen. Ook bleek bij zeer vele leden de neiging te bestaan om, als zij bedenkingen koesterden, deze niet te laten leiden tot een doen stranden van dit wetsontwerp.

Ik hoop van harte, dat het er moege komen in algemene samenwerking en dat het gemeen overleg van Regering en Staten-Generaal er toe moege leiden, dat deze zij het slechts voorlopige voorziening in de nood van de ouden van dagen, die toch een zeer ingrijpende regeling is, waarlijk zal tot stand komen als een nationaal werk.